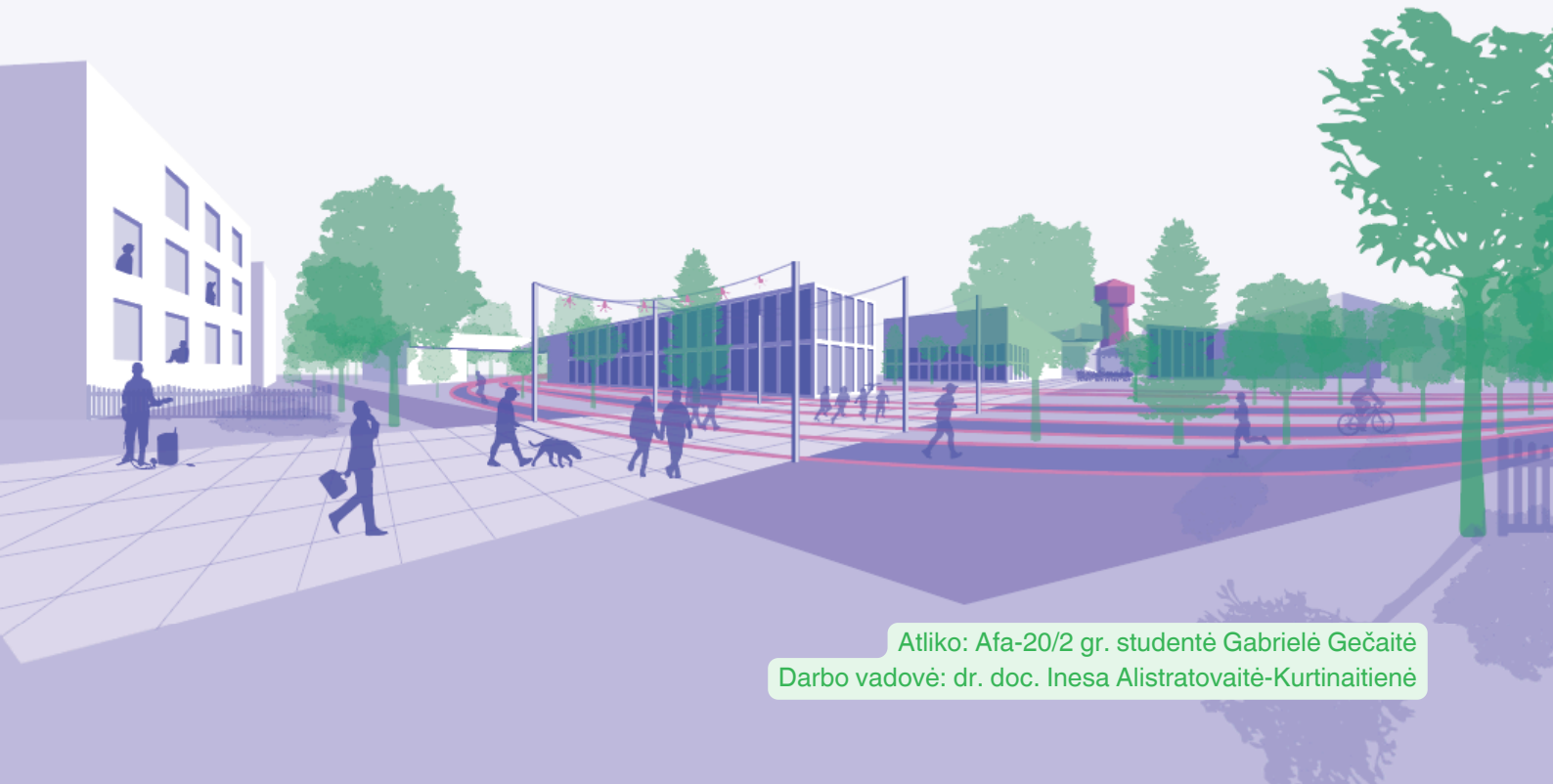
Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje

Transformation of border vacuums in the urban fabric of Vilnius city

Baigiamasis magistro darbas

Atliko: Afa-20/2 gr. studentė Gabrielė Gečaitė
Darbo vadovė: dr. doc. Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
URBANISTIKOS KATEDRA

Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje

Transformation of border vacuums in the urban fabric of Vilnius city

Baigiamasis magistro darbas

Architektūros studijų programa, valstybinis kodas 6011PX004
Architektūros specializacija
Architektūros studijų kryptis

Atliko: Afa-20/2 gr. studentė Gabrielė Gečaitė
Darbo vadovė: dr. doc. Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė

Vilnius, 2025

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS

URBANISTIKOS KATEDRA

TVIRTINU
Katedros vedėjas

_____
(Parašas)
Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė
(Vardas, pavardė)
2025-05-28
(Data)

Gabrielė Gečaitė

Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje

Transformation of border vacuums in the urban fabric of Vilnius city

Baigiamasis magistro darbas

Architektūros studijų programa, valstybinis kodas 6011PX004
Urbanistinių kompleksų architektūros specializacija
Architektūros studijų kryptis

Vadovas dr. doc. Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė _____ _____
(Moksl. laipsnis/pedag. vardas, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Lietuvių kalbos konsultantas Rasuolė Vladarskienė _____ _____
(Moksl. laipsnis/pedag. vardas, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Vilnius, 2025

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
URBANISTIKOS KATEDRA

Studijų kryptis: Architektūra
Studijų programa: Architektūra , valstybinis kodas 6011PX004
Specializacija: Architektūra

TVIRTINU
Katedros vedėjas
Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė
2025-05-29

MAGISTRO BAIGIAMOJO DARBO UŽDUOTIS

Nr. Afa-20/2–11347

Vilnius

Studentas (-ė): Gabrielė Gečaitė

Baigiamojo darbo tema: Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje

Baigiamojo darbo užbaigimo terminas pagal numatytą studijų kalendorinį grafiką.

BAIGIAMOJO DARBO UŽDUOTIS:

OBJEKTAS:
Urbanistiniai paribių vakuumai – neefektyvios, nenaudojamos, nuo miesto struktūros atskirtos teritorijos prie fizinių urbanistinių ribų.
Šios teritorijos (paribio zonos) dėl greitkelių, geležinkelių ar kitų infrastruktūrinių kliūčių tampa atskirtos nuo aktyvaus miesto gyvenimo. Jos funkciškai neveikia, dažnai nėra naudojamos nei žmonių, nei verslo, todėl kelia urbanistinių iššūkių.

TIKSLAS: Identifikavus urbanistinius paribių vakuumus Vilniaus mieste, jų keliamus iššūkius ir tapatybę miesto urbanistinėje struktūroje, pasitelkus tarptautinę praktiką ir tendencijas, sukurti transformacijos algoritmą bei strategiją, skirtą tokių teritorijų reabilitacijai. Remiantis šiuo algoritmu, parengti pasirinktos Vilniaus teritorijos – urbanistinio paribio vakuumo – galimus transformacijos modelius ir urbanistinę koncepciją.

SUDĖTIS:
Baigiamąjį darbą sudaro tekstinė byla, grafinė medžiaga bei maketai. Tekstinės bylos sudėtis: įvadas, analitinėmetodinė, eksperimentinė-tiriamoji, eksperimentinė-projektinė dalys, išvados ir priedai. Minimali bylos apimtis 80 psl. (be priedų). Grafinę dalį sudaro 10-12 vertikalių planšetų (70x100 cm). Rekomenduojami du maketai, atspindintys urbanistinių architektūrinių sprendinių koncepciją ir detalizaciją (M 1:2000-M 1:1000 ir M 1:500-M 1:200).

Vadovas docentas Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Architektūros fakultetas
Urbanistikos katedra

ISBN | ISSN
Egz. sk. .....
Data .....-.....-.....

Vientisosios studijų **Architektūros** programos magistro baigiamasis darbas

Pavadinimas	**Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje**
Autorius	**Gabrielė Gečaitė**
Vadovas	**Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė**

Kalba: lietuvių

Anotacija

Baigiamajame magistro darbe nagrinėjama urbanistinių paribių vakuumų transformacijos būtinybė ir galimybės Vilniaus miesto centrinėje dalyje. Tyrimo objektu pasirinktos ribinių elementų paveiktos teritorijos, kuriose fiksuojami socialiniai, fiziniai ir struktūriniai fragmentacijos požymiai. Analizuojami pagrindiniai ribų tipai ir jų poveikis miesto audiniui.

Naudojant ArcGIS Pro programinę įrangą atlikta daugiakriterė klasterizacija, kurios pagrindu identifikuotos probleminės teritorijos – urbanistinio paribio vakuumo zonos. Jos klasifikuotos pagal tipą, poveikį aplinkai ir transformacijos scenarijus. Remiantis analize, atrinkta prioritetinė teritorija – Vilniaus grįžratis ir jo prieigos.

Projektinėje dalyje pateikti šios teritorijos atgaivinimo pasiūlymai, orientuoti į socialinės, funkcinės ir erdvinės integracijos atkūrimą bei ryšių tarp miesto centro ir aplinkinių rajonų stiprinimą taip transformuojant susidariusį paribio vakuumo statusą joje.

Išnagrinėjus teorinius, metodinius ir praktinius aspektus bei remiantis naujausiomis tokių teritorijų transformavimo tendencijomis sudaryta Vilniaus grįžračio teritorijos pokyčių programa ir parengta teritorijos transformacijos urbanistinė koncepcija, kuria siekiama rasti optimaliausią siūlymą, atliepiantį pasaulines tvarumo tendencijas.

Darbas susideda iš penkių dalių, pateikiama grafinė medžiaga (3500 × 2000 mm) ir maketai (M 1:500 ir M 1:2000). Darbo apimtis – 71 psl. teksto be priedų, 101 iliustr., 5 lent., 21 bibliografinių šaltinių.

Prasminiai žodžiai: urbanistinis audinys, paribio vakuumas, miesto fragmentacija, transformacija, Vilniaus grįžratis

Vilnius Gediminas Technical University
Faculty of Architecture
Department of Urban Design

ISBN | ISSN
Copies No. .....
Date .....-.....-.....

Integrated Studies **Architecture** study programme Master Thesis

Title	**Transformation of border vacuums in the urban fabric of Vilnius city**
Author	**Gabrielė Gečaitė**
Academic supervisor	**Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė**

Thesis language: Lithuanian

Annotation

The master's thesis examines the necessity and possibilities of transforming urban border vacuums in the central part of Vilnius. The research focuses on territories affected by boundary elements, where signs of social, physical, and structural fragmentation are evident. The study analyzes the main types of urban boundaries and their impact on the urban fabric.

Using ArcGIS Pro software, a multi-criteria clustering analysis was conducted to identify problematic areas—urban border vacuum zones. These were classified according to type, environmental impact, and transformation scenarios. Based on the analysis, a priority area was selected: the Vilnius rail loop (grįžratis) and its surrounding zones.

The design section presents revitalization proposals for this area, aimed at restoring social, functional, and spatial integration and strengthening connections between the city center and adjacent districts, thereby transforming the status of the existing border vacuum.

After examining theoretical, methodological, and practical aspects and considering the latest international trends in the transformation of such territories, a change strategy was formulated for the Vilnius rail loop. An urban transformation concept was developed, seeking the most optimal proposal aligned with global sustainability goals.

The thesis consists of five parts and includes graphic material (3500 × 2000 mm) and physical models (scales 1:500 and 1:2000). The total scope of the work is 71 pages of text (excluding appendices), 101 illustrations, 5 tables, and 21 bibliographic sources.

Keywords: urban fabric, border vacuum, city fragmentation, transformation, Vilnius grįžratis.

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

Gabrielė Gečaitė, 20202980

(Studento vardas ir pavardė, studento pažymėjimo Nr.)

Architektūros fakultetas

(Fakultetas)

Architektūra, Afa-20/2

(Studijų programa, akademinė grupė)

BAIGIAMOJO DARBO (PROJEKTO)
SĄŽININGUMO DEKLARACIJA

2025 m. gegužės 28 d.

Patvirtinu, kad mano baigiamasis darbas tema „Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje“ yra savarankiškai parašytas. Šiame darbe pateikta medžiaga nėra plagijuota. Tiesiogiai ar netiesiogiai panaudotos kitų šaltinių citatos pažymėtos literatūros nuorodose.

Parenkant ir įvertinant medžiagą bei rengiant baigiamąjį darbą, mane konsultavo mokslininkai ir specialistai: docentas daktaras Dalia Dijokienė, Milda Urbonavičiūtė. Mano darbo vadovas docentas daktaras Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė.

Kitų asmenų indėlio į parengtą baigiamąjį darbą nėra. Jokių įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjęs (-usi).

(Parašas)

Gabrielė Gečaitė

(Vardas ir pavardė)

Turinys

Įvadas 10
Darbo problema ir aktualumas 10
Tyrimo objektas 10
Darbo tikslas ir uždaviniai 10
Darbo metodika ir struktūra 11
Svarbiausios sąvokos 12
1. Eksperimentinė-tiriamoji dalis 13
1.1. Paribių vakuumų teritorijos: sampratos, procesai, charakteristikos 13
1.1.1. Tiriamojo lauko samprata 13
1.1.2. Savininkiškos erdvės 14
1.1.3. Vakuumo drieka 15
1.2. Urbanistinių paribių vakuumai ir tipologija 16
1.2.1. Urbanistinių paribių vakuumų kaip objekto identifikavimas miesto struktūroje Vilniaus pavyzdžiu 16
1.2.2. Teritorijų identifikavimas gamtinių, antropogeninių ribų ir socioekonominių rodiklių pagrindu. 16
1.2.3. Teritorijų atranka ir tipologija 19
1.2.4. Urbanistinių paribių vakuumų teritoriniai ypatumai 22
1.3. Urbanistinių paribių vakuumų poveikio aplinkai modeliavimas 25
1.3.1. Modeliavimas per socialinius-ekonominius rodiklius 27
1.3.2. Modeliavimas per funkcinę įvairovę 28
1.3.3. Modeliavimas per struktūrinį pokyti 29
1.4. Apibendrinimai ir išvados 32
2. Analitinė-metodinė dalis 33
2.1. Praktinės urbanistinio-architektūrinio transformacijos patirtys ir alternatyvūs požiūriai 33
2.1.1. Transformacija taikant sisteminį požiūrį 35
2.2.2. Transformacija taikant struktūrinį požiūrį 37
2.2.3. Transformacija kuriant autonomišką mazgą (atskirą struktūrinį vienetą) 39
2.2.4. Lyginamoji teritorijų istorinė analizė, paribio vakuumo atsiradimo priežastys 41
2.2.5. Lyginamoji analizė ir urbanistinių paribių vakuumų transformacijos alternatyvos ir principai 43
2.2.6. Urbanistinių paribių vakuumų transformavimo priemonės 44
2.2. Vilniaus miesto urbanistinio vakuumo teritorijos ypatumų vertinimas 46
2.3. Išvados ir apibendrinimai 47

3. Eksperimentinė-projektinė dalis 48
3.1. Praktinės urbanistinio-architektūrinio transformacijos patirtys ir alternatyvūs požiūriai 48
3.1.1. Transformacija taikant sisteminį požiūrį 49
3.1.2. Transformacija taikant struktūrinį požiūrį 50
3.1.3. Transformacija kuriant autonomišką mazgą (atskirą struktūrinį vienetą) 51
3.1.4. Kompleksinė transformacijos strategija 52
3.2. Urbanistinio paribio vakuumo transformacijos principai 53
3.3. Laiko struktūros: dinaminiai vakuumai paribyje 55
3.4. Kvartalų charakteristikos ir jų vaidmuo teritorijoje 57
3.5. Ribos įveikimo scenarijai 62
3.6. Detalizuojamas fragmentas 63
3.7. Funkcinė įvairovė ir veiklų pasiskirstymas 67
3.8. Apibendrinimai ir išvados 70
4. Išvados. Galutinės magistro studijų tezės 71
Informacijos šaltiniai 73
Literatūros šaltiniai 74
Paveikslų sąrašas 77
Lentelių sąrašas 78
Priedai 79
M 1:2000 maketo fotofiksacijos 79
M 1:500 maketo fotofiksacijos 80
Pasiekimai 81

Įvadas

Problema ir temos aktualumas

Paribių vakuumai miestuose susidaro dėl įvairių fizinių ribų, kurios suardo urbanistinį audinį ir sukuria urbanistines erdves, neatliekančias aiškios funkcijos arba neprisidedančias prie miesto gyvybingumo. Fizinės ribos atskiria miesto dalis ir trukdo natūraliam judėjimui. Šių ribų formavimuisi didelę įtaką daro istorinis miesto vystymasis. Pavyzdžiui, XIX amžiuje geležinkeliai buvo miesto augimo katalizatoriai, tačiau šiuolaikiniame mieste jie dažnai veikia kaip skaldančios jėgos, kurios trukdo urbanistinio audinio vientisumui. Urbanistinio planavimo klaidos taip pat nulemia paribių vakuumų formavimasi, kai tam tikri plotai lieka nepanaudoti arba yra nepakankamai integruoti į miesto sistemą.

Šių vakuumų problema mieste pasireiškia tiek fizinės struktūros, tiek socialiniu ir ekonominiu aspektais. Struktūriniu požiūriu, paribių vakuumai veikia kaip miesto audinio plyšiai, kurie trukdo miesto tarpusavio dalių integracijai. Jie sukuria fizinius ir vizualinius barjerus, dėl kurių miesto urbanistinės erdvės tampa sunkiau prieinamos. Toks skaidymas ne tik apsunkina judėjimą, bet ir mažina miesto funkcionalumą, nes gyventojams tampa sudėtingiau pasiekti paslaugas, darbo vietas ar rekreacines zonas. Socialiniu-ekonominiu požiūriu, šios teritorijos dažnai būna ekonomiškai neveiklios, apleistos ar net pavojingos. Urbanistiniai paribių vakuumai dažnai susiję su socialine atskirtimi, nes jų neaktyvumas daro neigiamą įtaką aplinkinėms bendruomenėms – mažina jų patrauklumą, stabdo investicijas ir gali skatinti nusikalstamumą.

Jei paribių vakuumai ignoruojami, jie gali tapti ilgalaikiais miesto vystymosi stabdžiais, todėl jų integracija į miesto struktūrą yra esminė užduotis tvariam miestų augimui. Pavyzdžiu galima būtų laikyti Berlyno sieną ir pasekmes miesto audinyje po jos sugriovimo – kai kurios buvusio paribio teritorijos buvo transformuotos į viešąsias erdves, tačiau daugelis jų liko apleistos ir atskirtos, sukurdamos ilgalaikę fragmentaciją miesto audinyje.

Toks urbanistinių paribių vakuumų reiškinys gali tapti teigiama transformacijos galimybe. Šios teritorijos turi potencialą tapti naujais viešaisiais ar bendruomeniniais centrais, sujungti miesto dalis ir stiprinti socialinę ir ekonominę integraciją.

Tyrimo objektas

Urbanistiniai paribių vakuumai – tai nuo miesto struktūros atskirtos, nefunkcionalios teritorijos, susiformavusios greta miesto fizinių ribų. Tyrime analizuojami Vilniaus mieste esantys paribio vakuumai.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Darbo tikslas – identifikavus urbanistinius paribių vakuumus mieste ir jų keliamus iššūkius miesto urbanistinėje struktūroje, nustačius jų tapatybę ir pasitelkus tarptautinę tokių tipo teritorijų reabiliatvimo patirtį ir tendencijas, sudaryti urbanistinių paribių vakuumų transformacijos algoritmą ir jų kaitos strategiją, kurios pagrindu parengti aktualios Vilniaus miesto teritorijos, kuri identifikuojama kaip urbanistinis paribio vakuumas galimus modelius ir jais remiantis pačią urbanistinę koncepciją.

Darbo uždaviniai:

1. Apžvelgti urbanistinių paribių vakuumų sampratą, problematiką ir poveikį bendrai Vilniaus miesto urbanistinio audinio struktūrai, kiek tai susiję su miesto stuktūros vystymosi istorija.
2. Ištirti gimininguss Vilniaus miesto atvejui praktinius Europos tapatumo bruožus ir jo transformacijos kryptis, išskirti pagrindines priemones.
3. Nustatyti reikšmę ir pagrindines tendencijas, kurios darytų įtaką miesto urbanistinio paribio vakuumo transformacijai ir išanalizuoti jo urbanistinės struktūros etapus užduodančius tam tikras galimybes ir poreikį.
4. Sudaryti urbanistinio paribio vakuumo transformacijos modelius ir kryptis.
5. Išnagrinėti konkretų teritorinį atvejį ir parengti teritorijos architektūrinę-urbanistinę koncepciją.
6. Detalizuoti pasirinkto teritorijos fragmento urbanistinius-architektūrinius sprendinius.

Metodika ir struktūra

Atsižvelgiant į nagrinėjamos temos kompleksiškumą, yra taikomi įvairiapusiai tyrimo metodai – empiriniai ir empiriniai teoriniai. Analizė paremta istoriniais, literatūriniais, statistiniais ir kartografiniais tyrimais, taip pat atlikta statistinė analizė naudojant ArcGIS Pro programinę įrangą.

Darbas susideda iš penkių dalių:

1. Įvado, kuriame aptariama problema, jos aktualumas, atsiradimo priežastys, tyrimo objektas ir darbo struktūra.
2. Eksperimentinės tiriamosios, kurioje apžvelgiama literatūra, atskleidžianti, kokius padarinius sukelia urbanistiniai paribių vakuumai. Vėliau analizuojamas konkretus miestas, siekiant išsiaiškinti, kas yra objektas. Šioje dalyje tiriamos urbanistinės ribos ir jų poveikis miesto urbanistiniam audiniui. Nustatoma labiausiai ribos paveiktos ir kaimynines teritorijas veikiamos teritorijos. Aiškinamasi paribio vakuumo konkrečiose vietose atsiradimo priežastys, nagrinėjama jų struktūra ir poveikis kaimyninėms teritorijoms. Pagal išanalizuotas ypatybes gautos žinios pritaikomos pasirinktos situacijos analizei.
3. Analitinės-metodinės, praktinių patirčių apžvalga.
4. Šioje dalyje, išsigryninus, kas yra paribio vakuumas, analizuojamos tyrimo objekto susiformavimo priežasčių tendencijos, pasaulinis požiūris, nagrinėjama, kuo jis gali tapti ir kaip yra integruojamas į urbanistinį audinį.
5. Eksperimentinės projektinės, kurioje pateikiamas pasiūlymas išnagrinėtai probleminei teritorijai parengiant Vilniaus grįžračio teritorijos ir jos prieigų įveiklinimo urbanistinę koncepciją. Detalizuojama pasirinkto kvartalo vidinė erdvė.
6. Išvadų, kurioje darbas apibendrinamas pateikiant galutines ginamąsias tezes.

Svarbiausios sąvokos

- **Riba** – tam tikrą plotą, sritį apibrėžianti ar nuo kitų skirianti linija (Bendrinės lietuvių kalbos žodynas).
- **Paribys** – vienarūšės paskirties arba išsidriekusios didžiulės teritorijos perimetras – sudaro įprasto miesto srities pakraštį (Jacobs, 1961).
- **Vakuumas** – tuščia erdvė (Visuotinė lietuvių enciklopedija).
- **Socialinis vakuumas** – erdvė, kurioje nėra arba yra labai mažai socialinių ryšių, bendruomeninio gyvenimo ir tarpusavio sąveikų.
- **Fizinis vakuumas** – erdvė, pasižyminti funkciniu neaktyvumu ir erdviniu apleistumu.
- **Urbanistinis audinys** – ne tik fizinių miesto elementų visuma, bet ir jų tarpusavio sąveikos suformuotas miesto charakteris, apimantis socialinius, ekonominius ir kultūrinius ryšius (vertimas iš *urban fabric*).
- **Urbanistinis paribio vakuumas** – tai neaktyvi, prastai integruota miesto teritorija palei fizinę ribą, kuri trukdo miesto struktūrinei ir socialinei darnai.
- Socialiniai-ekonominiai veiksniai – veiksniai, apimantys tokius aspektus kaip gyventojų ir darbo vietų mieste pasiskirstymas, nusikalstamumo lygis. Socialiniai ir ekonominiai elementai ir jų tarpusavio sąveikos, kurios daro įtaką individų, bendruomenių ir visuomenių gyvenimo kokybei, elgsenai, galimybėms ir vystymuisi.
- **Urbanistinio audinio plyšys** – tai miesto struktūros vientisumo nutrūkimas, pasireiškiantis fizinėmis, funkcinėmis ar socialinėmis pertraukomis tarp teritorijų. Tokie plyšiai trukdo judėjimo srautams, socialinei sąveikai ir teritorijų integracijai, dažnai atsirandantys dėl ribų, barjerų ar nefunkcionalių zonų tarp miesto audinio dalių.
- **Savininkiškumo jausmas** – tai psichologinis ir socialinis asmens ar bendruomenės ryšys su erdve, grindžiamas atsakomybe, įsitraukimu ir rūpesčiu. Šis jausmas skatina vietos tvarkymą, saugojimą bei stiprina gyventojų identitetą su konkrečia teritorija, prisidedant prie socialinės sanglaudos ir erdvinės kokybės palaikymo.

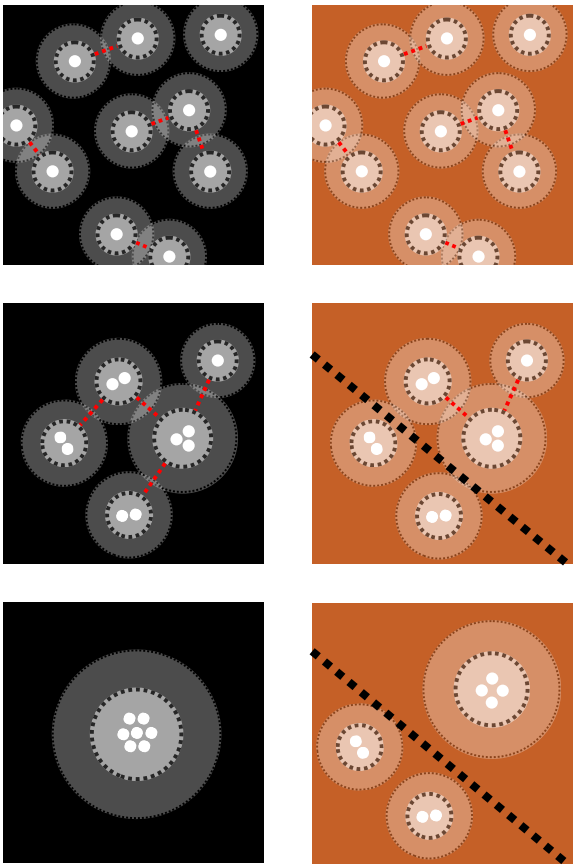
1.Eksperimentinė-tiriamoji dalis

1.1. Paribių vakuumų teritorijos: sampratos, procesai, charakteristikos

1.1.1. Tiriamojo lauko samprata

Po Didžiojo sprogimo (angl. *Big Bang*) materija kosmose buvo tolygiai pasklidusi kaip rūkas, tačiau gravitacija per milijardus metų sutraukė ją į asteroidus, planetas, žvaigždes, žvaigždžių sistemas ir galaktikas. Vietovės, kuriose gravitacijos laukas buvo stipresnis dėl pirminės masės sankaupų, pritraukė aplinkinę materiją. Tai lėmė tolesnį masės augimą ir traukos stiprėjimą. Tarp šių objektų liko erdvės, kurios ištuštėjo, ir taip susiformavo kosminė tuštuma – vakuumas. (Letzter, 2020)

Panašiu principu veikia ir policentrinio miesto centrų gravitacija (žr. 1 pav.): kaip dalelės kosmose, taip ir miesto centrai ilgainiui kinta. Jie nuolat vystosi – aukštėja, žemėja arba pasiglemžia ir transformuoja gretimas teritorijas (Juškevičius, 2013). Todėl ryšiai tarp centrų gali sumažėti arba padidėti. Kai ryšiai tarp miesto dalių yra sutrikdomi, darnios plėtros procesai pradeda strigti. Mažesnės miesto dalys lieka atskirtos ir nebesivysto kartu su visu miestu. Pats miesto branduolys taip pat pažeidžiamas.

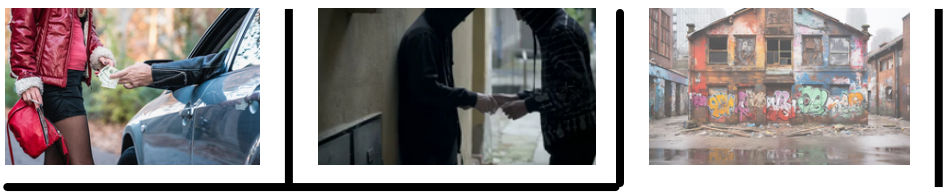

1 pav. Vakuumas: paralelės tarp kosmoso ir miesto erdvių. Sudaryta autorės

Kitaip nei kosminėje erdvėje, mieste gali atsirasti fizinis barjeras, ribojantis ryšių sąveiką tarp miesto dalių. Jacobs (2007) teigia, kad kai kurios miesto ribos gali tapti socialiniais lūžio taškais, ypač tokios kaip geležinkelio bėgiai. Pasak jos, „klasikinis paribio pavyzdys – geležinkelio bėgiai, nuo seno tapę net ir socialiniais paribiais – „anapus geležinkelio“. […] Kalbant apie geležinkelio bėgius, rajonas vienoje jų pusėje gali būti sėkmingesnis ar mažiau sėkmingas negu kitoje. Bet fiziškai blogiausiai klostosi artimiausiose zonose abipus ribos“ (p. 284).

Pagrindinė paribių sukeliama problema miestui, kad ties jais nutrūksta jungtys. Gatvės, užsibaigiančios ties paribiu tampa akligatviu, kuris praranda naudotojus, jų imama šalintis. Kai mažėja naudotojų – mažėja ir investicijų. Paskirtys aplink akligatvius supaprastėja, naujų pastatų nebestatoma arba jie apleidžiami.

Vienintelis dalykas, kodėl gatvėse saugu, tai skirtingų žmonių, einančių skirtingais tikslais, maišymasis. Kai gatvės tampa nebenaudojamomis ir neprižiūrimomis, bet yra netoli miesto centro, jose ima klestėti įvairios nusikalstamos veiklos (žr. 2 pav.).

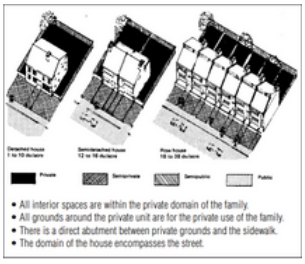

2 pav. Geležinkelio bėgių ribos poveikis aplinkai. Sudaryta autorės

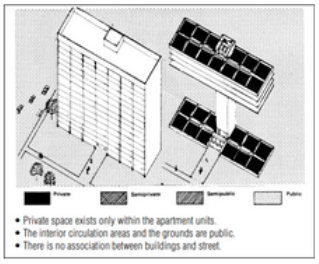
1.1.2. Savininkiškos erdvės

Nusikalstamumu pagarsėjusiose vietose, kaip paribiai, dažniausiai kuriasi vienarūšių paskirčių teritorijos, kurios tiesiogiai susijusios su urbanistine riba. Tai – pramoninės ar inžinerinės infrastruktūros paskirčių sankaupos (Jacobs, 2007, p. 286)

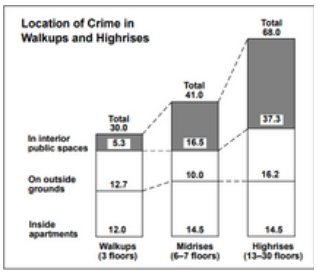
Žmonės ten gyvena retu atveju, o atvyksta į teritoriją tik dirbti. Toks požiūris į vietą nekelia savininkiškumo jausmo. Dėl to šios teritorijos dažnai tampa socialiai neaktyvios, o jų priežiūra ir gerovė lieka mažesnės svarbos. Nesant gyventojų bendruomenės, kuri jaustųsi atsakinga už aplinką, tokios vietos tampa palankios vandalizmui, šiukšlinimui ir kitiems antisocialiniams veiksmams. Be to, vienarūšės funkcijos riboja įvairiapusišką veiklą, kuri galėtų pritraukti skirtingas žmonių grupes, skatinti socialinę įvairovę ir mažinti atskirtį. Šios zonos dažnai sudaro urbanistinio audinio plyšius, trukdančius darniai miesto plėtrai ir ryšiams tarp įvairių teritorijų. Ilgainiui tai gali lemti dar didesnę socialinę-ekonominę atskirtį ir apsunkinti paribių integravimą į bendrą miesto struktūrą.

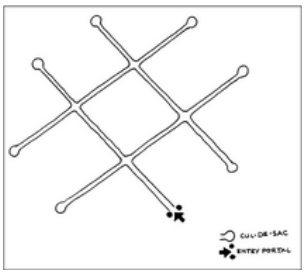
3 pav. Trys gyvenamųjų namų tipai ir erdvių priklausomybė aplink juos (Newman, 1996, p. 36)

4 pav. Daugiabutis gyvenamasis namas ir erdvių priklausomybė aplink jį (Newman, 1996, p. 36)

5 pav. Diagrama, rodanti santyki tarp padidėjusio nusikalstamumo ir pastato aukščio ir kad nusikaltimai dažniausiai vyksta viešosiose erdvėse (Newman, 1996, p. 37)

6 pav. Cul-de-sac planas ir patekimas į jį, užtikrinantis saugumą bendruomenei (Newman, 1996, p. 40)

Kuriant savininkišką erdvę svarbu atsižvelgti į kelis aspektus:

Kuriant vietą, skatinančią savininkiškumo jausmą, svarbu užtikrinti stiprią gyventojų ir aplinkos sąveiką. Pastatai, kurių įėjimai atsukti į gatvę, o ne į vidinius kiemus, padeda stiprinti ryšį su viešąja erdve. Mažesnis gyventojų skaičius, dalijantis bendrais įėjimais, sukuria geresnes sąlygas efektyviai kontroliuoti aplinką ir stiprina bendruomeniškumą (žr. 3 pav.). Pastatų aukštis taip pat daro įtaką viešųjų erdvių saugumui (žr. 3 ir 4 pav.). Žemesniuose pastatuose yra lengviau užtikrinti vizualinę kontrolę ir stebėjimą, todėl nusikalstamumo lygis aplink žemesnius pastatus įprastai būna mažesnis (žr. 5 pav.).

Aiškus teritorijų apibrėžimas – tiek gyvenamuosiuose, tiek negyvenamuosiuose rajonuose – taip pat svarbus savininkiškumo jausmui stiprinti. Tai galima pasiekti naudojant fizinius elementus, tokius kaip tvoros, borteliai, takai ar želdiniai, kurie aiškiai išskiria konkrečias zonas ir suteikia joms aiškų funkcinį identitetą. Svarbus ir atsakomybės jausmo skatinimas – žmonės turėtų būti įtraukti į teritorijų priežiūrą, pavyzdžiui, tvarkant želdynus ar rūpinantis švara.

Geras matomumas ir tinkamas apšvietimas yra būtini, kad gyventojai galėtų stebėti aplinką, atpažinti nepažįstamus žmones ir užtikrinti saugumą. Taip pat reikia apriboti nereikalingą transporto priemonių judėjimą ir aiškiai apibrėžti pėsčiųjų takų ribas. Tokios priemonės ne tik didina saugumo jausmą, bet padeda gyventojams stipriau kontroliuoti teritoriją ir jaustis atsakingiems už jos gerovę.

Akligatviai nėra kliūtis, jei jie yra tinkamai suplanuoti ir pritaikyti bendruomenės poreikiams (žr. 6 pav.). Jie gali padėti sukurti saugesnę, ramesnę ir draugiškesnę gyvenamąją aplinką, kurioje gyventojai jaustųsi labiau kontroliuojantys savo erdvę (Newman, 1996).

1.1.3. Vakuumo drieka

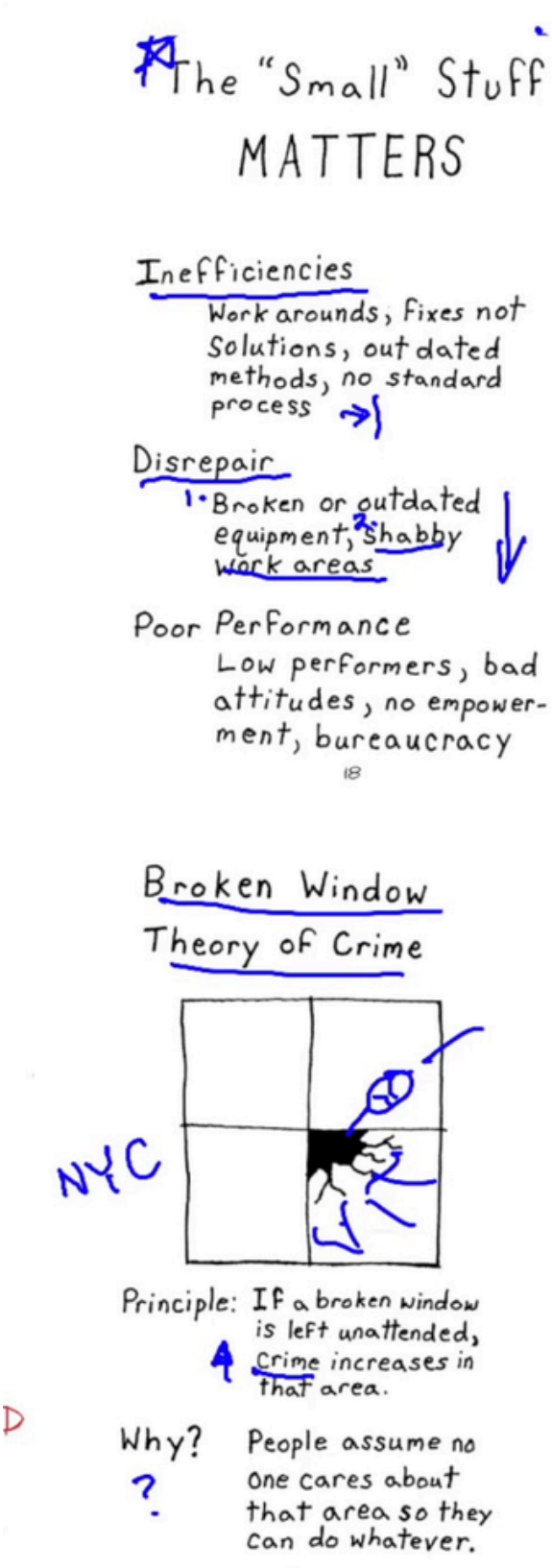
Sudaužytų langų teorija (angl. Broken Windows Theory) kilo iš Philipo Zimbardo eksperimento (1969). Jo metu apleistas automobilis buvo paliktas nusikalstamumu pagarsėjusiame rajone. Automobilis iš pradžių buvo nepaliestas, tačiau, tyrėjui tyčia sudaužius langą, per kelias valandas buvo visiškai sunaikintas.

Remdamiesi šiuo eksperimentu, George'as L. Kellingas ir James'as Q. Wilsonas (1982) suformulavo prielaidą, kad smulkūs viešosios tvarkos pažeidimai ir neprižiūrima aplinka gali skatinti nusikalstamumo augimą.

Teorijos esmė yra ta, kad jei į mažus pažeidimus, pavyzdžiui, sudužusius langus, grafičius ar šiukšles, nereaguojama, aplinka atrodo apleista. Tai siunčia signalą, kad bendruomenė nesirūpina vieta. Dėl to nusikaltėliai gali jaustis drąsiau ir elgtis neteisėtai, nusikalstamumas ima augti (žr. 7 pav.).

Kelling'as ir Wilson'as pabrėžė, kad tvarkinga aplinka skatina bendruomenės narius labiau rūpintis savo teritorija ir aktyviau kontroliuoti, kas vyksta jų aplinkoje. Pavyzdys, kurį dažnai pateikia teorijos šalininkai, yra toks: jei pastato lange yra sudaužytas stiklas ir jis nėra sutaisomas, ilgainiui bus sudaužyta daugiau langų. Tai simbolizuoja, kaip mažos problemos, nepaisant jų, gali eskaluoti į didesnes.

Paribių vakuumai, atsirandantys dėl apleistų ar vienarūšių teritorijų ir nutrūkusių jungčių atitinka sudaužytų langų teorijos principus. Jei tokios vietos nėra prižiūrimos, jos siunčia signalą, kad bendruomenė ar savivaldybė neteikia joms reikšmės, todėl aplinkoje ima klestėti antisocialiniai reiškiniai – vandalizmas, šiukšlinimas. Paribiai tampa savotiškomis aklomis zonomis, kuriose netvarka ir nusikalstamumas gali augti beveik nepastebimai.

7 pav. Kadras iš vaizdo įrašo The broken window theory of crime – Why the small stuff matters (Daren Martin, PhD | Motivational Keynote Speaker, 2017)

1.2. Urbanistinių paribių vakuumai ir tipologija

1.4. Urbanistinių paribių vakuumų kaip objekto identifikavimas miesto struktūroje Vilniaus pavyzdžiu

Iki šiol urbanistinio paribio vakuumo sąvoka nebuvo aiškiai apibrėžta, todėl nėra tiksliai nustatyta, kokios teritorijos galėtų būti priskiriamos šiam reiškiniui. Siekiant įvardyti analizuojamą objektą, šiame tyrime siekiama nustatyti aiškius kriterijus, grindžiamus fizinio ir socialinio vakuumo požymiais.

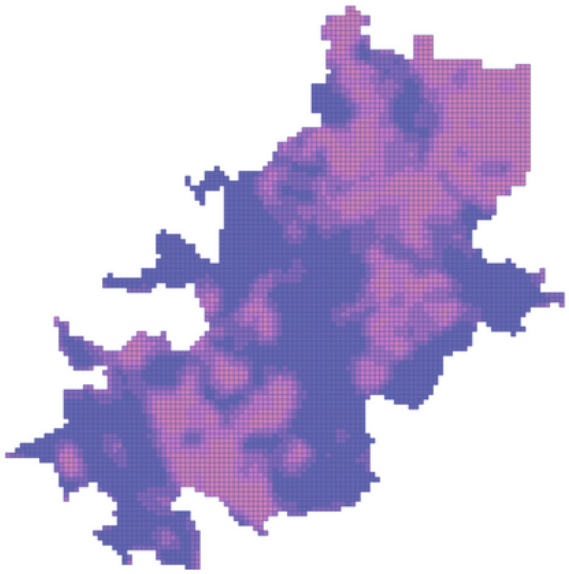
Analizuojant urbanistinius paribių vakuumus, dėmesys sutelkiamas į urbanistines ribas, skaldančias miesto struktūrą, ir jų poveikį gretimoms teritorijoms. Analizės objektu pasirinktas Vilniaus miestas, tačiau taikomas metodas yra universalus ir gali būti pritaikytas kitiems miestams, kuriuose ryškios fizinės ribos lemia erdvinę fragmentaciją ir teritorijų izoliaciją.

1.2.2. Teritorijų identifikavimas gamtinių, antropogeninių ribų ir socioekonominių rodiklių pagrindu.

Vilniaus miestas turi penkias pagrindines ribas, kurios gali būti skirstomos į linijines ir plotines ir antropogenines (žmogaus sukurtas) ir gamtines ribas:

Gamtinės ribos

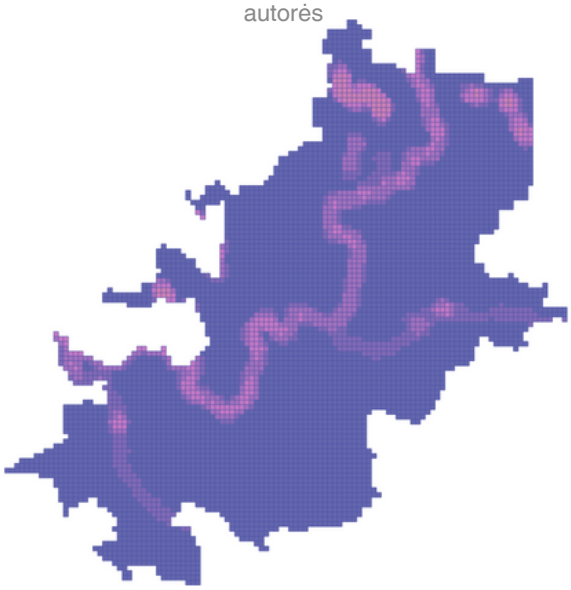
Miškų masyvai, parkai – natūraliai susiformavusi plotinė riba, skaldanti miestą į atskiras dalis. Šie gamtiniai elementai įsilieja į bendrą miesto urbanistinį audinį, veikdami kaip bendros ekosistemos dalis. Jie prisideda prie rekreacinės, sveikatinimo, estetinės ir kultūrinės naudos. Šios teritorijos yra lengvai pereinamos ir skatina pėsčiųjų judėjimą (žr. 8 pav.).

8 pav. Vilniaus miesto miškų masyvai ir parkai. Sudaryta autorės

Upės – natūraliai susikūrusi linijinė riba. Ji, kaip ir miškų masyvai ar parkai, sukelia rekreacinę, sveikatinę, estetinę ir kultūrinę naudą. Jos gali būti naudojamos ir kaip gabenimo arterijos. Nors norint jas kirsti būtinos jungtys, jų buvimas neriboja judėjimo taip, kaip tai daro uždaros antropogeninės ribos – žmonės linkę upes įveikti net ir tam nepritaikytose vietose (žr. 9 pav.).

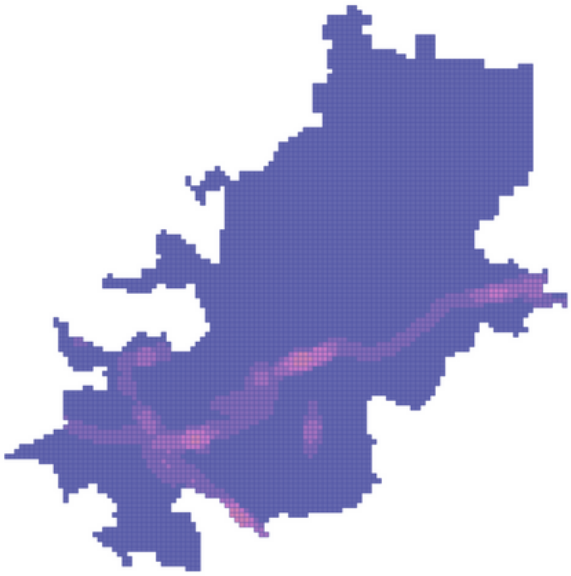
Miškų masyvai, parkai ir dideli vandens telkiniai yra svarbūs analizuojant bendrą urbanistinį miesto audinį, tačiau jie nesukelia ribos vakuumo efekto. Šie gamtiniai elementai pasižymi įvairiomis funkcijomis – ekologinėmis, rekreacinėmis, estetinėmis – ir paprastai veikia kaip švarios ribos, prie kurių žmonės linkę telktis, o ne jų vengti. Dėl šios priežasties tolimesnėje analizėje gamtinės ribos nebus vertinamos kaip neigiamą poveikį sukeliančios ribos, nebent jos sąveikautų su antropogeniniais barjerais.

9 pav. Vilniaus miesto vandens telkiniai. Sudaryta autorės

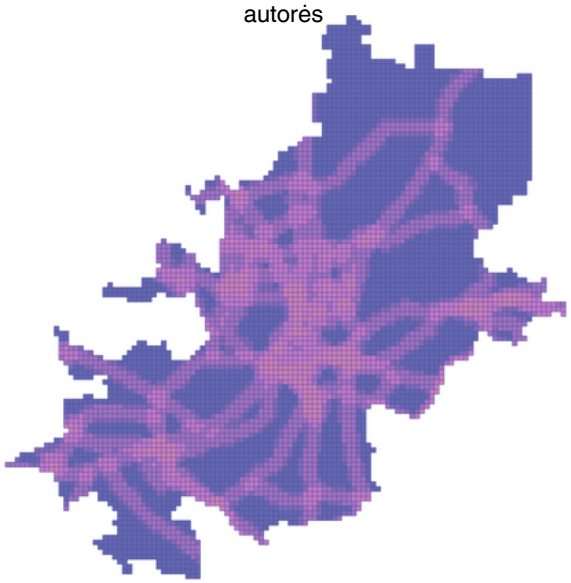
Antropogeninės ribos

Geležinkelio bėgiai – žmogaus suformuota linijinė riba, skaldanti miestą ir dažniausiai nepereinama, išskyrus tam pritaikytose vietose. Vilniaus atveju ši riba atlieka vienintelę funkciją – transportavimą, tačiau nėra estetiškai ar rekreaciškai patraukli. Ji funkcionuoja kaip tarpmiestinio judėjimo infrastruktūra, tačiau tik tam tikri akupunktūriniai taškai – stotys – yra integruoti į bendrą miesto judėjimo sistemą. Likusios atkarpos riboja žmonių judėjimą (žr. 10 pav.).

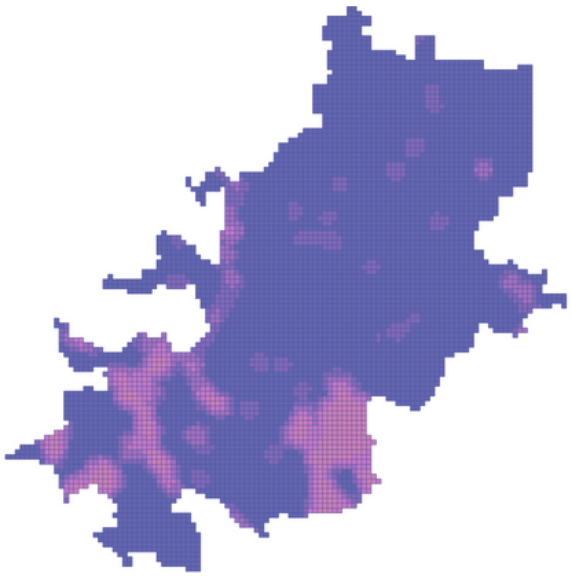
10 pav. Vilniaus miesto geležinkelio bėgiai. Sudaryta autorės

Keliai – taip pat yra žmogaus suformuota linijinė riba. Jie įsilieja tiek į miesto, tiek į tarpmiestinio judėjimo sistemas. Vietinės reikšmės kelius galima kirsti tam tikrose vietose, o siauresnės ar mažiau intensyvios gatvės įprastai fiziškai neriboja jų kirtimo. Tuo tarpu greitkelius, magistralinius ir rajoninės reikšmės kelius galima kirsti tik specialiai tam pritaikytose vietose (žr. 11 pav.).

11 pav. Vilniaus miesto keliai. Sudaryta autorės

Pramoninės ir inžinerinės infrastruktūros teritorijos – žmogaus suformuotos plotinės ribos. Daugeliu atvejų tai uždaros teritorijos, kurios neįsileidžia miestui būdingo dinamiškumo ir viešųjų erdvių įvairovės. Šios teritorijos orientuotos į specifinių funkcijų vykdymą — gamybą, logistiką, energijos tiekimą ar atliekų tvarkymą — ir dažnai nebūna integruotos į bendrą miesto socialinį ar rekreacinį gyvenimą (žr. 12 pav.).

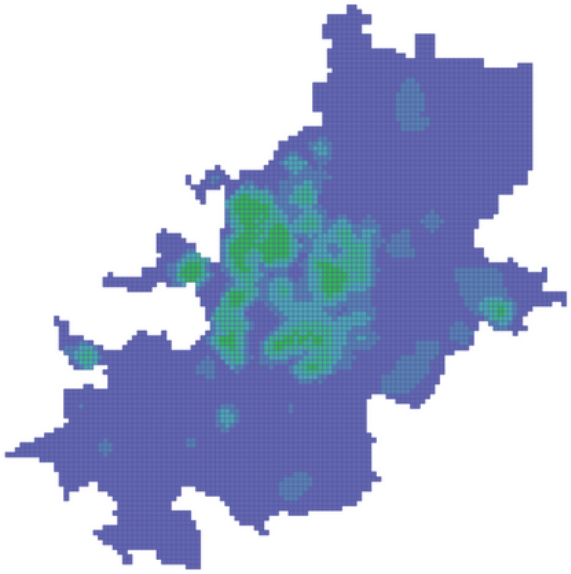
12 pav. Vilniaus miesto pramoninės ir inžinerinės infrastruktūros teritorijos. Sudaryta autorės

Socialiniai-ekonominiai rodikliai

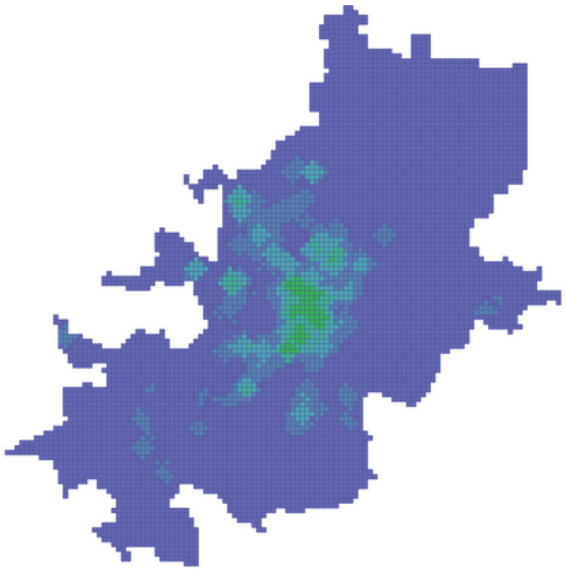
Socialinę ir ekonominę miesto padėtį atspindi gyventojų bei darbo vietų tankis (žr. 13 ir 14 pav.) ir nusikalstamumo lygis (žr. 15 pav.). Riba suskaido miestą į atskiras dalis, sudarydama prielaidas socialinei ir ekonominei segregacijai.

Aplink antropogenines ribas dažnai formuojasi monofunkcės teritorijos. Geležinkelio bėgiai istoriškai siejasi su pramoninėmis zonomis, o intensyvaus eismo keliai – su prekybos centrais, miegamaisiais rajonais ar taip pat su pramonės teritorijomis. Tokios vienarūšės paskirties zonos pritraukia tik specifinius naudotojus – gyvenančius arba dirbančius. Kai teritorijos naudojamos tik vienai funkcijai, jose nevyksta socialinių grupių sąveika, todėl tam tikru paros metu jos ištuštėja. Dėl sumažėjusio žmonių srauto padidėja nusikalstamumo rizika, nes aplinka lieka be socialinės kontrolės.

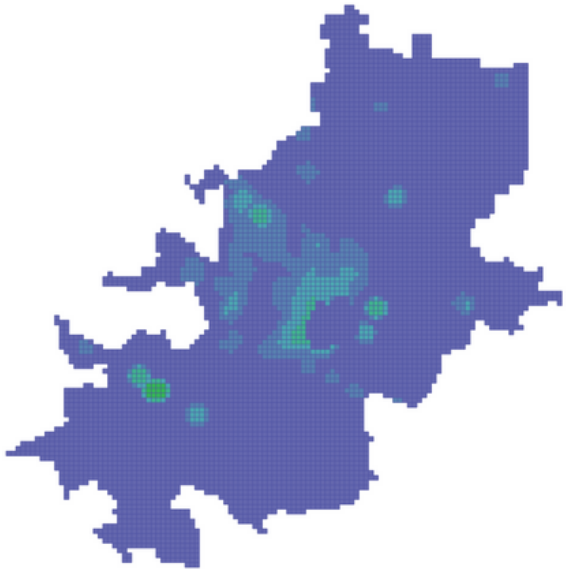
Ilgainiui susiformuoja uždaras ciklas: fizinės ribos tampa ir psichologinėmis, nes tokios teritorijos suvokiamos kaip pavojingos, nepatrauklios tiek gyvenimui, tiek darbui. Dėl to mažėja žemės vertė, o teritorijas pradeda užimti socialiai pažeidžiamos grupės. Ribų nepasiekiamumas, izoliacija ir infrastruktūrinis atsiskyrimas lemia teritorijų degradaciją – taip formuojasi paribių vakuumai.

13 pav. Vilniaus miesto gyventojų tankio pasiskirstymas. Sudaryta autorės

14 pav. Vilniaus miesto darbo vietų tankio pasiskirstymas. Sudaryta autorės

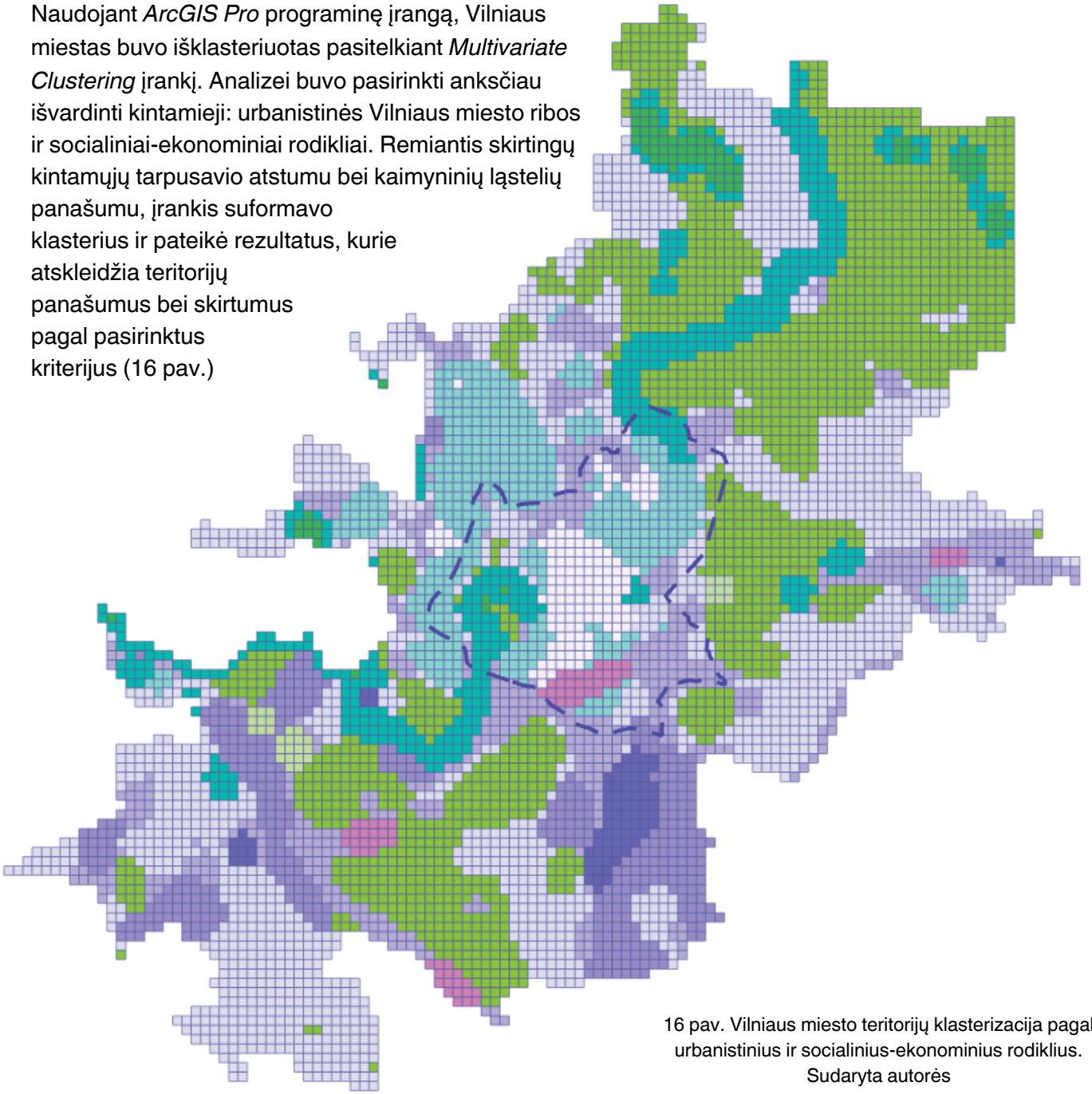

15 pav. Vilniaus miesto nusikalstamumo tankio pasiskirstymas. Sudaryta autorės

Išimtis — į analizę neįtraukiamas nusikalstamumo lygis Senamiestyje (žr. 15 pav.), nes jį lemia ne urbanistinio paribio vakuumo poveikis, o didelė žmonių koncentracija.

1.2.3. Teritorijų atranka ir tipologija

Naudojant *ArcGIS Pro* programinę įrangą, Vilniaus miestas buvo išklasteriuotas pasitelkiant *Multivariate Clustering* įrankį. Analizei buvo pasirinkti anksčiau išvardinti kintamieji: urbanistinės Vilniaus miesto ribos ir socialiniai-ekonominiai rodikliai. Remiantis skirtingų kintamųjų tarpusavio atstumu bei kaimyninių ląstelių panašumu, įrankis suformavo klasterius ir pateikė rezultatus, kurie atskleidžia teritorijų panašumus bei skirtumus pagal pasirinktus kriterijus (16 pav.)

16 pav. Vilniaus miesto teritorijų klasterizacija pagal urbanistinius ir socialinius-ekonominius rodiklius. Sudaryta autorės

Kintamieji:	Geležinkelio bėgiai	Gyventojų tankis	Inž. infrastruktūros teritorijos	Keliai	Miškai, parkai	Nusikalstamumas	Pramoninės teritorijos	Vandens telkiai	Darbo vietos
	0	0	0	1	0	9	1	0	1
	0	0	7	0	0	0	1	0	0
	0	0	0	0	0	0	3	0	1
	1	0	0	1	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	1	0	0	5	0
	7	0	1	1	0	0	0	0	0
	0	3	0	1	0	1	0	0	1
	0	1	0	1	0	1	0	0	1
	0	0	0	0	1	0	0	0	0
	0	0	0	0	0	0	0	2	0
	0	0	0	0	0	0	0	0	0

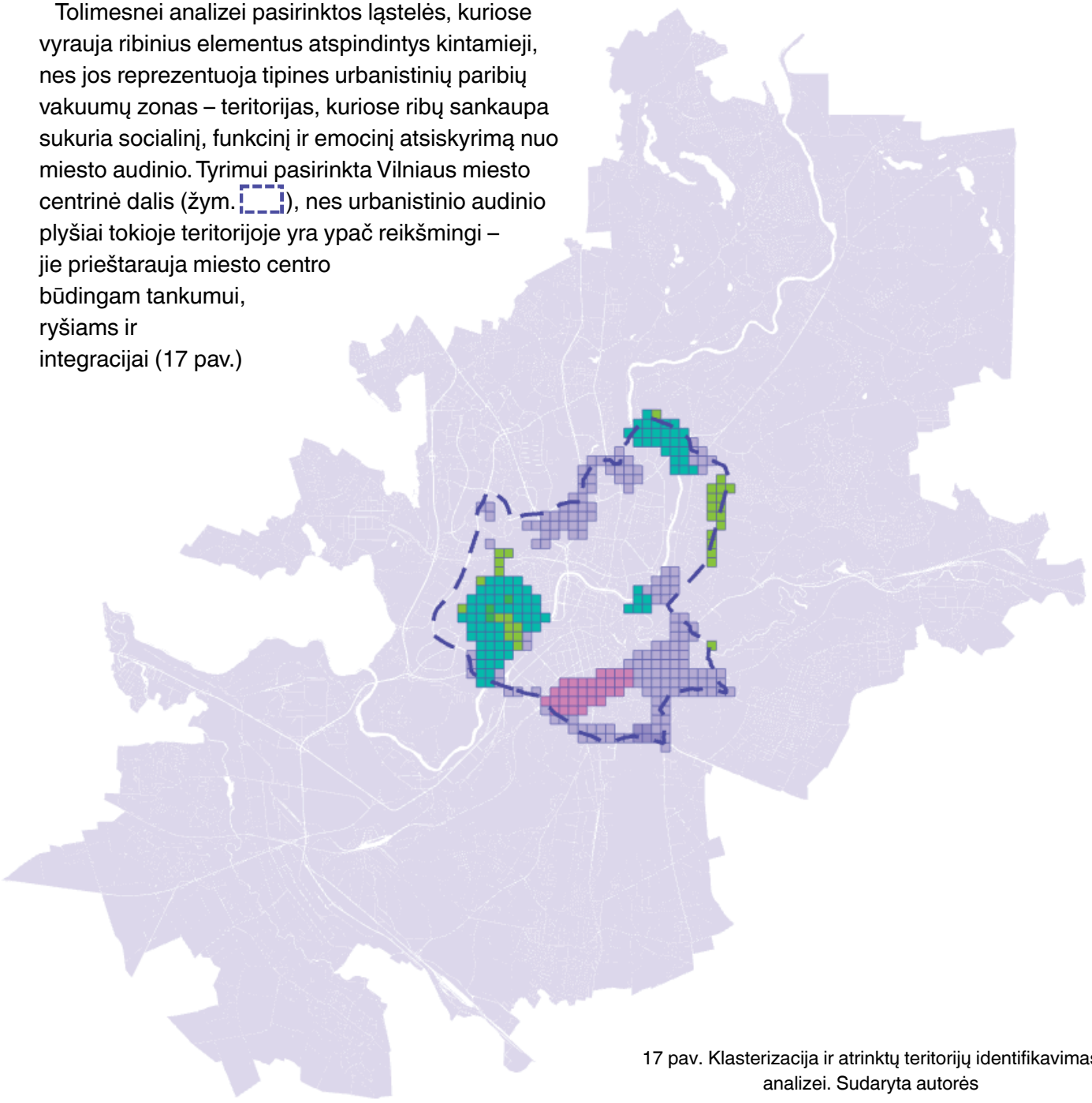
1 lentelė. Klasterių pasiskirstymas pagal kintamuosius. Sudaryta autorės

Skaičiai nurodo apytiksles didžiausias kiekvieno rodiklio reikšmes (piko vertes) kiekviename klasteryje, remiantis *Multivariate Clustering* įrankio generuotu grafiku. Kuo didesnė reikšmė, tuo labiau konkretus požymis pasireiškia tam klasteriui būdingose teritorijose (žr. 1 lentelė).

Lentelės fone naudojamos spalvos atspindi teritorijų priklausymą skirtingiems klasteriams.

Išskiriamos ir paryškinamos atitinkama spalva žemėlapyje daugiau nei nulinę vertę turinčios reikšmės.

Tolimesnei analizei pasirinktos ląstelės, kuriose vyrauja ribinius elementus atspindintys kintamieji, nes jos reprezentuoja tipines urbanistinių paribių vakuumų zonas – teritorijas, kuriose ribų sankaupa sukuria socialinį, funkcinį ir emocinį atsiskyrimą nuo miesto audinio. Tyrimui pasirinkta Vilniaus miesto centrinė dalis (žym.), nes urbanistinio audinio plyšiai tokioje teritorijoje yra ypač reikšmingi – jie prieštarauja miesto centro būdingam tankumui, ryšiams ir integracijai (17 pav.)

17 pav. Klasterizacija ir atrinktų teritorijų identifikavimas analizei. Sudaryta autorės

Kintamieji:

Geležinkelio bėgiai	Gyventojų tankis	Inž. infrastruktūros teritorijos	Keliai	Miškai, parkai	Nusikalstamumas	Pramoninės teritorijos	Vandens telkiai	Darbo vietos
0	0	0	0	0	0	3	0	1
1	0	0	1	0	0	0	0	0
7	0	1	1	0	0	0	0	0
0	0	0	0	1	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0	2	0

2 lentelė. Atrinktų ląstelių kintamųjų reikšmės pagal ribinių elementų dominavimą Vilniaus miesto centrinėje dalyje. Sudaryta autorės.

Pateikiamos reikšmės rodo, kokie kintamieji (pvz., geležinkelio bėgiai, infrastruktūra, pramonė) būdingi kiekvienai iš analizuojamų ląstelių, esančių centrinėje miesto dalyje (žr. 2 lentelė).
Ląstelės parinktos pagal jų ribinių elementų tankį ir vietą, kuri neatitinka tipiško miesto centro integralumo.

18 pav. Urbanistinio paribio vakuumo teritorijų išgryninimas taikant antrinę klasterizaciją. Sudaryta autorės

Kintamieji:

Geležinkelio bėgiai	Gyventojų tankis	Inž. infrastruktūros teritorijos	Keliai	Miškai, parkai	Nusikalstamumas	Pramoninės teritorijos	Vandens telkiai	Darbo vietos
0	0	0	2	1	0	0	0	0
1	1	0	0	0	3	0	0	1
3	0	0	1	0	0	0	0	0
1	2	0	0	0	1	0	0	0
0	0	3	0	2	0	0	3	0
0	0	0	1	0	1	0	0	4

3 lentelė. Antrinės klasterizacijos metu atrinktų ląstelių kintamųjų reikšmės. Sudaryta autorės

Atliekant antrinę klasterizaciją tik toms ląstelėms, kuriose anksčiau identifikuotas ribinių elementų tankis, išryškėjo teritorijos, kuriose ribų sankaupa įgauna ryškiausią poveikį miesto audiniui (žr. 18 pav.). Šie klasteriai išskirti remiantis papildomu *Multivariate Clustering* įrankio taikymu, kuris leido detaliau suprasti, kurios ląstelės jungia daugiausia ribinių požymių ir atitinka urbanistinio vakuumo kriterijus.

Gauti duomenys išskiriami į du tipus (žr. 3 lentelė):

Vien tik aukštu ribos lygiu pasižyminčios ląstelės (žym. , ir) nurodo urbanistinių paribių vakuumų židinius.

Šiek tiek ribos ir šiek tiek socialinio-ekonominio elementų turinčios ląstelės yra tų židinių sukeliamas poveikis aplinkai ir jų teritorinis išplitimas (žym. , ir).

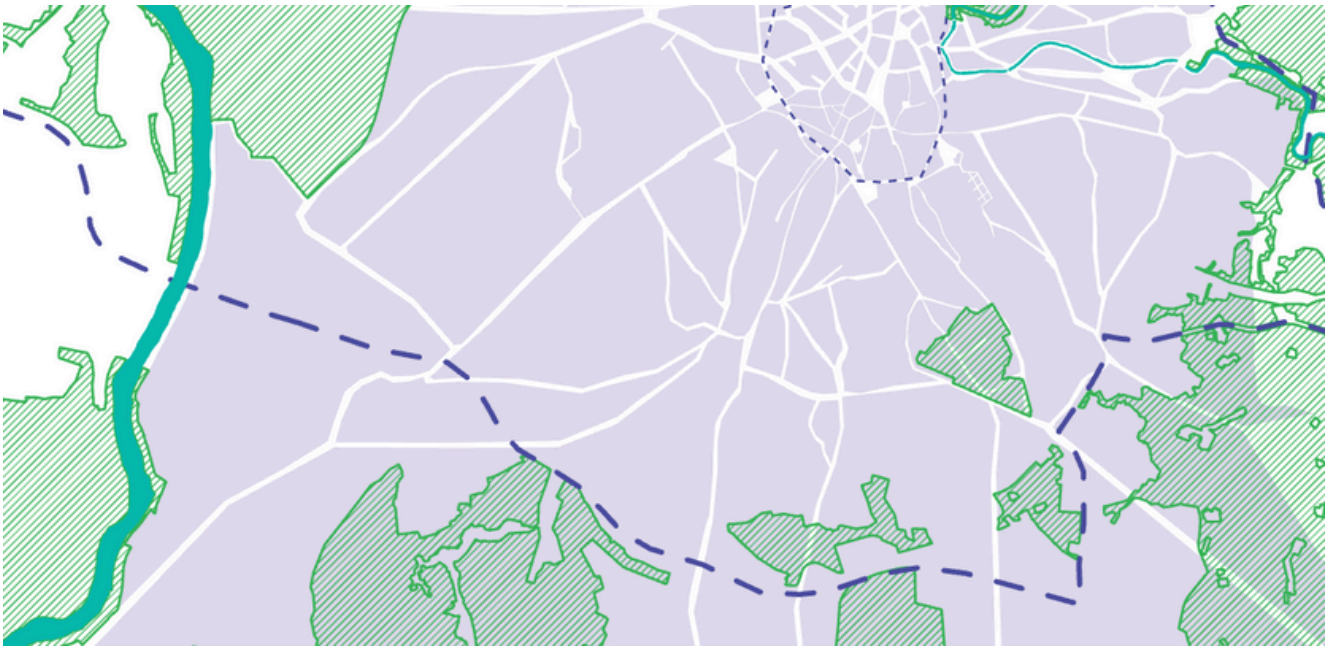
Ši klasterizacija leidžia ne tik identifikuoti paribių vakuumų branduolius, bet ir suprasti jų poveikio mastą bei sklaidą miesto struktūroje. Teritorijų skirtumai rodo, kad ribinių elementų tankis tiesiogiai lemia socialinį ir funkcinį atsiskyrimą, o jų susitelkimas kuria sisteminius plyšius miesto audinyje, kurie plečiasi į aplinkines zonas. Tai pabrėžia poreikį šias teritorijas vertinti ne kaip periferinius likučius, o kaip aktyvius miesto deformacijos taškus, reikalaujančius tikslių intervencijų.

1.2.4. Urbanistinių paribių vakuumų teritoriniai ypatumai

Atlikta analizė atskleidė, kad paribių vakuumai atsiranda ten, kur tam tikros ribos skelia miesto struktūrą, palikdamos erdves, kurios tampa neaktyvios, sunkiai pasiekiamos arba neturinčios aiškios funkcijos. Paribių vakuumai, gautos Vilniaus analizės rezultatų atveju formuojasi aplink infrastruktūros objektus, tokius kaip geležinkeliai, magistralės ir ribų sanglaudoje. Tokių ribų kūrimasis sukelia urbanistinio audinio suskaidymą, kuris virsta paribių vakuumais – teritorijomis, kurios tampa miesto vengiamais, apleistais, pamirštais skauduliais.

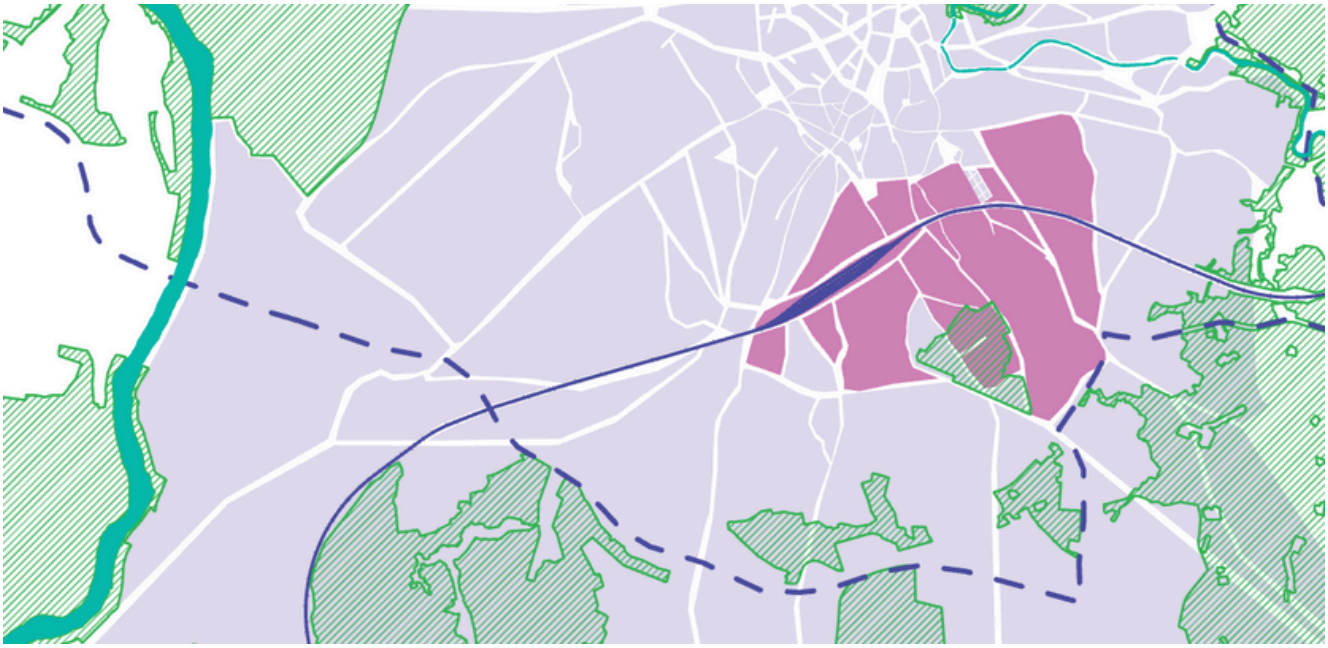
Istorinė analizė yra svarbi siekiant suprasti, kaip šios ribos atsirado ir kaip jos paveikė miesto raidą. Pavyzdžiui, XIX a. industrinės revoliucijos laikotarpiu geležinkeliai ir stotys buvo miesto plėtros katalizatoriai. Žmonės traukė gyventi kuo arčiau stočių, nes tai buvo patogiausia vieta kelionėms ir prekybai. Geležinkelio linijos jungė miestus ir skatino jų augimą. Tačiau XX a. automobilių atsiradimas ir masinis naudojimas pakeitė miesto struktūrą. Miestų gyventojai pradėjo rinktis gyventi toliau nuo stočių ar kitų transporto centrų, nes automobiliai suteikė daugiau judėjimo laisvės. Tai lėmė urbanistinės struktūros išsiplėtimą į priemiesčius ir daugelio buvusių centrinių infrastruktūros mazgų periferizaciją (Žiemelis ir Ambrulevičiūtė, 2018).

Ribos, anksčiau buvusios svarbios ir aktyvios, ilgainiui tapo barjerais, atskiriančiais miesto dalis. Vietoj vientiso audinio, miestas tampa tarsi sudėliotas iš atskirų, tarpusavyje silpnai susietų dalių.

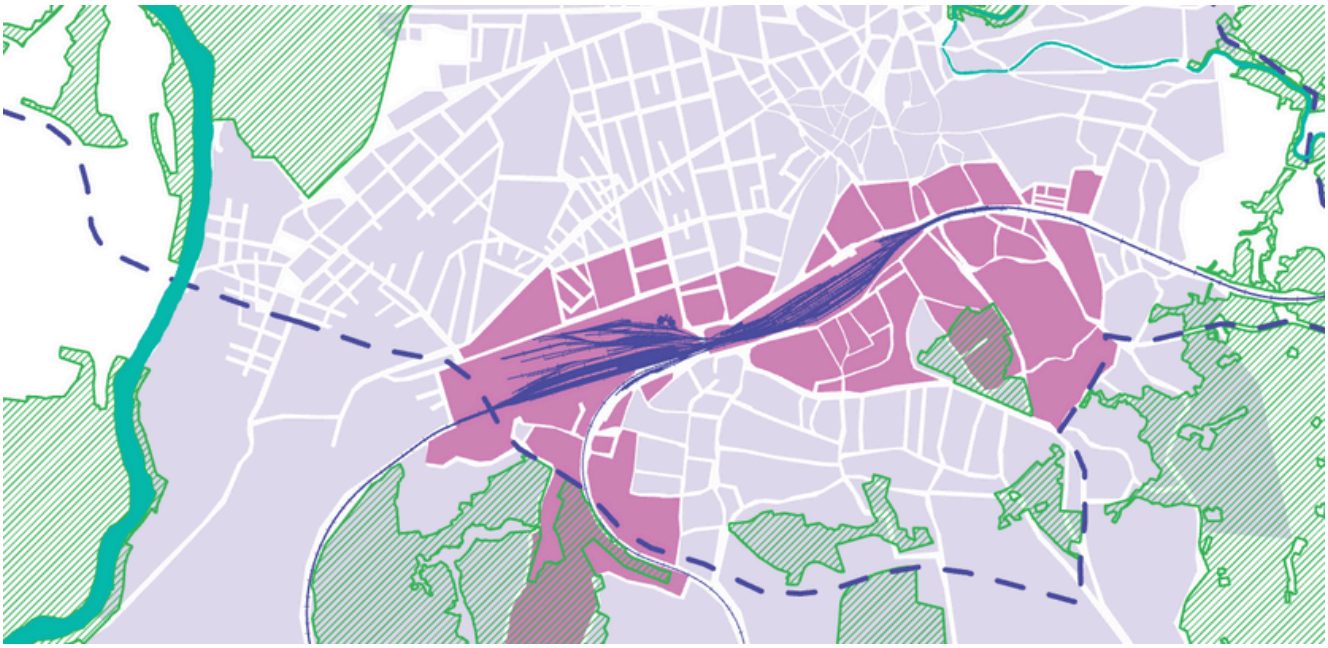
19 pav. Vilniaus urbanistinė struktūra iki geležinkelio bėgių nutiesimo. Sudaryta autorės

Kaip teigia Žiemelis ir Ambrulevičiūtė (2018), iki geležinkelio bėgių nutiesimo, Vilniaus urbanistinė struktūra buvo kompaktiška, sutelkta aplink istorinį centrą ir svarbiausius miesto gynybinius ir prekybinius mazgus. Miestas buvo apibrėžtas gynybinės sienos, nors jos reikšmė tuo metu jau mažėjo, o urbanistinė plėtra daugiausia vyko palei pagrindinius kelius, jungusius Vilnių su kitais regioniniais centrais (žr. 19 pav.)

20 pav. Geležinkelio infrastruktūros plėtra ir jos poveikis pietinei Vilniaus miesto daliai XIX a. antroje pusėje. Sudaryta autorės

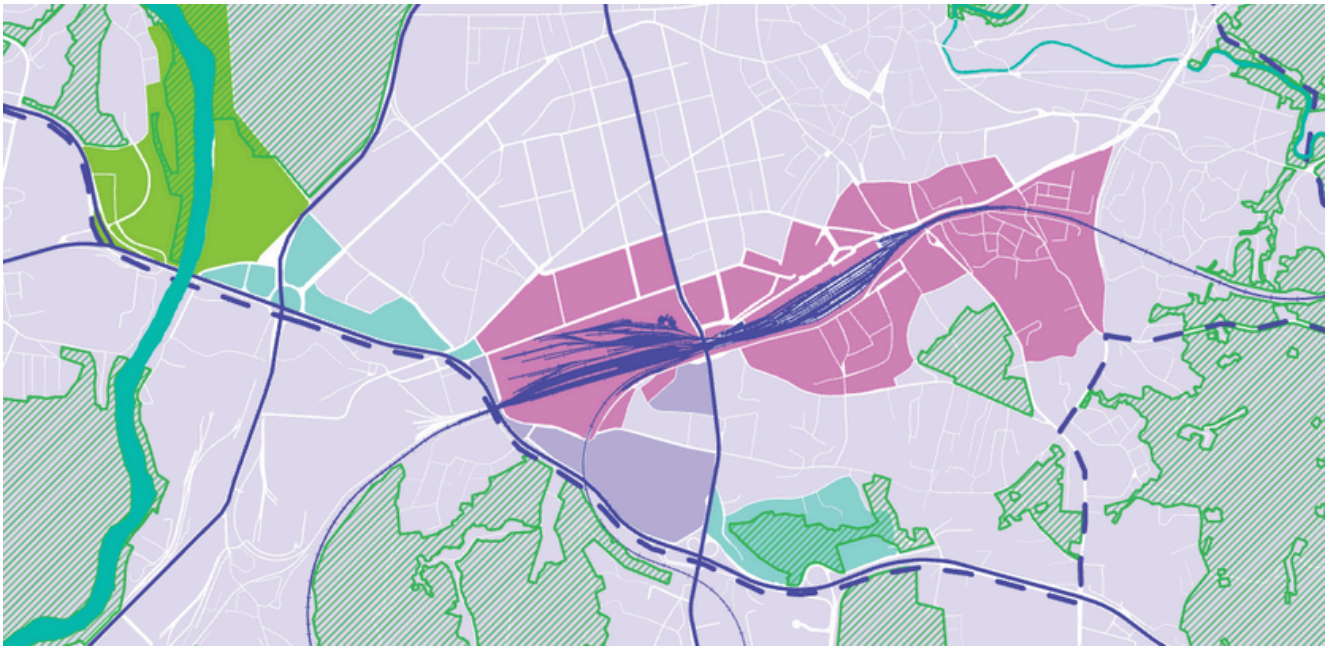
Geležinkelio infrastruktūra Vilniuje pradėta plėtoti XIX a. viduryje, o pirmoji linija užbaigta 1862 m. Atsižvelgiant į tuo metu augančią miesto reikšmę, Vilnius turėjo tapti svarbiu regioniniu geležinkelio mazgu. Linija buvo nutiesta pietiniu miesto pakraščiu, dar neužstatytoje teritorijoje, todėl jos sukelti struktūriniai pokyčiai iš pradžių nebuvo laikomi reikšmingais. Vis dėlto ilgainiui geležinkelio bėgių riba tapo viena iš svarbiausių fizinių kliūčių, skaidžiusių miesto teritorijas, stabdžiusių ryšių formavimąsi ir ilgalaikę integraciją miesto viduje (Žiemelis ir Ambrulevičiūtė, 2018; žr. 20 pav.).

21 pav. Geležinkelio stoties ir su ja susijusių teritorijų plėtra XIX–XX a. sandūroje. Sudaryta autorės

XIX–XX a. sandūroje išplėsta geležinkelio stoties infrastruktūra reikšmingai paveikė miesto struktūrą. Be keleivių rūmų buvo pastatyta ligoninė, administraciniai pastatai, inžineriniai objektai, o pietinėje dalyje suformuota geležinkelio darbuotojų gyvenvietė ir perkeltos prekių stoties funkcijos.

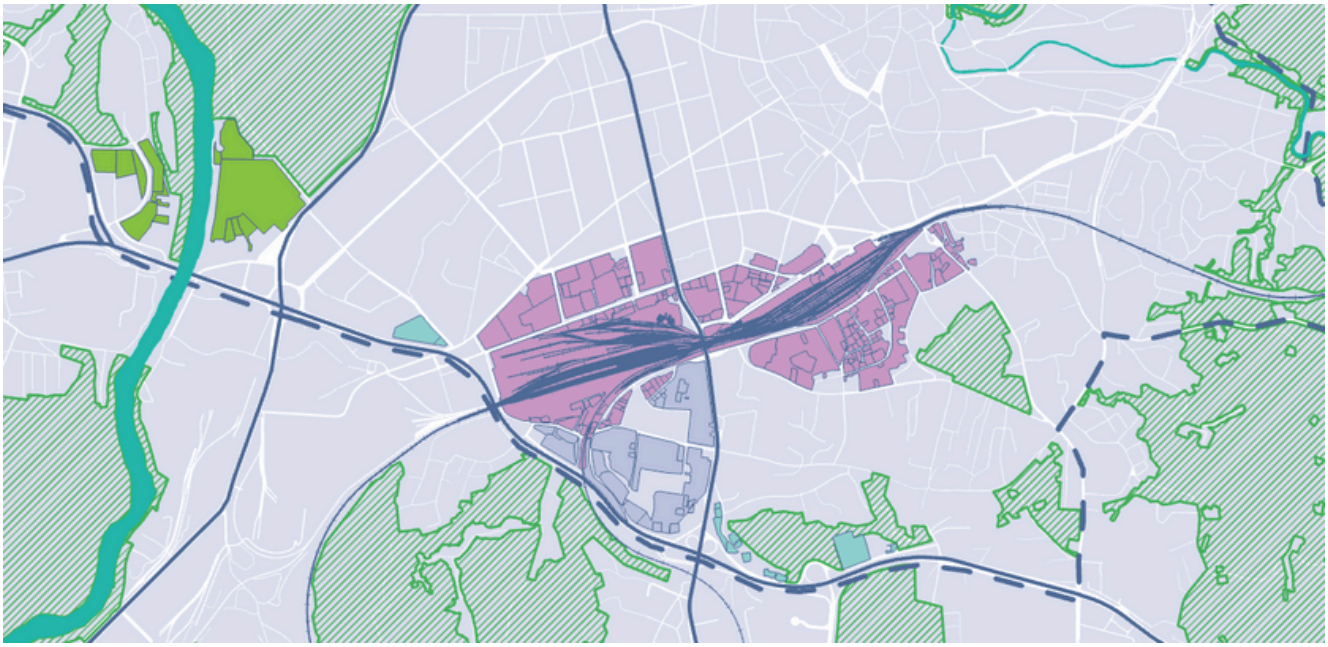
Ši geležinkelių infrastruktūros plėtra ne tik sustiprino stoties kaip mazgo reikšmę, bet ir dar labiau įtvirtino pietinę ribą kaip fizinį ir socialinį barjerą, ilgainiui suskaidžiusį miesto audinį (žr. 21 pav.).

22 pav. Geležinkelio stoties prieigų urbanizacija ir transporto infrastruktūros plėtra. Sudaryta autorės

Nors geležinkelio stotis pradėta formuoti miesto pakraštyje, jai plėtojantis aplinkinės teritorijos sparčiai urbanizavosi. Pramonės įmonių kūrimasis ir tranzitinio judėjimo poreikis paskatino naujų kelių — tokių kaip Tūkstantmečio ir Švitrigailos gatvės — tiesimą, siekiant sujungti skirtingas miesto dalis, aplenkiant centrą.

Šie sprendimai pakeitė miesto struktūrą, sukūrė naujus mobilumo srautus, tačiau kartu prisidėjo prie urbanistinio audinio suskaidymo ir aplinkinių rajonų atskirties (žr. 22 pav.).

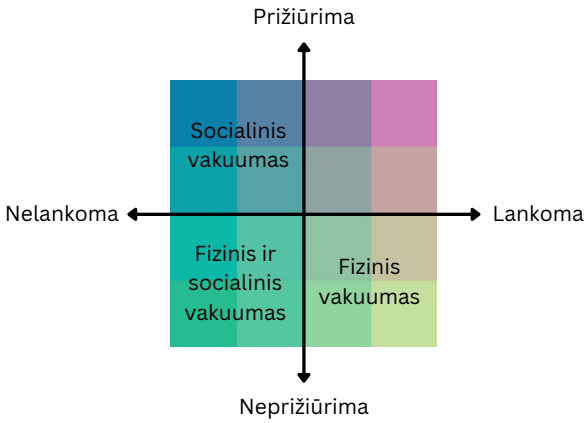
23 pav. Dabartinis geležinkelio teritorijos vaizdinys kaip istorinės raidos rezultatas. Sudaryta autorės

Dabartinis teritorijos vaizdas atspindi visų ankstesnių vystymosi etapų poveikį. Nors istoriniai geležinkelio infrastruktūros statiniai įgauna kultūros paveldo statusą, vėlesnis pramonės ir susisiekimo infrastruktūros plėtros etapas paliko aiškias struktūrines žaizdas — fizinę ir socialinę atskirtį (žr. 23 pav.).

1.3. Urbanistinių paribių vakuumų poveikio aplinkai modeliavimas

Paribių poveikis aplinkai analizuojamas siekiant identifikuoti ir lokalizuoti urbanistinio audinio vakuumus, nustatyti jų pobūdį ir kilmę, įvertinti jų plėtros dėsningumus ir poveikį aplinkinėms teritorijoms. Tyrimas orientuojamas į tokių vakuumų potencialias transformacijos galimybes, siekiant suprasti, kaip jų egzistavimas ir plitimas formuoja miesto struktūros fragmentaciją. Ypatingas dėmesys skiriamas tiems vakuumams, kurie, dėl savo funkcinio ar fizinio neaktyvumo, veikia kaip katalizatoriai, prisidedantys prie aplinkinių teritorijų socialinio ir ekonominio "užkrėtimo" disfunkcionalumu ir neintegruotumu į bendrą miesto sistemą.

Taikomas metodas, leisiantis įvertinti paribio vakuumo tipą, galimą transformacijos rėžimą ir pokyčio potencialą. Tam naudojamos trys koordinačių sistemos:

24 pav. Urbanistinių paribių vakuumų tipologija pagal lankomumo ir priežiūros ašis. Sudaryta autorės

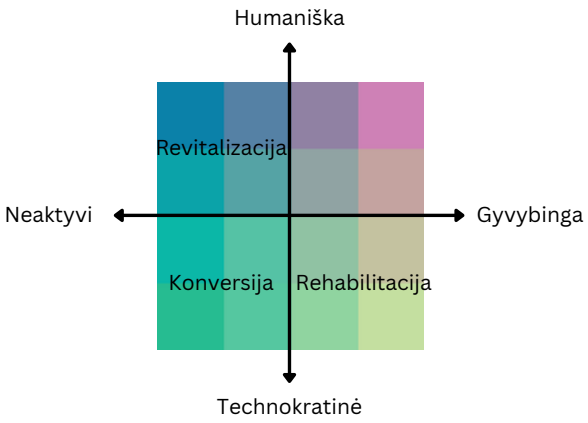
Pirmoji koordinačių sistema nurodo fizinio ir socialio vakuumų polius, su visišku jų integralumu, t.y. lankoma-nelankoma arba prižiūrima-neprižiūrima (žr. 24 pav.).

Lankomumo skalė (nuo nelankomos iki lankomos teritorijos)

Šioje skalėje vertinami teritorijų socialiniai ir ekonominiai rodikliai: gyventojų tankis, darbo vietų skaičius ir nusikalstamumo lygis. Teritorijos priskiriamos nelankomoms, jei jose ar aplinkinėse zonose fiksuojamas žemas gyventojų arba darbo vietų tankis ir aukštas nusikalstamumo lygis. Lankomos teritorijos pasižymi priešingomis charakteristikomis – jose gyventojų ir darbo vietų tankis yra didelis, o nusikalstamumo lygis žemas.

Priežiūros skalė (nuo neprižiūrimos iki prižiūrimos teritorijos)

Ši skalė apima fizinės aplinkos būklės vertinimą. Neprižiūrimos teritorijos pasižymi aiškiais apleistumo požymiais: fiziniais pažeidimais, grafičiais, sugadinta mažąja architektūra, išdarkyta želdynų struktūra ar apleistais statiniais. Prižiūrimos teritorijos pasižymi tvarkinga ir palaikoma fizine aplinka, net jei jose nėra vykdoma aktyvi renovacija – jų būklę dažnai palaiko bendruomenių iniciatyvos arba minimalios intervencijos.

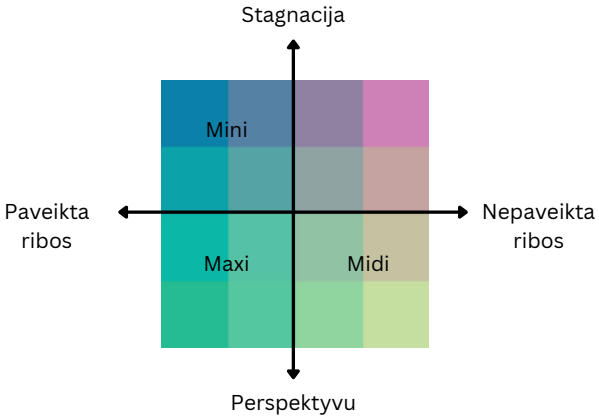

25 pav. Urbanistinių teritorijų transformacijos režimų tipologija pagal gyvybingumo ir humaniškumo ašis. Sudaryta autorės

Antroji koordinačių sistema apibrėžia galimus teritorijų transformacijos režimus – revitalizaciją, konversiją ir rehabilitaciją (žr. 25 pav.).

Gyvybingumo skalė apibrėžia teritorijos funkcinę įvairovę. Neaktyvios teritorijos pasižymi vienarūšių paskirčių koncentracija, dažniausiai pramoninės, inžinerinės ar kitos ribinės funkcijos. Gyvybingos teritorijos turi mišrią funkcijų struktūrą, kai joje arba artimoje kaimynystėje egzistuoja įvairios paskirtys (gyvenamoji, komercinė, visuomeninė ir kt.).

Humaniškumo skalė vertina viešųjų erdvių pasiekiamumą. Technokratinėmis laikomos teritorijos, kuriose artimiausia viešoji erdvė yra toliau nei 300 metrų atstumu arba kuriose viešosios erdvės yra nesutvarkytos, sunkiai pasiekiamos arba neatlieka socialinės funkcijos. Humaniškos teritorijos pasižymi tuo, kad jose arba jų artimiausioje aplinkoje per 300 metrų spindulį yra prieinama, funkcionali ir integruota viešoji erdvė.

26 pav. Pokyčio potencialo tipologija pagal ribos įtaką ir teritorijos gyvybingumo lygmenį. Sudaryta autorės

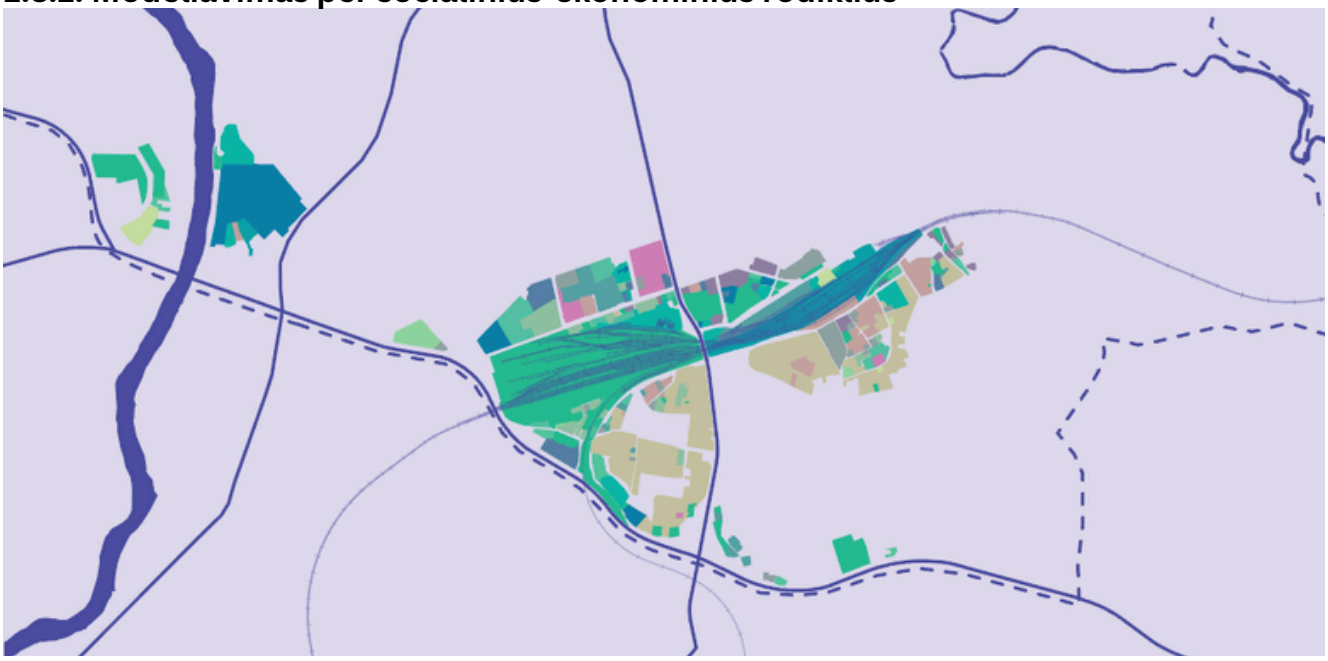
Trečioji koordinačių sistema vertina teritorijos transformacijos potencialą, remiantis ribos įtaka (paveikta-nepaveikta) ir teritorijos pokyčio tikimybe (stagnacija-perspektyvu) (žr. 26 pav.).

Skalė nuo nepaveiktos iki paveiktos ribos apibrėžia teritorijos struktūrinių pokyčių laipsnį po ribos atsiradimo. Teritorija laikoma paveikta, jei riba skaldė jos struktūrą, dalijo kvartalus ar nulėmė netipišką formą. Nepaveikta teritorija tokio poveikio nepatyrė.

Skalė nuo stagnacijos iki perspektyvumo apibrėžia objekto ar teritorijos polinkį keistis. Stagnacijai būdinga sudėtinga nuosavybės struktūra (pvz., daugiabučiai), o perspektyvumui – žemas užstatymas ar apleisti, lengvai transformuojami plotai (pvz., smulkios pramonės teritorijos).

Ašių sankirtos leidžia nustatyti teritorijų pokyčio potencialą – nuo inertiškų zonų iki aktyviai transformuotinų teritorijų.

1.3.1. Modeliavimas per socialinius-ekonominius rodiklius

27 pav. Socialinio ir fizinio vakuumo tipologija teritorijoje pagal lankomumo ir priežiūros rodiklius. Sudaryta autorės

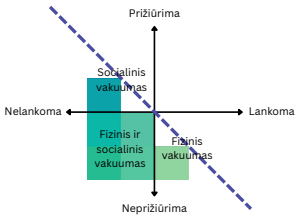
Vertinant teritorijas pagal lankomumo ir priežiūros ašis, galima nustatyti tris pagrindinius urbanistinio vakuumo tipus. Jei teritorija yra prižiūrima, bet nelankoma – joje formuojasi socialinis vakuumas. Jei lankoma, bet neprižiūrima – fiksuojamas fizinis vakuumas. Kai teritorija yra ir nelankoma, ir neprižiūrima, ji tampa mišriu – fiziniu ir socialiniu – vakuumu.

Ši tipologija padeda identifikuoti teritorijos pažeidžiamumą ir potencialią intervencijos kryptį, priklausomai nuo vyraujančių problemų pobūdžio (žr. 27 pav.).

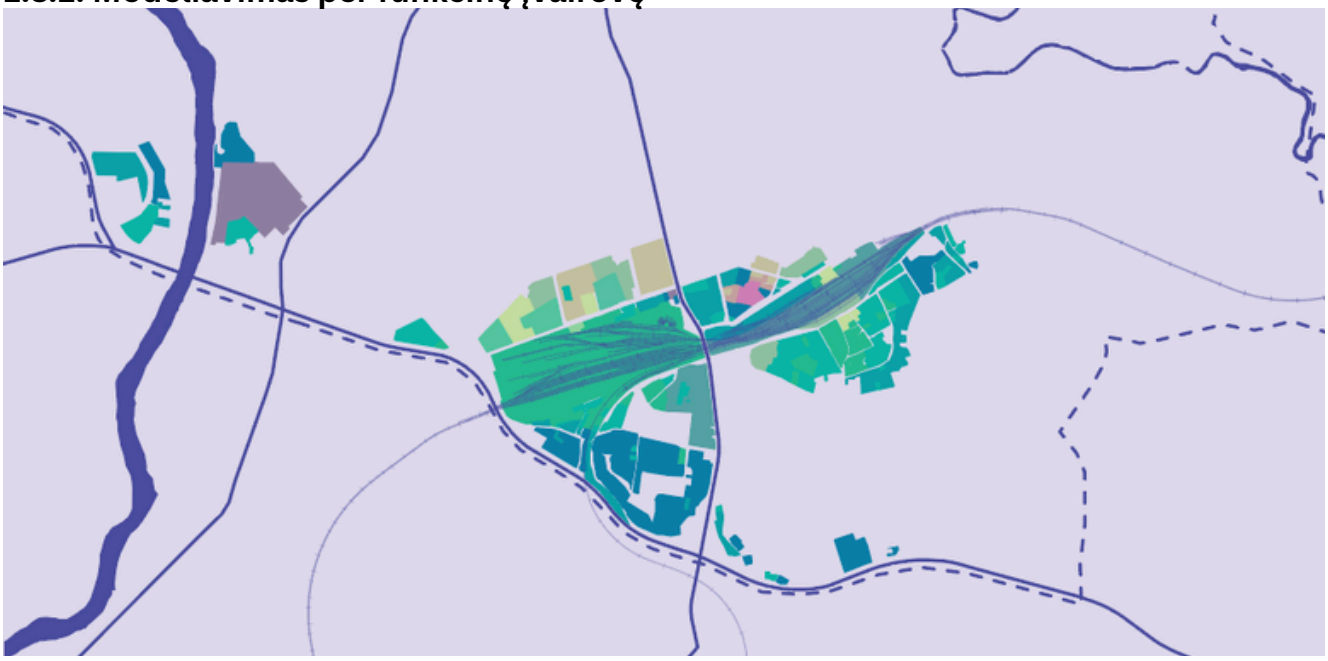
28 pav. Integruotų teritorijų eliminavimas iš paribių vakuumo analizės. Sudaryta autorės

Iš analizės eliminuojamos teritorijos, kurios yra tiek lankomos, tiek prižiūrimos, kadangi jos neatitinka paribio vakuumo kriterijų. Šios teritorijos laikomos jau integruotomis į urbanistinį audinį ir nebelaikomos paribio struktūrinėmis ar socialinėmis probleminėmis zonomis (žr. 28 ir 29 pav.).

29 pav. Urbanistinių vakuumų eliminacijos schema. Sudaryta autorės

1.3.2. Modeliavimas per funkcinę įvairovę

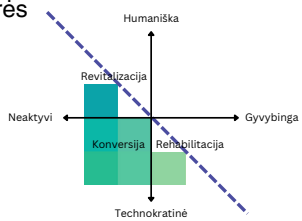
30 pav. Transformacijos strategijų parinkimas pagal teritorijos funkcines savybes. Sudaryta autorės

Teritorijos transformacijos strategija priklauso nuo jos funkcinės būklės. Jei teritorija yra humaniška, bet neaktyvi, jai tinka revitalizacijos strategija. Gyvybingai, bet technokratinei teritorijai taikoma rehabilitacija. Jei teritorija yra ir technokratinė, ir neaktyvi, ji laikoma struktūriškai inertiška – tokiu atveju tikslinga konversijos strategija (žr. 30 pav.).

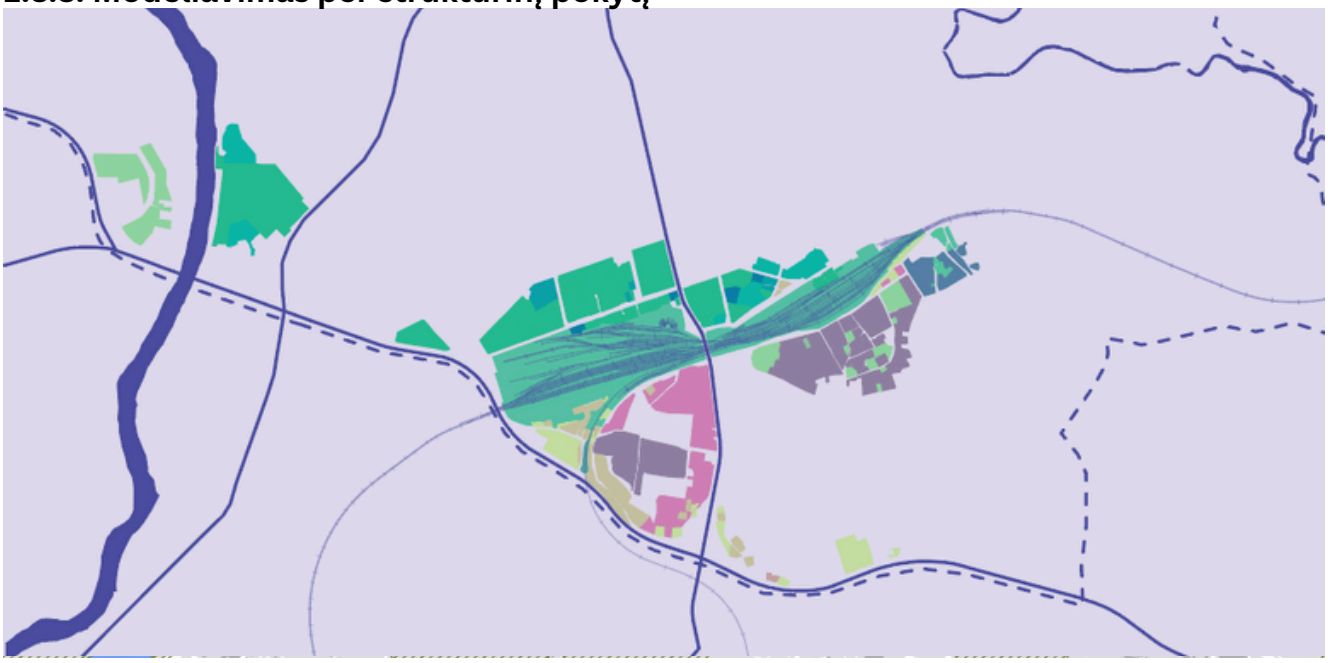
31 pav. Humaniškų ir gyvybingų teritorijų eliminavimas iš transformacijos analizės. Sudaryta autorės

Humaniškos ir gyvybingos teritorijos nėra priskiriamos jokiam transformacijos režimui, kadangi jų būklė nelaikoma probleminė. Vis dėlto, jei šios teritorijos nėra nuosekliai palaikomos arba jų aplinkoje neįgyvendinamos pokyčių priemonės paribio zonose, ilgainiui jos gali pradėti perimti gretimų, socialiai ar fiziškai degraduojančių teritorijų požymius (žr. 31 ir 32 pav.).

32 pav. Humaniškų ir gyvybingų teritorijų atskyrimo nuo transformacijos režimų schema. Sudaryta autorės

1.3.3. Modeliavimas per struktūrinį pokytį

33 pav. Teritorijų diferenciacija pagal struktūrinio pokyčio potencialą. Sudaryta autorės

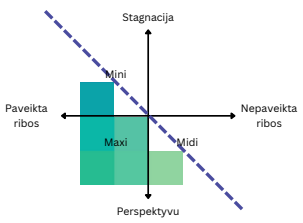
Teritorijos pokyčio potencialas vertinamas pagal ribos poveikį ir teritorinės struktūros būklę. Jei teritorija yra paveikta ribos, tačiau pasižymi stagnacija, jos transformacijos perspektyva vertinama kaip minimali. Nepaveiktos ribos teritorija, kuri yra apleista, neužstatyta arba neturi gyventojų, laikoma turinčia vidutinį pokyčio potencialą.

Didžiausią transformacijos galimybę turi tos teritorijos, kurios yra ir ribos paveiktos, ir pasižymi struktūrine dezintegracija – apleistumu, žemu užstatymu ar gyventojų nebuvimu (žr. 33 pav.).

34 pav. Įsitvirtinusių struktūrų teritorijų eliminavimas iš transformacijos analizės. Sudaryta autorės

Iš analizės eliminuojamos teritorijos, kurios pasižymi stabilia, įsitvirtinusia struktūra ir šiuo metu neturi akivaizdaus transformacijos poreikio. Vis dėlto, jei šiose teritorijose nėra užtikrinamas ryšys su besikeičiančia aplinka ar taikomos palaikomosios priemonės, ilgainiui jos gali prarasti gyvybingumą ir tapti izoliuotomis.

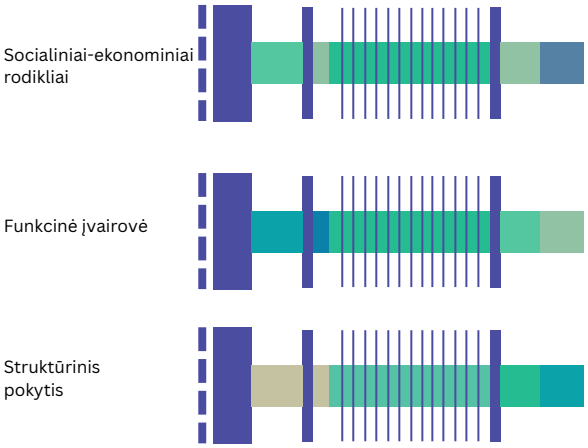

35 pav. Schema: teritorijos, neįtrauktos į transformacijos perspektyvos vertinimą. Sudaryta autorės

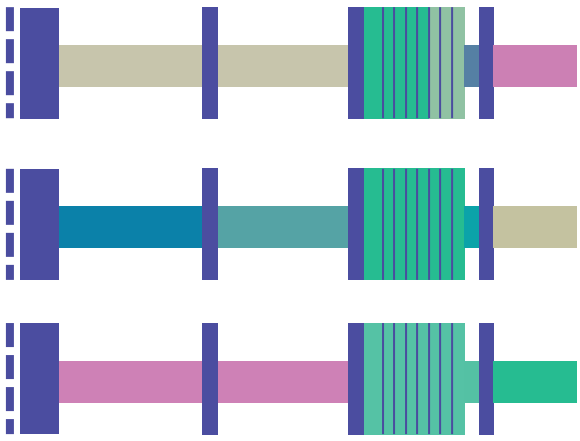

36 pav. Pjūvių analizė per teritorijas, kertančias ribas. Pjūviai 1 ir 2. Sudaryta autorės

Atliekama pjūvių analizė per ilgiausiai besitęsiančias teritorijas, kirtusias ribas. Palyginami trijų dimensijų rezultatai: socialiniai-ekonominiai rodikliai, funkcinė įvairovė ir struktūrinio pokyčio potencialas (žr. 36 pav.).

37 pav. Pjūvis 1

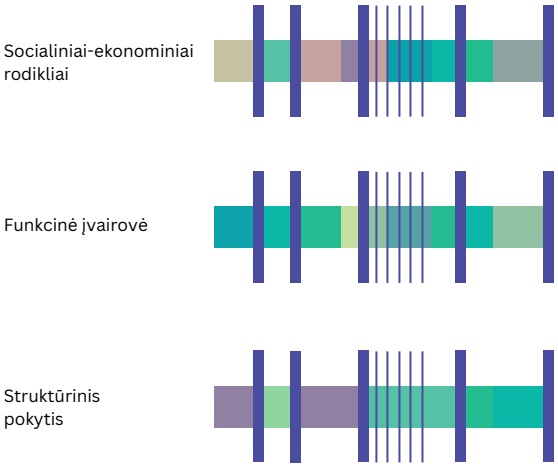
38 pav. Pjūvis 2

Pirmame pjūvyje dominuoja žalsvi visų koordinčių sistemų atspalviai, kurie signalizuoja apie ribotą struktūrinio pokyčio ir transformacinės dinamikos lygį. Tokia konfigūracija leidžia teritoriją interpretuoti kaip pasyvų fizinį ir socialinį vakuumą – urbanistinę erdvę, kuri, nepaisant prieigos galimybių, pasižymi funkciniu inertiškumu ir ribota adaptacine galia. Tokios teritorijos, jei nėra aktyviai įtraukiamos į transformacinius procesus, gali išlikti marginalizuotos, palaikydamos ar net plėsdamosis į esamą fragmentuotą miesto audinio būklę (žr. 37 pav.).

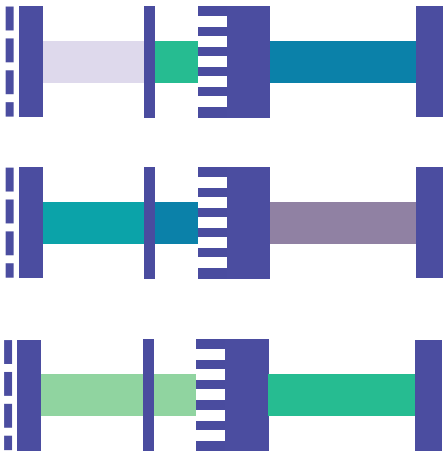
Antrajme pjūvyje išryškėja intensyvesnė koordinacinių sistemų spalvų kaita, rodanti socialinės-ekonominės diferenciacijos, funkcinio kompleksiškumo ir struktūrinės kaitos procesus. Tai leidžia šią teritoriją vertinti kaip potencialiai dinamišką transformacijos zoną, kurioje vyksta aktyvūs perėjimai tarp paribio ir centrinės miesto struktūros. Ši teritorija demonstruoja augantį integracinį potencialą, kuriuo gali būti perkonfigūruojamos esamos ribos, stiprinami tarpribiniai ryšiai ir kuriama nauja erdvinė sąveika miesto viduje (žr. 38 pav.).

39 pav. Pjūvių analizė per teritorijas, kertančias ribas. Pjūviai 3 ir 4. Sudaryta autorės

40 pav. Pjūvis 3

41 pav. Pjūvis 4

Trečiame pjūvyje stebima vidinė įtampa – viena pusė pasižymi socialiniu ir funkciniu inertiškumu, o kita rodo aiškesnius transformacijos ženklus. Riba čia veikia kaip perėjimo zona tarp skirtingos urbanistinės būklės segmentų, tačiau transformacijos impulsai yra nepakankamai stiprūs. Tai tipinė fragmentuota paribio struktūra, reikalaujanti kryptingo įsikišimo (žr. 40 pav.).

Ketvirtasis pjūvis atskleidžia ryškų kontrastą tarp aktyvaus, struktūriškai besikeičiančio segmento ir mažai paveiktos, stagnuojančios teritorijos. Riba šiuo atveju veikia ne tik kaip skiriamoji linija, bet ir kaip aktyvus transformacinis lūžis (žr. 41 pav.).

1.4. Apibendrinimai ir išvados

Urbanistiniai paribių vakuumai – tai miestų audinyje atsiveriančios struktūrinės spragos, kurios formuojasi ribinėse teritorijose dėl fizinių, funkcinių ar socialinių atskirčių. Šie paribiai, nors dažnai nepastebimi arba laikomi periferiniais, yra jautrūs miesto transformacijų indikatoriai – jie atspindi ne tik istorinę miestovaizdžio raidą, bet ir planavimo logikos nenuoseklumus. Tokiose vietose miesto gyvybingumas dažnai nutrūksta, o erdviniai ryšiai susilpnėja, todėl jos tampa inertiškomis, dažnai pamirštomis zonomis.

Tyrime atlikta Vilniaus miesto paribių analizė parodė, kad urbanistinio vakuumo reiškinys nėra vien fizinės tuštumos klausimas – jis pasireiškia per funkcijų stoką, lėtą struktūrinį virsmą ir socialinę atskirtį. Pasitelkus koordinacinių sistemų modelį ir GIS analizes, identifikuoti teritoriniai pjūviai atskleidė, kaip ribos skirtingai veikia miesto struktūrą – nuo neaktyvių, bet prieinamų zonų iki teritorijų, kurios jau patiria spaudimą keistis.

Tyrimas rodo, kad ribos gali būti ne tik atskyrimo linijos, bet ir potencialios jungtys, jei teritorijos jose aktyviai įtraukiamos į planavimo procesus. Paribių vakuumų transformacija reikalauja jautrios ir lokaliai pritaikytos strategijos, kurioje prioritetas teikiamas ryšių atkūrimui, socialinei integracijai ir erdviniam tęstinumui. Taip galima ne tik išsklaidyti miestovaizdžio įtampas, bet ir išnaudoti paribių teritorijas kaip naujus miesto augimo katalizatorius.

2. Analitinė-metodinė dalis

2.1. Praktinės urbanistinio-architektūrinio transformacijos patirtys ir alternatyvūs požiūriai

Praktiniai pavyzdžiai pasirinkti siekiant atsakyti į klausimą – kuo gali virsti fizinis ir socialinis, dėl bėginės transporto infrastruktūros ribos atsiradęs, urbanistinis paribio vakuumas.

Praktiniai atvejai atrinkti vadovaujantis šiais kriterijais prieš įvykusią transformaciją:

- Teritorijoje ir aplink ją turi būti vienarūšių paskirčių sankaupa, funkciškai turinti tiesioginę sąsają su bėgine transporto infrastruktūra.
- Subyrėjusi ir neaiški struktūra aplink teritoriją ir jos viduje.
- Teritorija siekiama atriboti, o ne skatinti žmonių judėjimą per ją (veikia kaip atskirtas nuo miesto teritorinis vienetas).
- Per teritoriją turi driektis nebenaudojami bėgiai.
- Bėginė transporto infrastruktūra kerta miestą pusiau arba yra didele dalimi įsispraudusi į miesto centrinę dalį.

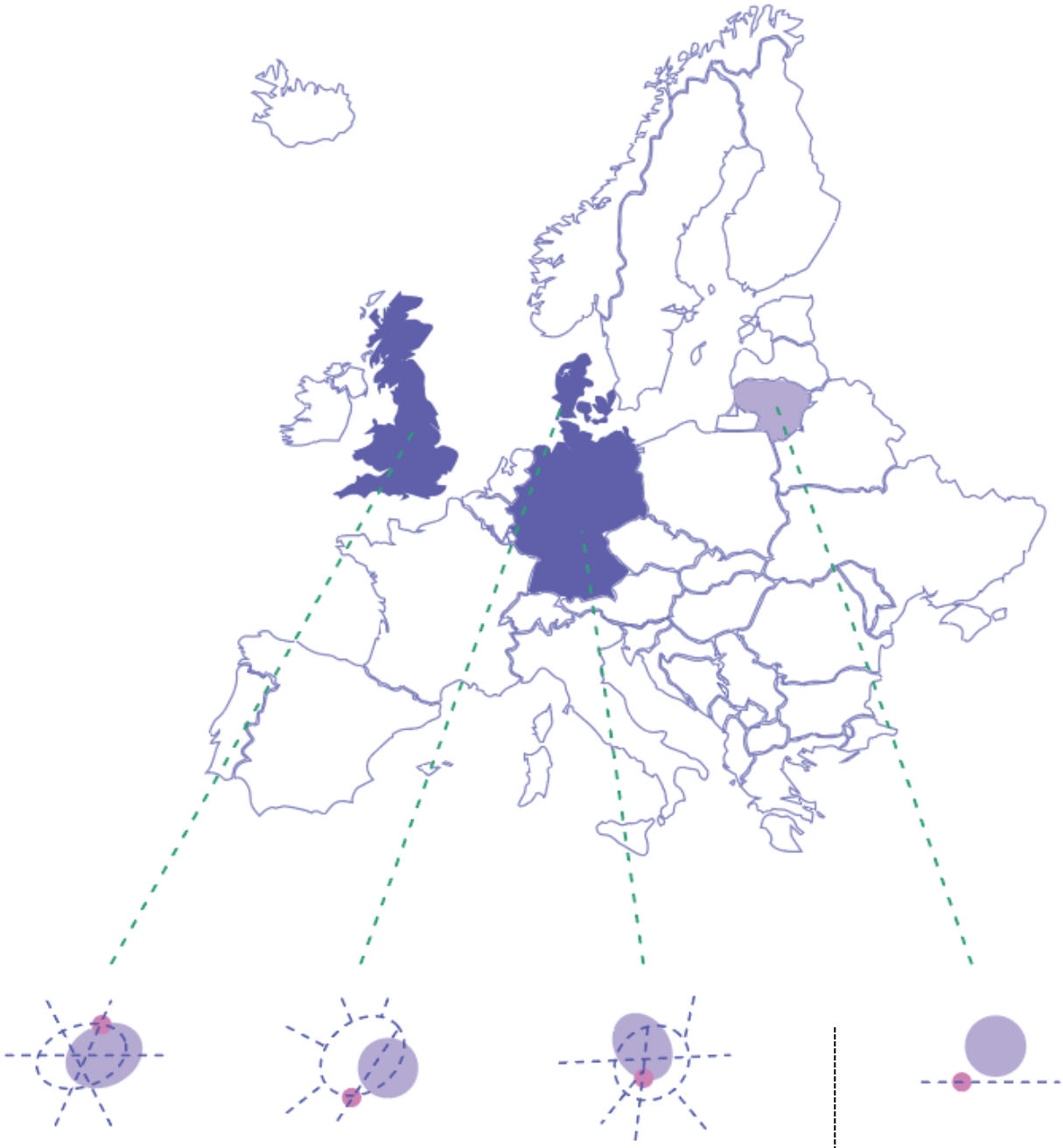
Po transformacijos įvykę pokyčiai aptariami vadovaujantis šiais aspektais:

- Koks dabartinės teritorijos vaidmuo miesto atžvilgiu.
- Kas naujo atsirado teritorijoje ir kas išliko.
- Koks požiūris į geležinkelio bėgius.
- Riba suminkštinama, pabrėžiama ar peržengiama.

Atrinkti praktiniai pavyzdžiai atskleidžia skirtingus būdus, kuriais buvusios paribio teritorijos buvo integruotos į miesto audinį per architektūrines ir urbanistines transformacijas.

Analizuojami projektai ne tik iliustruoja būdingus pokyčių modelius, bet ir padeda įvertinti Vilniaus grįžračio teritorijos potencialą, taikant analogiškas strategijas.

Schemoje pateikiami keturi skirtingi transformacijos atvejai – Londone, Kopenhagoje, Berlyne – parodantys, kaip istoriškai izoliuotos teritorijos virto miestui atviromis, daugiafunkcėmis erdvėmis (žr. 41 pav.). Lyginant šiuos pavyzdžius, galima įžvelgti bendrus principus ir sprendimus, kuriais remiantis formuojama kryptinga urbanistinio paribio vakuumo integracijos strategija.

Kings Cross
Londonas, Anglija

Tai buvusi apleista pramoninė teritorija prie geležinkelio bėgių, ilgą laiką buvo miesto periferijoje tiek geografiškai, tiek socialiai. Projektu ši teritorija transformuota į gyvybingą, mišrios paskirties miesto dalį, miestui siūlydama kultūrą, švietimą, būstą ir viešąsias erdves.

Jernbanebyen
Kopenhaga, Danija

Buvęs geležinkelio remonto depas Kopenhagoje – ilgą laiką veikė kaip izoliuotas urbanistinis paribio vakuumas. Šiuo metu teritorija transformuojama į mišrios paskirties kvartalą, peržengiant ribą tarp industrinio užkulisio ir miesto centro.

Park am Gleisdreieck
Berlynas, Vokietija

Buvusi geležinkelio infrastruktūros teritorija, kuri istoriškai veikė kaip prekių stotis. Po Antrojo pasaulinio karo teritorija buvo apleista, kurį laiką naudota kaip sąvartynas, ir funkcionavo kaip degradavęs urbanistinis paribys. Teritorijos transformacija į viešąjį parką atkūrė ryšius tarp anksčiau atskirtų miesto zonų.

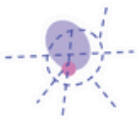
Vilniaus grįžračio teritorija ir jo prieigos

Urbanistinis paribio vakuumas, pagal kurio charakteristikas yra ieškoma praktinių urbanistinių-architektūrinių transformacijos alternatyvų.

41 pav. Paribių transformacijos pavyzdžiai. Sudaryta autorės

2.1.1. Transformacija taikant sisteminį požiūrį

Park am Gleisdreieck
Berlynas, Vokietija

Berlynas jau nuo seno yra minimas kaip metropolija su žaliaisiais pirštais. Miesto centruose gausu mažų ir didelių poilsio bei laisvalaikio zonų. Gleisdreieck teritorija formavosi XIX a. viduryje, kai pietinėje miesto dalyje pradėta tiesti geležinkelio infrastruktūra. 36 hektarų ploto teritorijoje buvo įrengti trys stočių kompleksai, aptarnaujantys krovinių sandėlius.

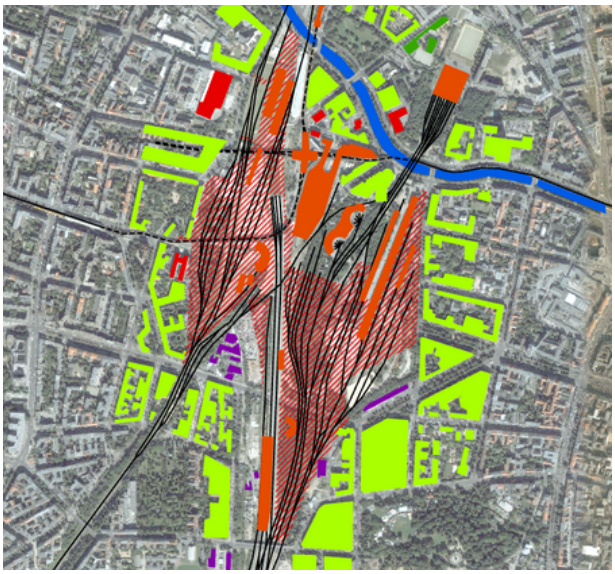
Palaipsniui šios teritorijos funkcinė reikšmė nyko, o nuo 1945 m. ji virto sąvartynu.

Kaimyninės teritorijos – anksčiau buvusios aktyvios urbanistinės sistemos dalys – pradėjo irti, išryškėjo fiziniai ir socialiniai vakuumai, kuriuos atspindi nutrūkusių jungčių bei uždaros struktūros analizė (žr. 42 pav.).

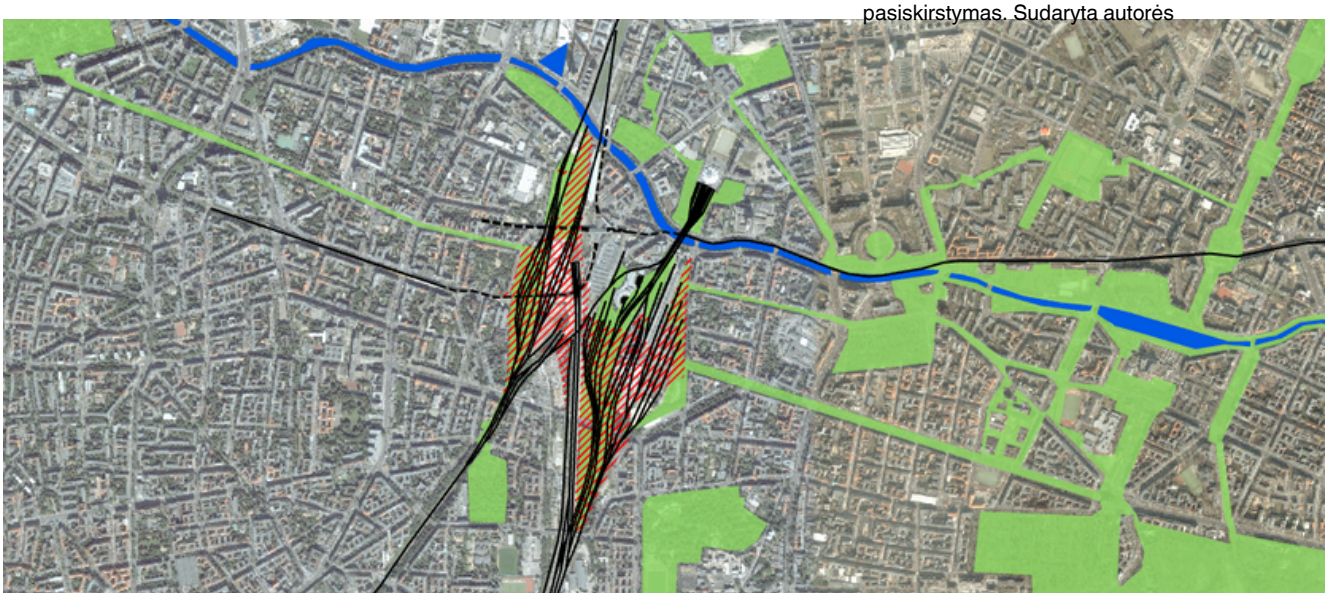
Nepaisant bandymų pertvarkyti apleistą infrastruktūrą, teritorijos struktūra ilgai išliko uždara, o naujos funkcijos liko fragmentiškos ir neintegruotos į miesto sistemą. Dominavo neaktyvios zonos, ribotas viešųjų erdvių prieinamumas (žr. 43 pav.), o ryšiai su miesto audiniu išliko nutrūkę – teritorija ilgą laiką veikė kaip urbanistinis vakuumas (žr. 44 pav.).

42 pav. Fizinio ir socialinio vakuumo būsena: kvartalų struktūra, nutrūkstančios jungtys. Sudaryta autorės

43 pav. Fizinio ir socialinio vakuumo būsena: funkcinis pasiskirstymas. Sudaryta autorės

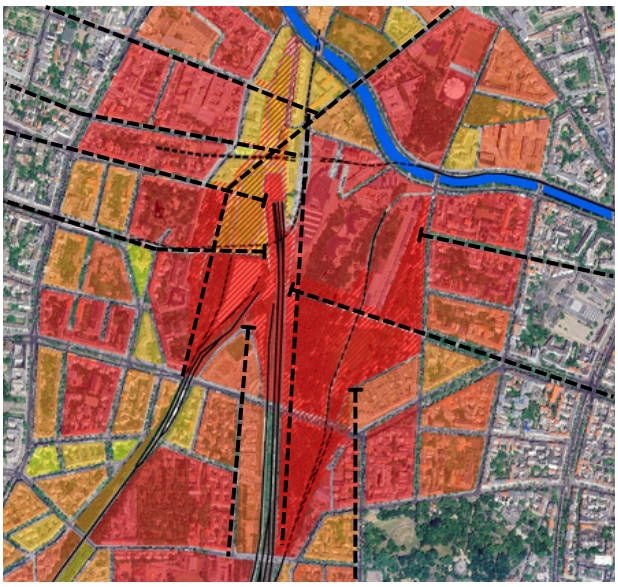

44 pav. Fizinio ir socialinio vakuumo būsena: vaidmuo urbanistiniame audinyje – užmarštis. Sudaryta autorės

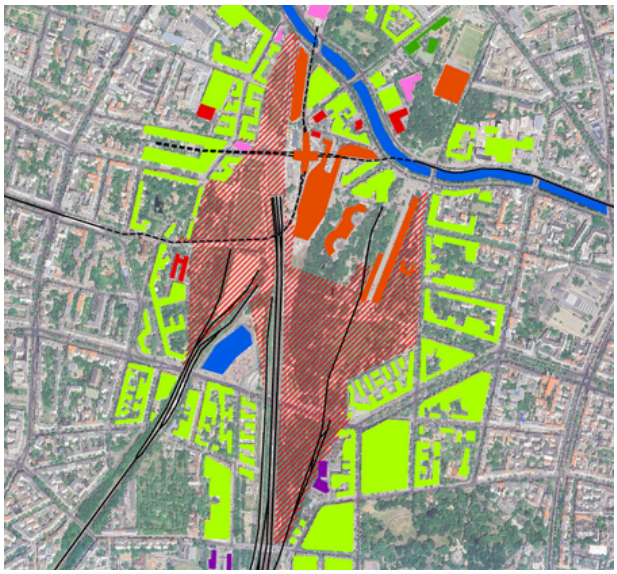
Parkas „Gleisdreieck“ buvo integruotas į miesto žaliųjų jungčių sistemą, transformuojant jį iš izoliuotos infrastruktūrinės teritorijos į atvirą ir gyvybingą viešąją erdvę. Nors teritoriją vis dar kerta geležinkelio bėgiai, pati riba buvo suminkštinta: išlaikyti laukiniai augalijos plotai ir nebeeksploatuojami bėgiai įgijo kraštovaizdžio elementų pobūdį, sustiprindami parko charakterį ir istorinį tapatumą. Nauja kvartalų struktūra ir atkurtos jungtys prisidėjo prie urbanistinio vientisumo atkūrimo (žr. 45 pav.).

Transformuota fizinė aplinka tapo sąlyga ir funkciniam pokyčiui – anksčiau užimta ir uždara teritorija dabar apima rekreacines zonas, švietimo, kultūros, sporto ir bendruomenines erdves. Šis funkcinis įvairėjimas padidino teritorijos gyvybingumą ir bendrą patrauklumą, sustiprindamas jos integraciją į aplinkinį miesto audinį (žr. 46 pav.).

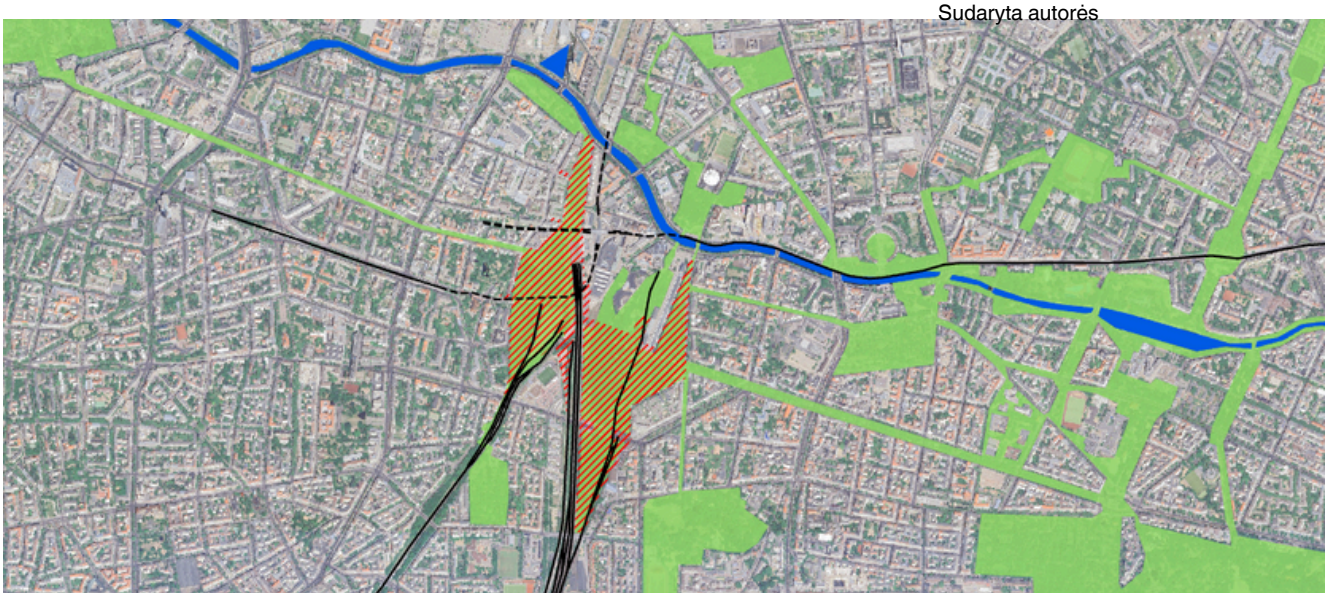
Parko želdynų sistema – įtraukta į didesnį ekologinį tinklą – tapo esminiu erdvinės transformacijos aspektu. Ji ne tik sujungė anksčiau atskirtas miesto dalis, bet ir pakeitė vietovės identitetą: buvęs ribinis vakuumas virto simboline ir fizine susitikimų erdve, kur gamtiniai ir urbanistiniai sluoksniai susilieja į naują miesto patirtį (žr. 47 pav.).

45 pav. Fizinio vakuumo būsena: nauja kvartalų struktūra, jungtys. Sudaryta autorės

46 pav. Fizinio vakuumo būsena: funkcinis pasiskirstymas. Sudaryta autorės

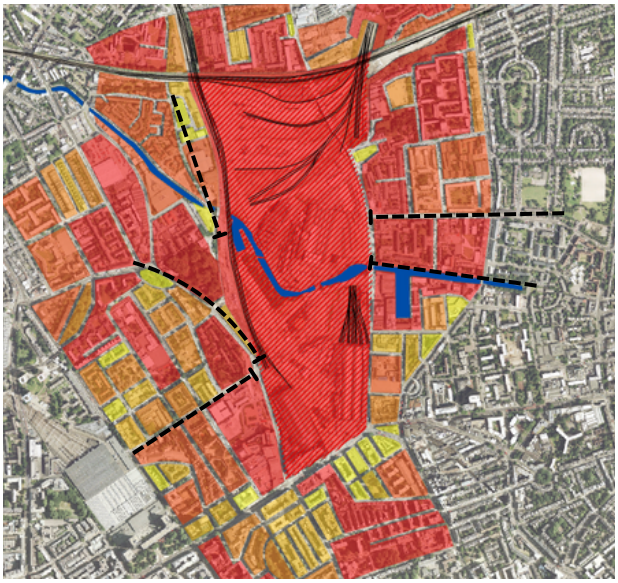
47 pav. Fizinio vakuumo būsena: naujas požiūris – želdynų sistema. Sudaryta autorės

2.2.2. Transformacija taikant struktūrinį požiūrį

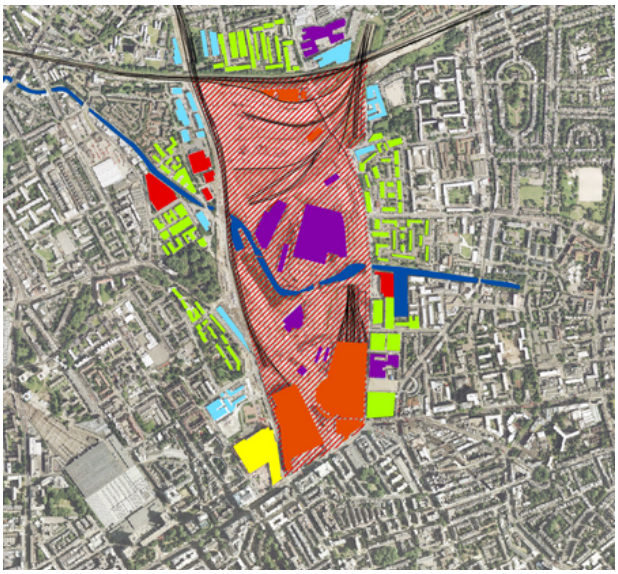
Kings Cross
Londonas, Anglija

XIX a. King's Cross buvo gyvybinga pramoninė 27 hektarų teritorija. 1820 m. iškasus Regent's kanalą ir 1854 m. pastačius King's Cross stotį, ši vieta tapo vienais pagrindinių Londono vartų į šiaurės pramonės miestus. Aplink stotį buvo statomi su pramone ir geležinkelio infrastruktūra susiję pastatai: anglies terminalai, dujų gamyklos, St Pancras stotis. Šie objektai išliko iki šių dienų ir yra svarbūs XXI a. atnaujinimo dalis.

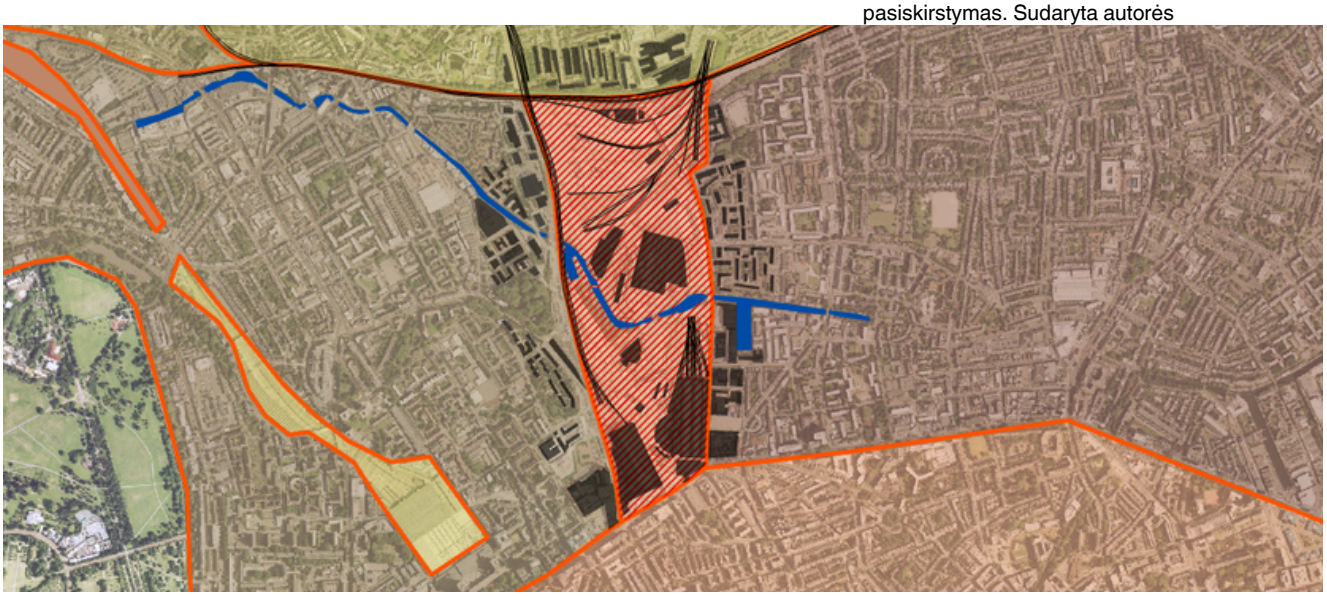
Vis dėlto po pramonės nuosmukio ir Londono perėjimo į postindustrinę ekonomiką XX a. pab., teritorija smarkiai degradavo. Nors išliko geležinkelio struktūra (žr. 48 pav.), ji tapo izoliuotu fizinio ir socialinio vakuumo židiniu. Funkcinis išskaidymas, uždarų ar neaktyvių paskirčių dominavimas (žr. 49 pav.) lėmė, kad teritorija tapo negyvybinga, o jos vaidmuo miesto audinyje sumenko. Per laiką vietovė įgijo neigiamą reputaciją dėl apleistų pramoninių pastatų, kriminalinių veiklų ir naktinio gyvenimo (žr. 50 pav.).

48 pav. Fizinio ir socialinio vakuumo būsena: kvartalų struktūra, nutrūkstančios jungtys. Sudaryta autorės

49 pav. Fizinio ir socialinio vakuumo būsena: funkcinis pasiskirstymas. Sudaryta autorės

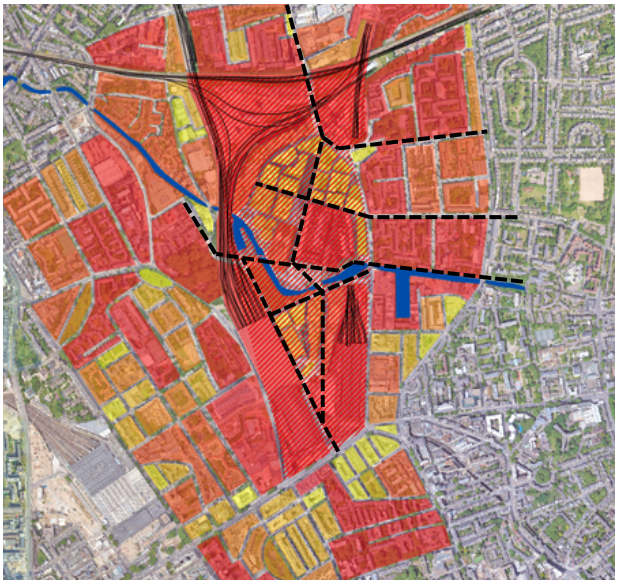

50 pav. Fizinio ir socialinio vakuumo būsena: vaidmuo urbanistiniame audinyje – degradacija. Sudaryta autorės

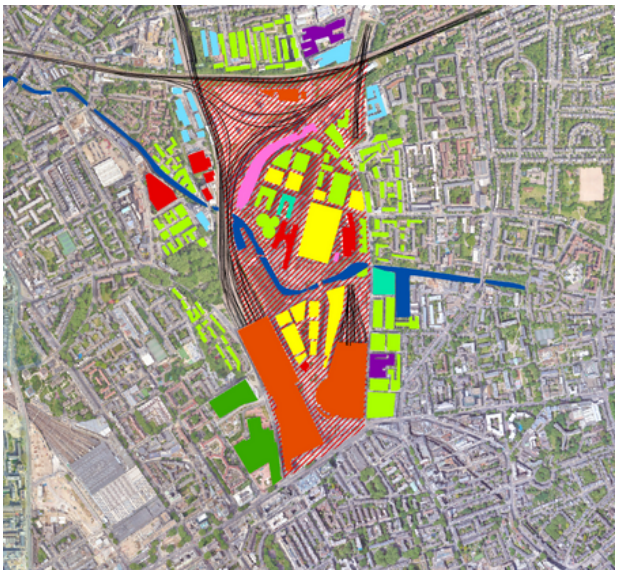
Naujos jungtys buvo planuojamos taip, kad natūraliai įtrauktų teritoriją į aplinkinį miesto audinį, o svarbią reikšmę turėjo vietos istorija – jos raida, formavę režimai ir kultūrinis paveldas, įskaitant istorinius pastatus, tokius kaip Granary (paverstas Central St Martins universiteto namais), pertvarkytus išsaugant XIX a. sandėlių struktūrą ir pritaikant mažmeninei prekybai.

Kiti objektai, kaip seniausia Didžiosios Britanijos sporto salė ar Viktorinio stiliaus dujų gamyklos, taip pat įgavo naujas funkcijas – nuo viešųjų aikščių iki gyvenamųjų namų, o Regent's Canal ir Camley Street parkas tapo kraštovaizdžio ašimi.

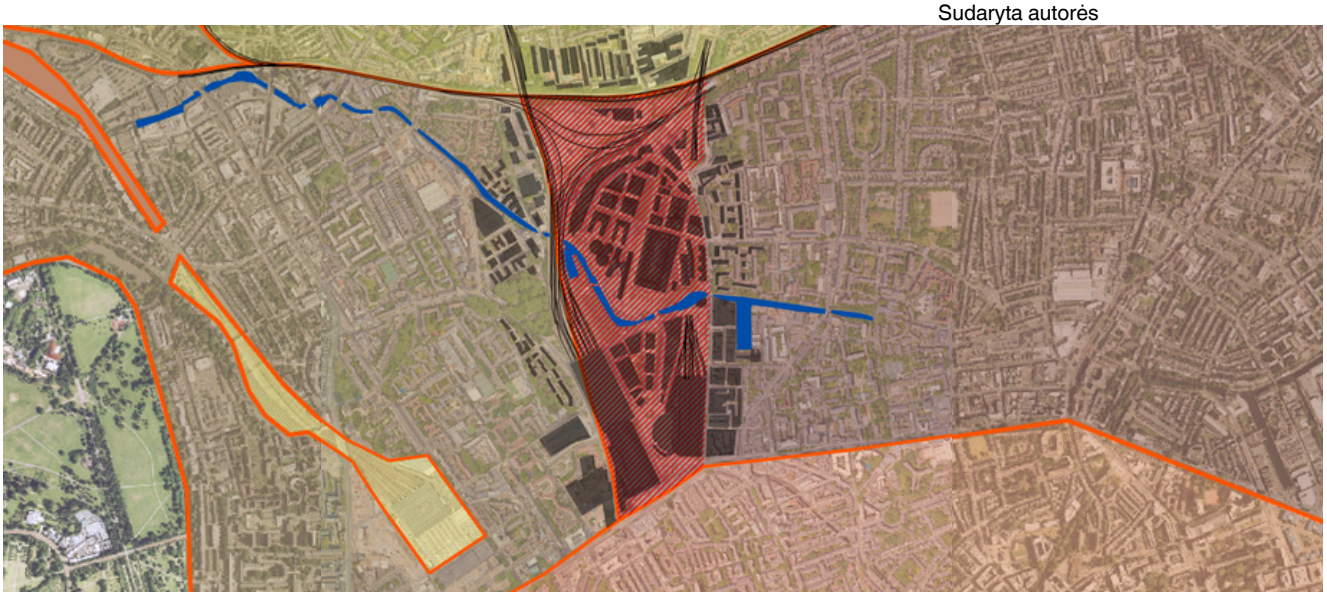
Analizuojant transformacijos sprendimus matomas integracinis modelis: kvartalai atkūrė jungtis (žr. 51 pav.), funkcinis pasiskirstymas stiprina gyvybingumą (žr. 52 pav.), o bendroji sistema įsilieja į urbanistinį audinį, sprendžiant ribos keliamus iššūkius per kryptingą integraciją (žr. 53 pav.).

51 pav. Išnykusio vakuumo būsena: nauja kvartalų struktūra, jungtys. Sudaryta autorės

52 pav. Išnykusio vakuumo būsena: funkcinis pasiskirstymas. Sudaryta autorės

53 pav. Išnykusio vakuumo būsena: bendra miesto sistema. Sudaryta autorės

2.2.3. Transformacija kuriant autonomišką mazgą (atskirą struktūrinį vienetą)

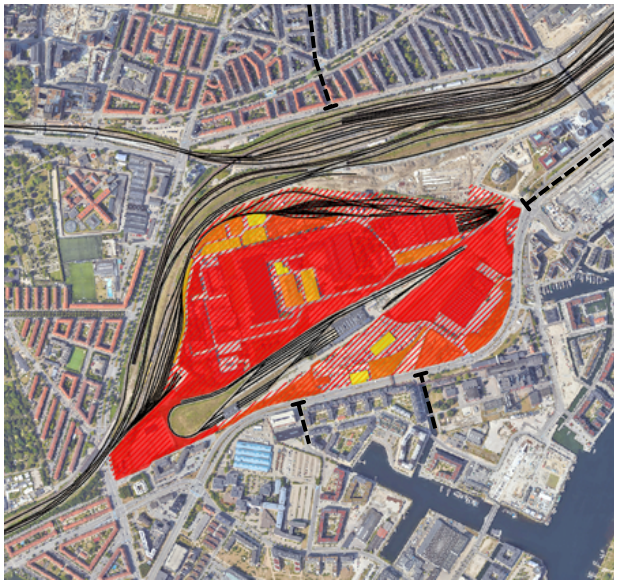
Jernbanebyen
Kopenhaga, Danija

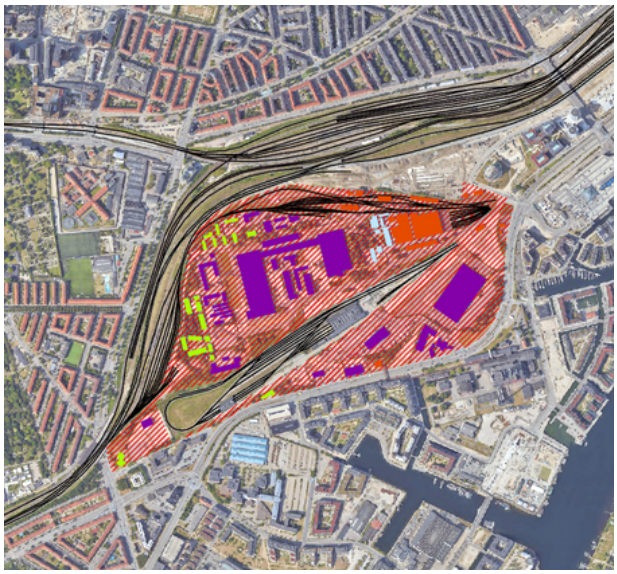
Jernbanebyen yra viena iš paskutinių neišvystytų pramoninių teritorijų Kopenhagos centre. Ši 36 hektarų teritorija anksčiau tarnavo kaip Danijos nacionalinės geležinkelių bendrovės DSB pramoninė gamybos vieta, apimanti geležinkelio linijas ir pastatus į pietus nuo Kopenhagos centrinės stoties.

Po daug metų naudojimo DSB nusprendė perkelti savo veiklą į kitą vietą, atverdama galimybes naujai miesto plėtrai. Istoriškai Jernbanebyen buvo svarbus Kopenhagos pramonės centras, kuriame koncentravosi gamybos, sandėliavimo ir remonto funkcijos, susijusios su geležinkelio veikla, todėl ilgą laiką teritorija buvo vienos paskirties – monofunkcė.

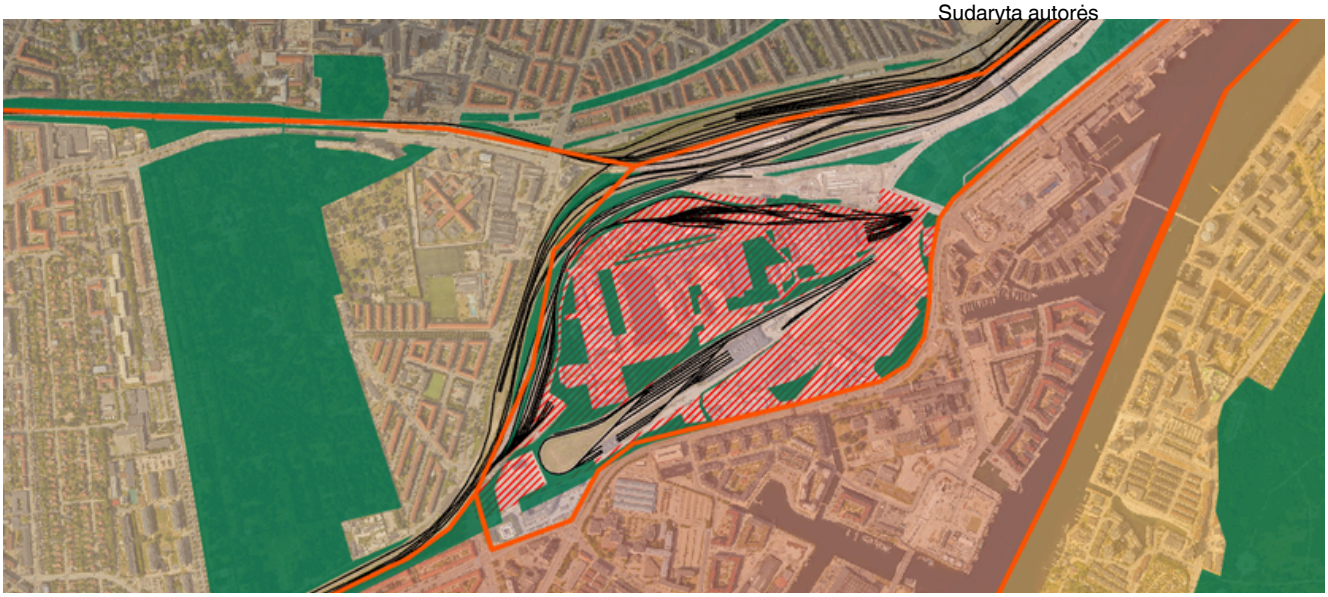
Laikui bėgant pramoninės veiklos apimtys sumažėjo, o išsikėlus DSB kompleksui, teritorija tapo socialiniu vakuumu: nutrūko struktūrinės jungtys su aplinka (žr. 54 pav.), funkcijų įvairovė smarkiai sumenko (žr. 55 pav.), o teritorijos vaidmuo miesto struktūroje virto neaktualia (žr. 56 pav.).

54 pav. Socialinio vakuumo būsena: kvartalų struktūra, nutrūkstančios jungtys. Sudaryta autorės

55 pav. Socialinio vakuumo būsena: funkcinis pasiskirstymas. Sudaryta autorės

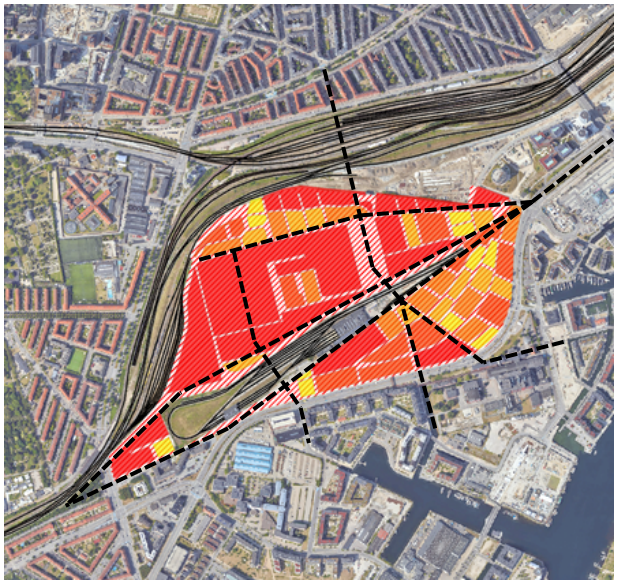

56 pav. Socialinio vakuumo būsena: vaidmuo urbanistiniame audinyje – neaktualumas. Sudaryta autorės

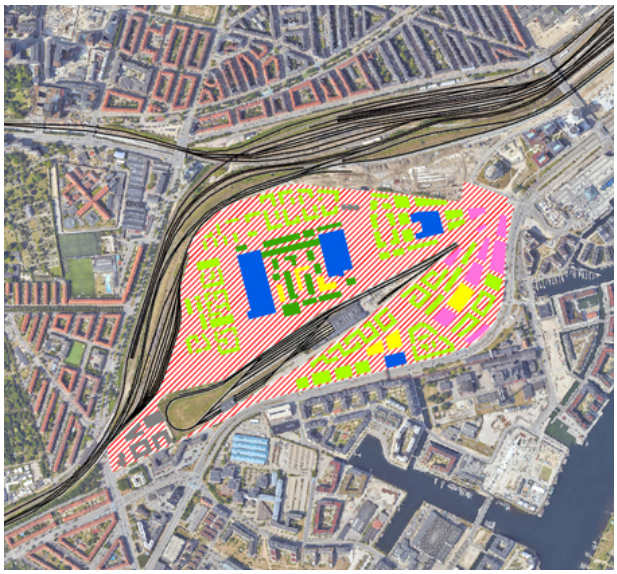
Jernbanebyen išlieka kaip „gamybos miestas“, kuriame išnaudojamas esamas kultūrinis paveldas – jis sudaro palankias sąlygas augti mažiesiems verslams. Kiekvienas kvartalas bus unikalus, išsiskirs identitetu ir savitais bruožais, formuos naujas bendruomenes, pritraukiant įvairių tipų gyventojus.

Pratęsiama žaliųjų jungčių sistema, kuri jungia Jernbanebyen su aplinkinėmis teritorijomis, kurdama urbanizuotų erdvių ir jungčių deltą. Kraštovaizdžio miesto struktūra suformuoja naują erdvinę organizaciją, kurios tikslas – sujungti skirtingas miesto dalis į darnią sistemą (žr. 59 pav.).

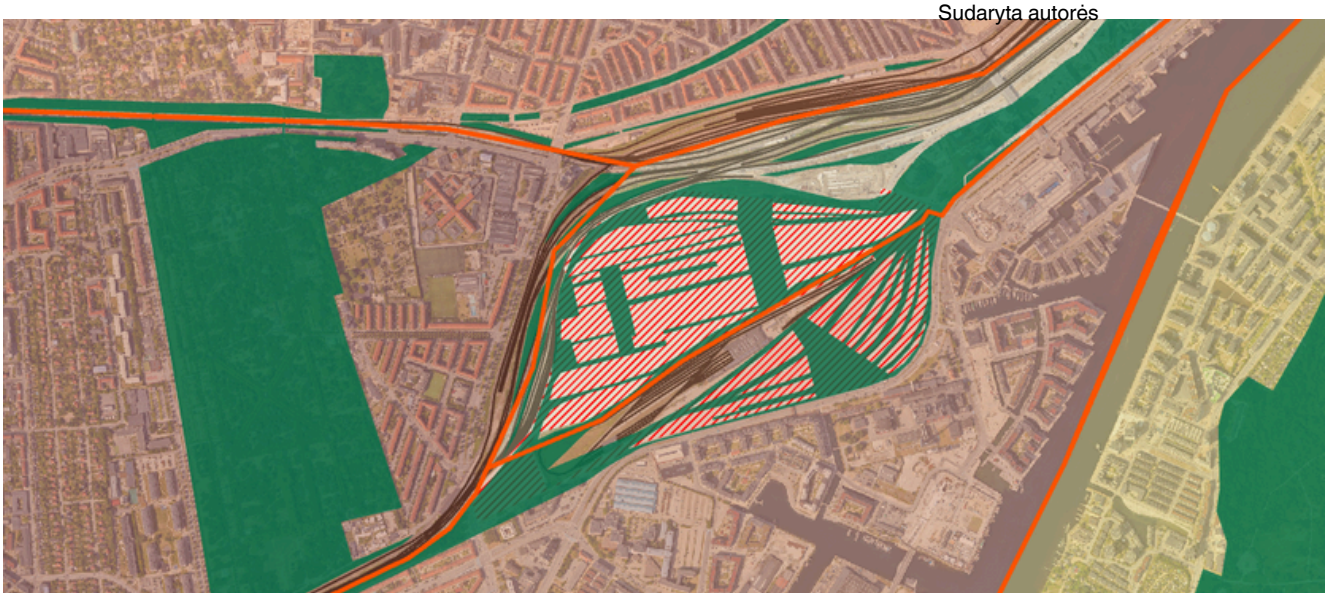
Naujo kvartalų tinklo struktūra atstato nutrūkusias jungtis ir įveda naują funkcinį bei socialinį pasiskirstymą (žr. 57 pav., 58 pav.). Tokiu būdu buvęs socialinis vakuumas, atsiradęs dėl teritorijos monofunkciškumo, palaipsniui transformuojamas – jis užpildomas naujomis funkcijomis, o ankstesnė fragmentacija palaipsniui sunyksta.

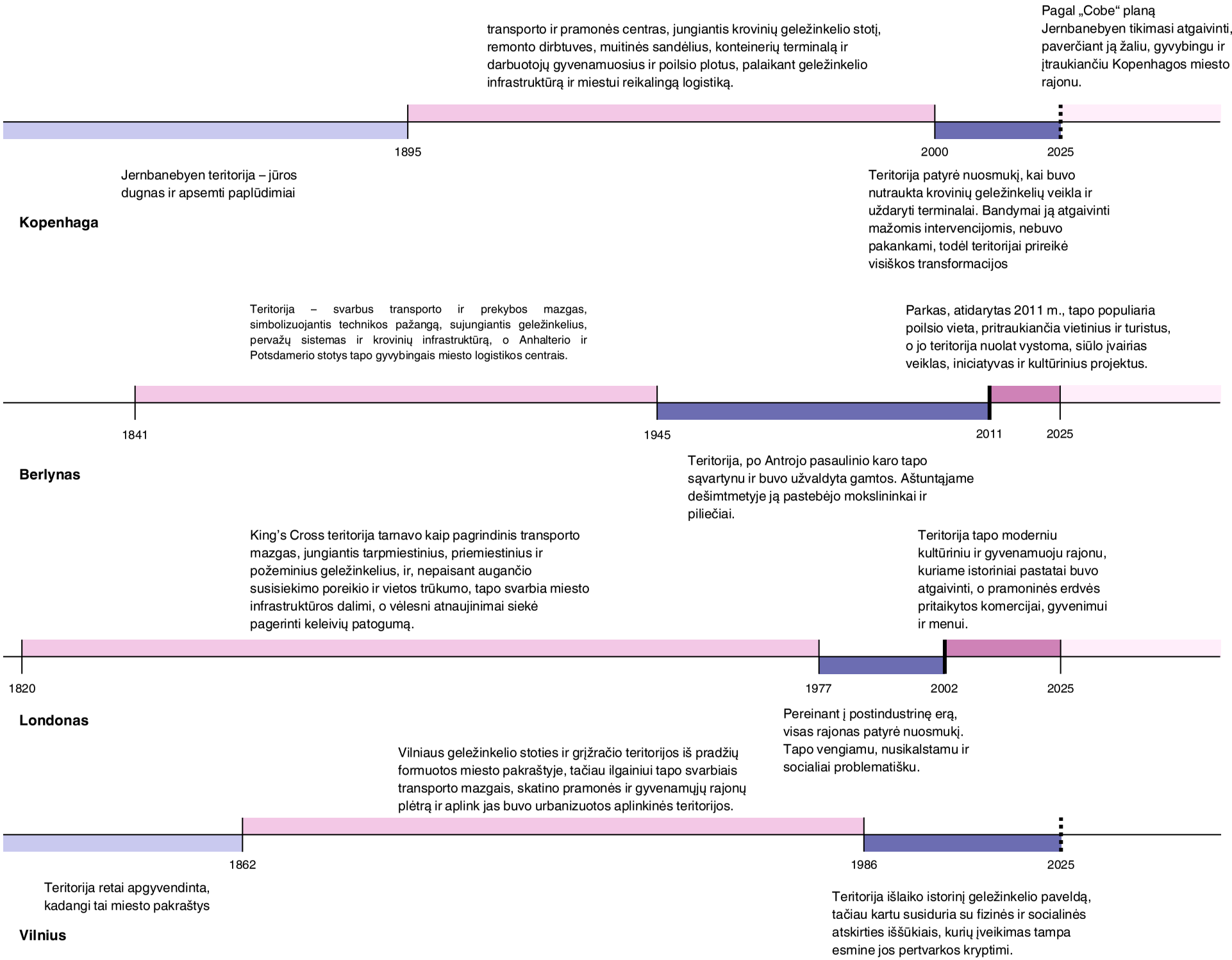
57 pav. Išnykusio vakuumo būsena: nauja kvartalų struktūra, jungtys. Sudaryta autorės

58 pav. Išnykusio vakuumo būsena: funkcinis pasiskirstymas. Sudaryta autorės

59 pav. Išnykusio vakuumo būsena: želdynų sistemos dalis ir miestas mieste. Sudaryta autorės

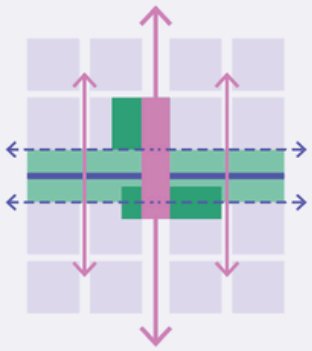
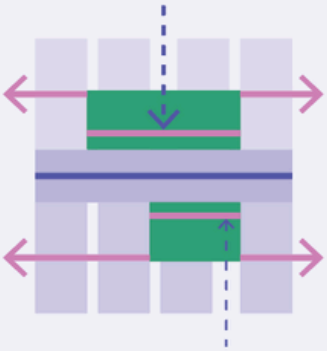
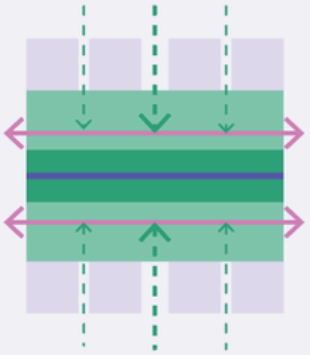
60 pav. Istorinė transformacijų analizė: paribio vakuumo atsiradimo priežastys. Sudaryta autorės

Istorinė lyginamoji analizė (žr. 60 pav.) leidžia atsekti skirtingų miestų – Kopenhagos, Berlyno, Londono ir Vilniaus – teritorijų raidos dinamiką bei identifikuoti pagrindines urbanistinio paribio vakuumo susiformavimo priežastis. Visais atvejais teritorijos buvo glaudžiai susijusios su bėginio transporto infrastruktūra: geležinkelio stotimis, remonto depais ar prekių sandėlių kompleksais. Pradžioje jos atliko svarbias logistikos ar pramonines funkcijas ir buvo strategiškai integruotos į miesto struktūrą. Tačiau ilgainiui kintant urbanistinei, ekonominei ar sociopolitinei aplinkai – teritorijų funkcijos prarado aktualumą, o jų erdviniai ryšiai su miestu ėmė silpti.

Kopenhagos Jernbanebyen atveju teritorijos monofunkciškumas ir priklausomybė nuo vieno operatoriaus (DSB geležinkelių bendrovės) lėmė, kad išsikėlus pagrindinei veiklai, teritorija neteko savo identiteto ir tapo socialiniu vakuumu. Berlyno Gleisdreieck transformacija parodė, kad net ir ilgą laiką apleista teritorija gali būti sėkmingai reinterpretuota kaip žaliųjų jungčių dalis, tačiau iki to buvo praeitas ilgas laikotarpis fragmentacijos, infrastruktūrinio neaktyvumo ir reikšmės praradimo. Londono King's Cross atveju svarbiausi lūžiai susiję su ekonominiais pokyčiais – pereinamuoju laikotarpiu poindustrinėje epochoje teritorija tapo socialiai degradavusi, nors urbanistiškai buvo išlikusi miesto centre. Vilniuje teritorija greta geležinkelio bėgių iš karto po jų atsiradimo įgavo periferinį statusą – kaip fizinė riba, ji buvo išstumta iš aktyvios miesto struktūros, o politiniai ir ekonominiai pokyčiai tik sustiprino šią urbanistinę izoliaciją.

Ši analizė svarbi ne tik siekiant suprasti, kodėl konkrečios teritorijos tapo paribio vakuumais, bet ir kaip istorinė raida lemia šiandienos kontekstą. Ji leidžia matyti, kad paribio vakuumas neatsiranda staiga – tai procesas, apimantis funkcijų praradimą, fizinės struktūros ir socialinių ryšių irimą bei infrastruktūrinių saitų silpnėjimą. Tokiu būdu istorinė raida tampa svarbiu pagrindu ne tik dabartinei būklei paaiškinti, bet ir transformacijos modeliams formuoti – kiekvienu atveju remiantis skirtingu kontekstu, identitetu, likusios struktūros stiprumu bei galimybėmis atkurti ryšius su miesto urbanistiniu audiniu.

2.2.5. Lyginamoji analizė ir urbanistinių paribių vakuumų transformacijos alternatyvos ir principai

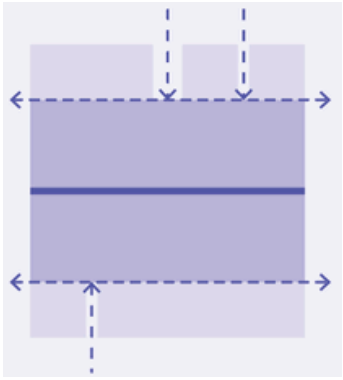
	Jernbanbyen	Kings Cross	Park am Gleisdreieck
	80% | 20% 	60% | 40% 	20% | 80%
RIBOS POKYTIS	Nutraukiama, pereinama	Pabrėžiama, nepereinama	Suminkštinama, nepereinama, permatoma
URBANVAKUUMAS	Veikia kaip UVE: kaip miesto “pauzės”	Veikia kaip UVE: stambesni struktūriniai elementai (kvartalo dydzio)	Veikia kaip UVE: atlieka sistemos vaidmenį, jungiant atskirus elementus
PRIKLAUSOMYBĖ	urbanistinis mazgas	stambesnės struktūros dalis	žaliųjų jungčių sistema

4 lentelė. Urbanistinių paribių vakuumų transformacijos modelių palyginimas: ribos pokytis, urbanvakumo funkcija ir priklausomybė sistemai. Sudaryta autorės

Remiantis trijų skirtingų praktinių atvejų (Jernbanebyen, Kings Cross ir Park am Gleisdreieck) analize, suformuluoti pagrindiniai urbanistinių paribių transformacijos modeliai. Kiekviena iš teritorijų (žr. 61 pav.) prieš transformaciją pasižymėjo ribinių elementų nulemtu atskyrimu nuo aplinkinės miesto struktūros, tačiau taikyti skirtingi transformacijos principai lėmė skirtingą integracijos pobūdį ir mastą.

Modelių išskyrimas pagrįstas ribos traktavimo būdu (nutraukiama, pabrėžiama ar suminkštinama), urbanvakumo funkcine paskirtimi (nuo miesto „pauzės“ iki struktūrinio mazgo) bei priklausomybe miesto sistemai.

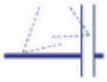
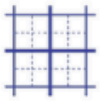
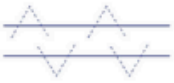
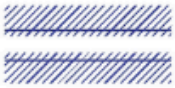
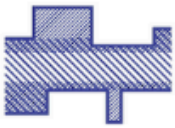
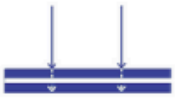
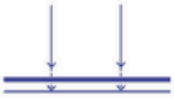
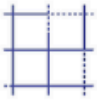
Visi šie aspektai sistemingai apibendrinti 4 lentelėje, leidžiančioje palyginti transformacijos kryptis ir iš jų kylančias urbanistines reikšmes. Toks metodinis požiūris padeda atpažinti teritorijų potencialą ne kaip atsitiktinį perėjimo lauką, bet kaip tikslingai transformuojamą struktūrinį elementą miesto audinyje.

61 pav. Esama apibendrinta analizuotų teritorijų būklė prieš transformaciją. Sudaryta autorės.

2.2.6. Urbanistinių paribių vakuumų transformavimo priemonės

Urbanistinių paribių vakuumų transformavimo priemonės

Įvairovė	Pralaidumas	Saugumas	Savininkiškumas
 Pastatų tipologinė įvairovė	 Geras apžvelgiamumas	 Apšvietimas	 Mažosios architektūros elementai
 "Lankstūs" pastatai	 Kvartalų skaidymas ir aiški gatvių hierarchija	 Akys gatvėje	 Bendruomenės menas ir identitetas
 Laikinos funkcijos/eksperimentiniai projektai	 Lygiagrečios ribai gatvės įveiklinimas	 Atviri pirmi aukštai	 Gatvės ir ją formuojančio užstatymo santykis: užstatymas atitrauktas nuo gatvės – priekinis kiemas, artimas ryšys su gatve
 Funkcinis ir socialinis maišymasis	 Vizualinių jungčių fonas per ribą: suminkštinamasis	 Erdvės, naudojamos skirtingu paros metu	 Maži skverai ar parkai su aiškiai atpažįstamais šeimininkais – gyventojais ar vietiniais verslais
 Įvairių veiklų skatinimas šalia ribos	 Vizualinių jungčių fonas per ribą: pabrėžiamasis	 Esamų struktūrų priežiūra	 Didelės pievos arba parkai su epizodiniais šeimininkais – renginių erdvės, aktyvi ir pasyvi rekreacija
 Naujų veiklų pasiūla anapus ribos	 Jungtys per ribą	 Aiški ir nenutrūkstanti gatvių struktūra	 Aiškiai užbrėžiamos ribos tarp privačios ir visuomeninės erdvės

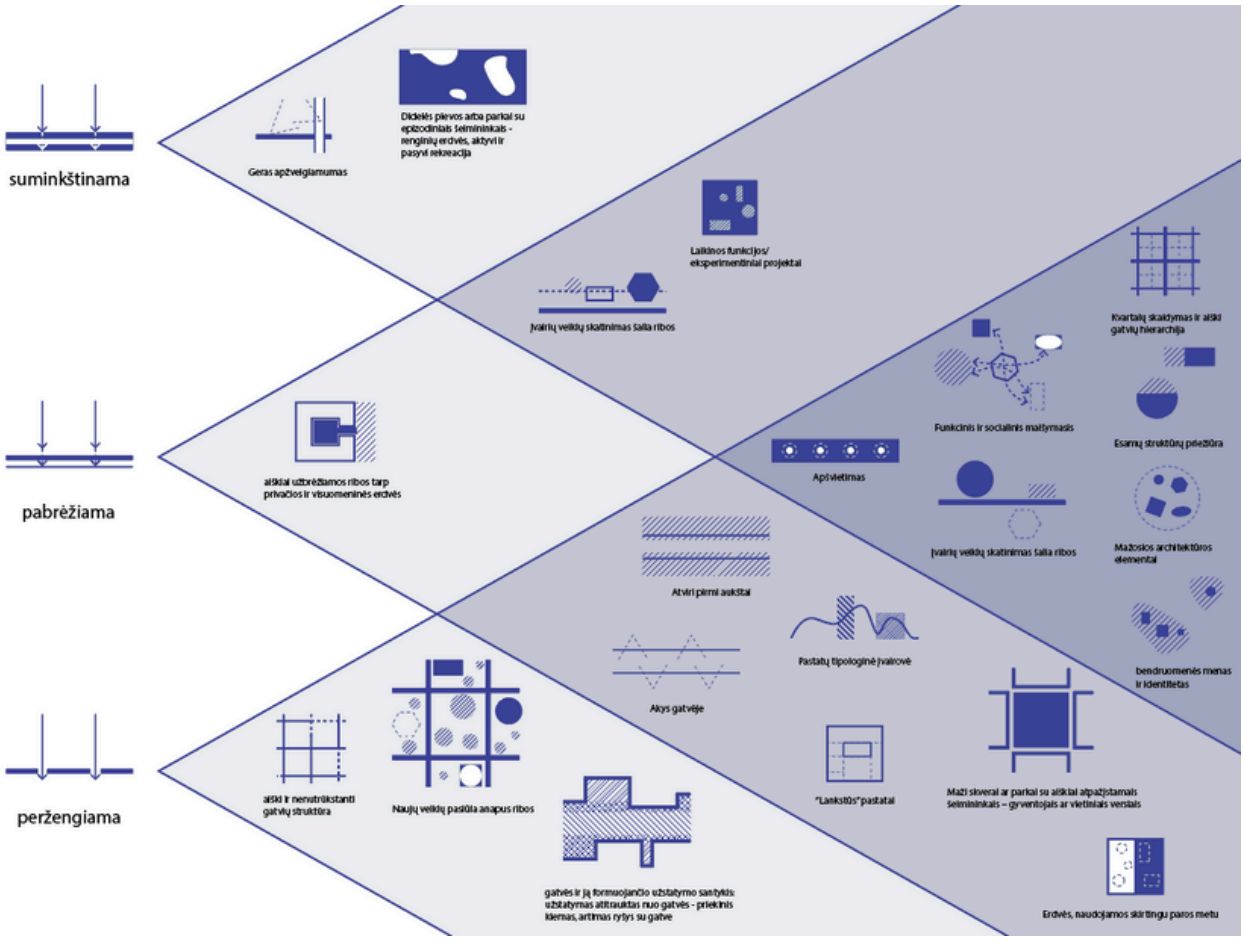
5 lentelė. Urbanistinių paribių vakuumų transformavimo priemonių klasifikacija pagal įvairumo, pralaidumo, saugumo ir savininkiškumo kriterijus. Sudaryta autorės remiantis literatūros šaltiniais ir praktinių patirčių analize.

5 lentelėje pateikiama sisteminė urbanistinių paribių vakuumų transformavimo priemonių klasifikacija, sudaryta remiantis teorine literatūra (J. Gehl, O. Newman, C. Alexander, D. Appleyard ir kt.) bei trijų nagrinėtų teritorijų (Kings Cross, Jernbanebyen, Park am Gleisdreieck) praktine analize. Lentelė padalinta į keturis esminius aspektus – įvairovę, pralaidumą, saugumą ir savininkiškumą – kurie, remiantis tyrimu, labiausiai prisideda prie ribinių teritorijų integracijos į miesto audinį.

- **Įvairovė** apima priemones, kurios skatina skirtingų funkcijų, veiklų ir tipologijų sąveiką, mažina monotoniją ir sukuria dinamišką erdvinį naratyvą.
- **Pralaidumas** susijęs su galimybėmis pereiti per teritoriją – tiek fiziškai, tiek vizualiai – kuriant aiškias jungtis, integruotą gatvių struktūrą bei vizualinį tęstinumą.
- **Saugumas** apima aplinkos kokybę, apšvietimą, „akių gatvėje“ principą, ir funkcijų aktyvumą įvairiu paros metu.
- **Savininkiškumas** – tai ryšio su vieta kūrimas, įtraukiant gyventojus, kuriant bendruomenės meną, identitetą ir stiprinant psichologinį ryšį su aplinka.

Ši priemonių klasifikacija gali būti taikoma kaip vertinimo ar projektavimo įrankis sprendžiant, kaip transformuoti urbanistinio paribio vakuumą į aktyvų, integruotą ir socialiai prasmingą miesto audinio segmentą. Ji padeda struktūruotai įvardyti, kokiais aspektais teritorija šiuo metu pasižymi, ir kokių priemonių reikėtų imtis siekiant ilgalaikės transformacijos.

Transformavimo priemonės įgyja specifinį pobūdį priklausomai nuo ribos transformavimo krypties (žr. 63 pav.).

63 pav. Urbanistinių paribių vakuumų transformavimo priemonių taikymo strategijos pagal santykio su riba tipą. Sudaryta autorės

2.2. Vilniaus miesto urbanistinio vakuumo teritorijos ypatumų vertinimas

64 pav. Vilniaus miesto grįžračio teritorijos funkcinė struktūra ir galimų jungčių analizė. Sudaryta autorės

Vilniaus miesto grįžračio teritorija pasižymi kompleksišku funkciniu ir infrastruktūriniu užstatymu, formuojančiu išskirtinį urbanistinio paribio vakuumo pobūdį (žr. 64 pav.). Šioje teritorijoje dominuoja susisiekimo ir inžinerinės infrastruktūros koridoriai, tarp jų — intensyviai naudojami geležinkelio bėgiai, kurių dalies funkcijų numatoma atsisakyti įgyvendinant „Rail Baltica“ projektą. Planuojama, kad nemaža dalis esamų bėgių taps nebenaudojami ir bus transformuojami į miesto susisiekimo ar mišrios paskirties erdves.

Teritorijoje vyrauja infrastruktūriniai sklypai, tačiau jos prieigose pastebima funkcinė įvairovė — gyventojų, komercinės ir visuomeninės paskirties sklypai išsidėstę Panerių ir Tūkstantmečio gatvių perimetruose. Tokia funkcinė aplinka rodo transformacinį potencialą, tačiau geležinkelio infrastruktūra ir ją lydintys barjerai riboja integraciją su aplinkiniais audiniais.

Ši teritorija taip pat patenka į Vilniaus senamiesčio vizualinės apsaugos pozonį, o jos rytinė dalis ribojasi su istorine Naujamiesčio struktūra. Be to, analizės zonoje išsidėstę penki kultūros paveldo objektai, tarp jų — lokomotyvų depas, sandėliai bei geležinkelio viadukas, lemiantys papildomus paveldosauginius apribojimus. Šie veiksniai kartu formuoja daugiasluoksnį transformacijos kontekstą, kurį būtina vertinti kompleksiškai, pasitelkiant integruotą urbanistinio planavimo ir projektavimo modelį.

2.3. Išvados ir apibendrinimai

Urbanistinių vakuumų formavimąsi daugiausia lėmė pramoninių ir transporto funkcijų nykimas bei išlikusios infrastruktūros barjerinė funkcija. Lyginamoji analizė atskleidė, kad visose trijose nagrinėtose teritorijose – Londono „King’s Cross“, Berlyno „Park am Gleisdreieck“ ir Kopenhagos „Jernbanebyen“ – buvusios geležinkelio zonos tapo miesto struktūriniais plyšiais, dėl kurių išryškėjo fizinės, funkcinės ir socialinės izoliacijos bruožai.

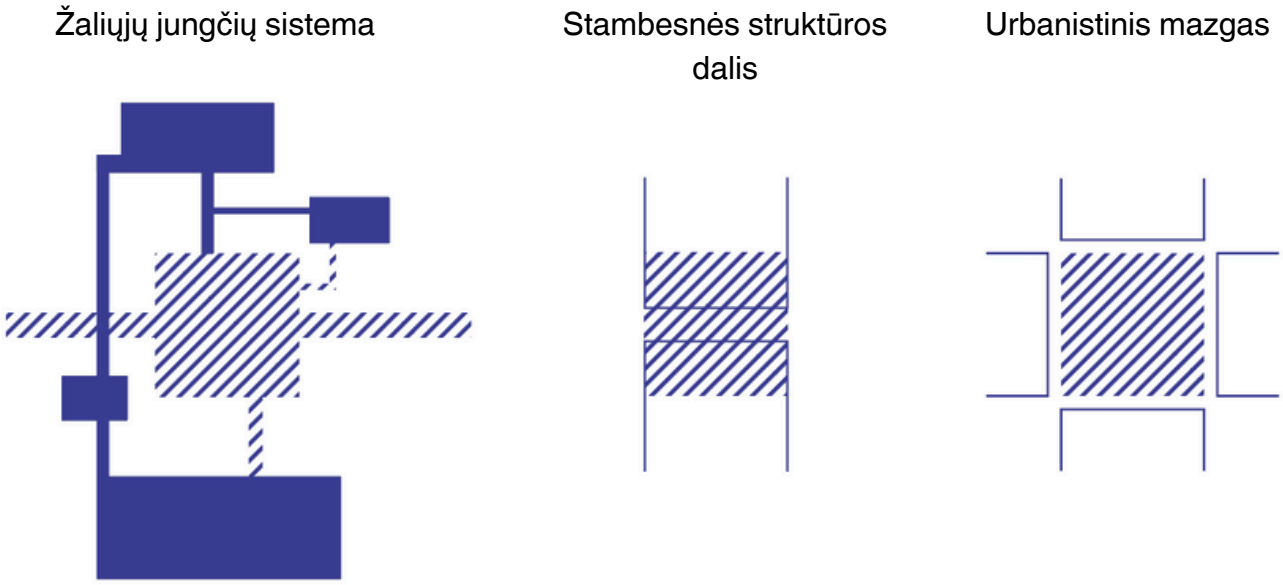
Transformacijos pobūdį lėmė pasirinktas požiūris į ribą: ją galima nutraukti, suminkštinti arba pabrėžti. Nuo šios strateginės krypties priklausė ne tik fizinės pertvarkos sprendimai, bet ir socialinės integracijos galimybės. Analizuoti pavyzdžiai rodo, kad nors kiekvienu atveju taikyta skirtinga ribos traktavimo strategija, visos jos pasiteisino konkrečiame kontekste. Berlyne ribos suminkštinimas ir įtraukimas į kraštovaizdžio struktūrą leido formuoti ekologinę jungtį ir simbolinį tapatumą. Londone akcentuotas struktūrinis integralumas, atkuriant istorines jungtis ir paveldo objektus. Tuo tarpu Kopenhagoje kuriamas savarankiškas urbanistinis mazgas su stipriu identitetu ir vidaus struktūra. Tai rodo, kad nėra vienos universaliai efektyviausios strategijos – kiekviena transformacija turi būti pagrįsta teritorijos istoriniu, funkciniu ir socialiniu kontekstu.

Visose teritorijose buvo taikomas daugialypis transformacijos modelis: kartu su naujų funkcijų įvedimu siekta stiprinti kvartalų jungtis, formuoti atpažįstamą identitetą ir kurti įtraukias viešąsias erdves. Svarbu pažymėti, kad sėkmingos transformacijos neapsiribojo fizinių barjerų panaikinimu – jos taip pat apėmė bendruomeninių ryšių, socialinio kapitalo ir vietos identiteto stiprinimą.

3. Eksperimentinė-projektinė dalis

3.1. Urbanistinės strategijos Vilniaus miesto centrinės dalies masteliu

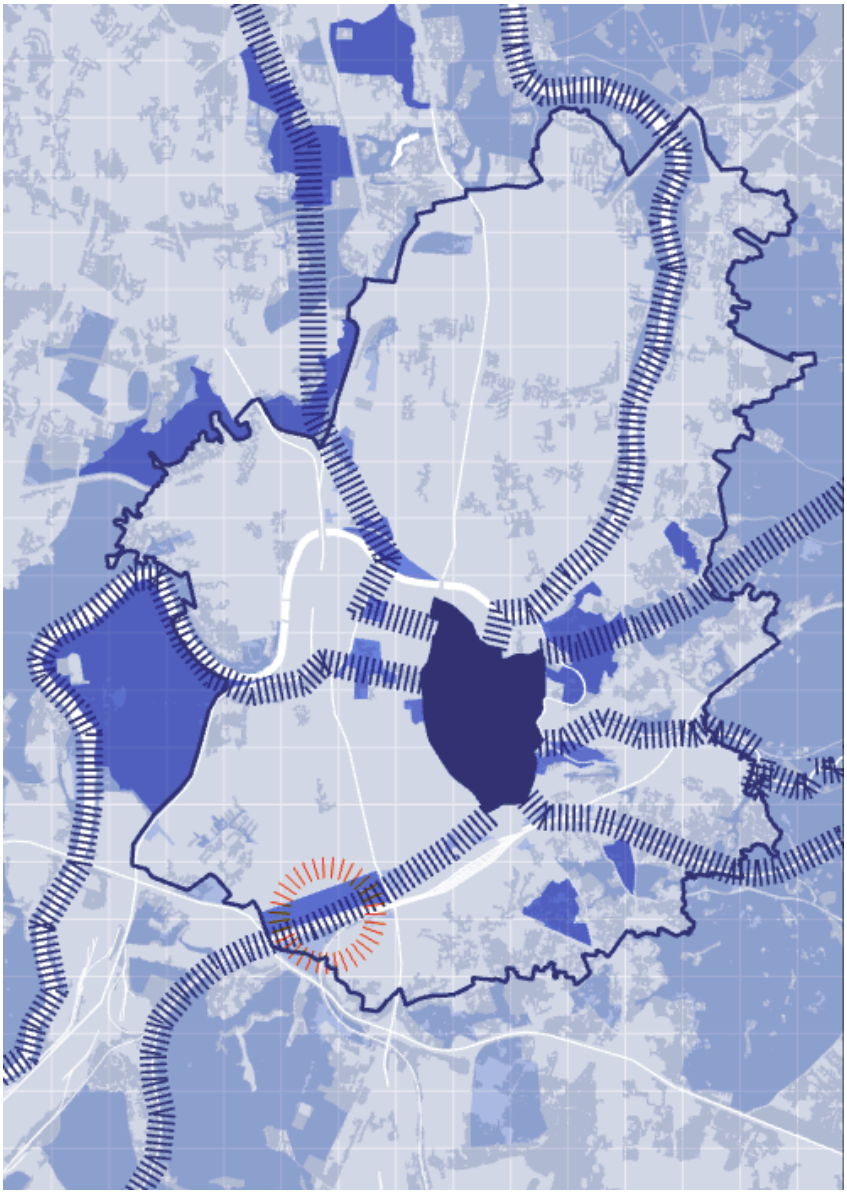
Remiantis tyrimo išvadomis, siūlomos trys Vilniaus grįžračio ir jo prieigų transformacijos strategijos ir modeliai (žr. 65 pav.). Vėliau gaunama suvestinė visų trijų leidžia formuluoti kompleksinį požiūrį į teritorijos atgaivinimą, pagrįstą tiek fizinės struktūros reorganizacija, tiek socialinių ir funkcinių ryšių stiprinimu.

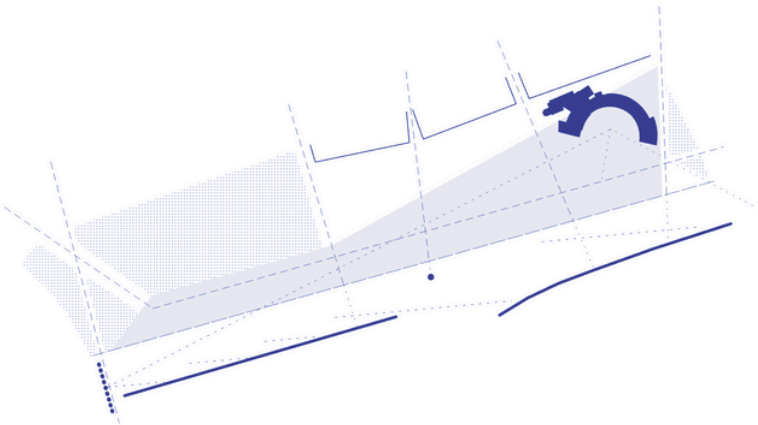
65 pav. Urbanistinės transformacijos modeliai. Sudaryta autorės

Šio projekto tikslas – suformuluoti kompleksinį Vilniaus miesto centrinės dalies transformacijos modelį, skirtą grįžračio teritorijos atgaivinimui. Pasitelkiant tris strateginius principus – žaliųjų jungčių sistemą, įsitraukimą į stambesnę miesto struktūrą bei urbanistinio mazgo formavimą – siekiama panaikinti ilgalaikę fizinę ir socialinę izoliaciją, kurią lėmė geležinkelio infrastruktūra. Projektas orientuotas ne tik į fizinės erdvės reorganizavimą, bet ir į funkcinio bei simbolinio ryšio atkūrimą tarp fragmentuotų miesto dalių. Integruotas modelis grindžiamas darna tarp ekologinių, socialinių ir infrastruktūrinių sluoksnių, leidžiančia teritorijai įsilieti į gyvybingą urbanistinį audinį.

3.1.1. Transformacija taikant sisteminį požiūrį

66 pav. Strategija: transformacija į žaliųjų jungčių sistemą. Sudaryta autorės

67 pav. Žaliųjų jungčių strategijos principu formuojamas Vilniaus grįžračio teritorijos transformacijos modelis. Sudaryta autorės

Žalioji permaina

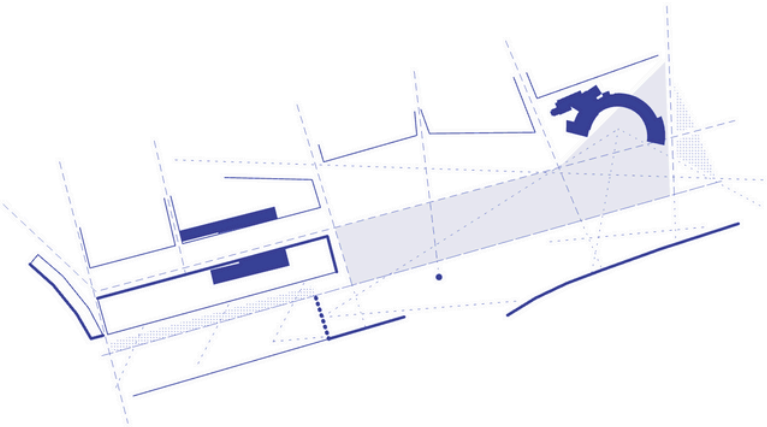
Siūloma žaliosios jungties plėtra palei geležinkelio ribą funkcionuoja kaip ribos „suminkštinimo“ strategija, analogiška Park am Gleisdreieck Berlyne įgyvendintam atvejui. Ši buvusi griežta infrastruktūrinė riba — geležinkelio bėgiai ir plotai juos esantys paribio vakuumas — transformuojama į viešąjį parką, kuris ne tik atkuria pertrauktus erdvinius ryšius tarp miesto dalių, bet ir įgalina naujus socialinius scenarijus anksčiau izoliuotoje teritorijoje. Panašiai kaip Berlyne, geležinkelio zonos integravimas per žaliąją jungtį leidžia transformuoti fizinį ir funkcinį paribio vakuumą į perėjimo zoną tarp skirtingų miesto audinių erdvių, gebančią jungti skirtingus miesto sluoksnius.

Tokia intervencija naikina ribas kaip barjerus ir įgalina jų veikimą kaip kraštinę jungtį, per kurią vyksta tiek judėjimas, tiek socialinė sąveika. Paribio vakuumas, anksčiau funkcionavęs kaip struktūrinė tuštuma ir judumo barjeras, tampa erdviškai kontekstuota zona su rekreacine, ekologine ir jungiamąja funkcija. Ši transformacija ne tik perrašo vietos identitetą, bet ir sustiprina aplinkinių teritorijų gyvybingumą, generuodama naujus miesto centripetinius ryšius ir aktyvindama paribio teritoriją kaip viešąjį miesto audinio fragmentą (žr. 66 ir 67 pav.).

3.1.2. Transformacija taikant struktūrinį požiūrį

68 pav. Strategija: transformacija į stambesnės struktūros sistemą. Sudaryta autorės

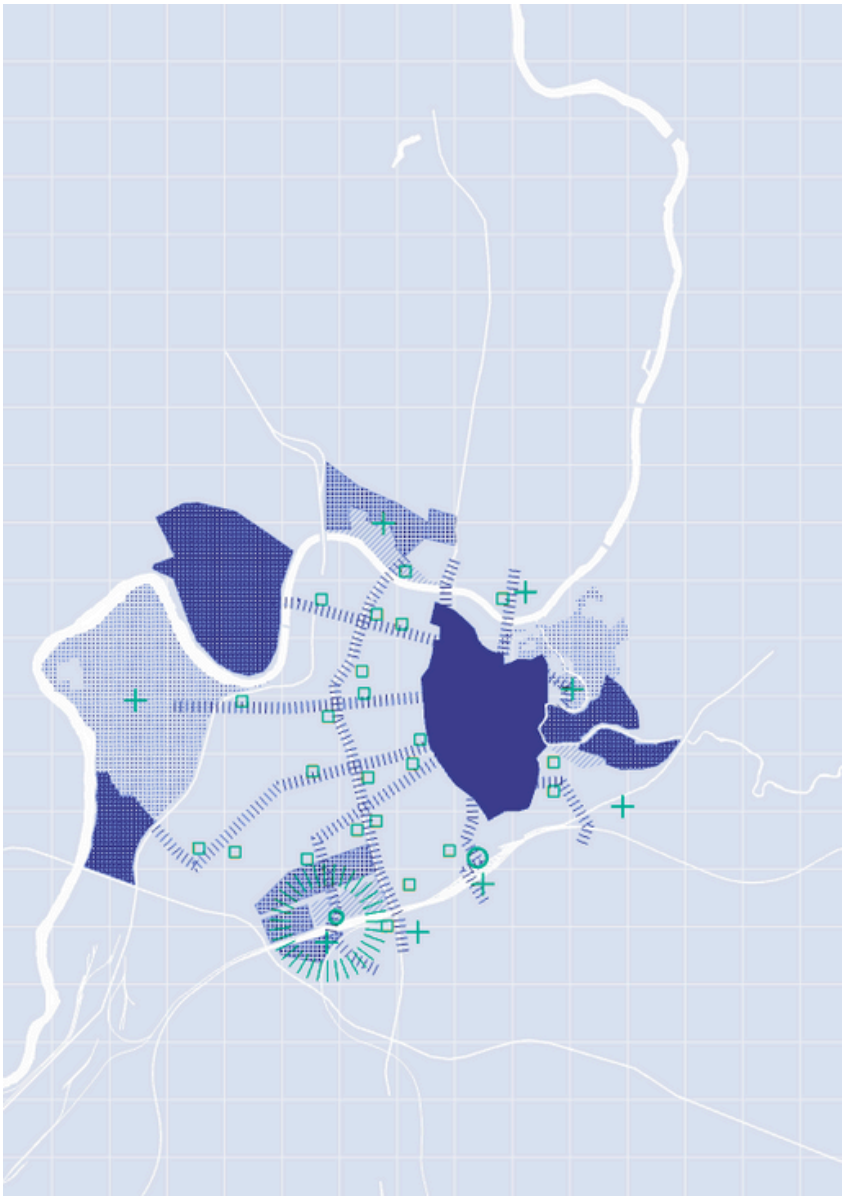
69 pav. Stambesnės struktūros strategijos principu formuojamas Vilniaus grįžračio teritorijos transformacijos modelis. Sudaryta autorės

Miesto sintezė

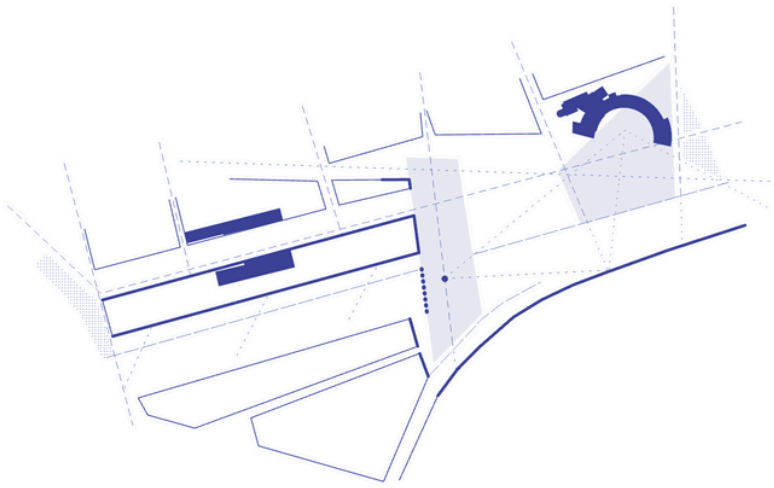
Alternatyvi transformacijos kryptis, kai riba sąmoningai pabrėžiama kaip aiški miesto struktūros linija, remiasi miesto ribos konceptualizavimu kaip tvarkos, orientacijos ir identiteto laikikliu. Šiuo atveju inspiracija semiamasi iš King's Cross projekto Londone, kuriame buvusi pramoninė zona transformuota ne maskuojant jos istorinį atskyrimą, bet jį akcentuojant ir kontekstinant per architektūrinius ir programinius sprendinius. Vilniuje tokia strategija galėtų būti realizuojama per aiškiai artikuliuotą urbanistinį frontą palei geležinkelį, pabrėžiant ribą per tūrį, išdėstymą, programinį intensyvumą ir naujai suformuotus viešuosius peronus ar aikštes, orientuotas į geležinkelį kaip miestovaizdžio dominantę (žr. 68 ir 69 pav.).

Toks požiūris leidžia transformuoti paribio vakuumą į ribos kraštinę zoną su stipriu urbanistiniu charakteriu. Riba iš tuščios, nestruktūruotos zonos tampa organizuojančiu elementu, į kurį orientuojasi naujos funkcijos ir viešosios erdvės. Nors išlieka aiškus atskyrimas tarp miesto dalių, tačiau jis tampa semantiniu, o ne fiziniu barjeru – struktūra, kuri kuria orientaciją, vietos identitetą ir sustiprina miesto audinio artikuliaciją. Tokia intervencija įprasmina ribą kaip sąmoningą perėjimo juostą, kurioje formuojasi nauja miesto periferijos kokybė, o ne jos nebuvimas.

3.1.3. Transformacija kuriant autonomišką mazgą (atskirą struktūrinį vienetą)

70 pav. Strategija: transformacija į urbanistinį mazgą. Sudaryta autorės

71 pav. Stambesnės struktūros strategijos principu formuojamas Vilniaus grįžračio teritorijos transformacijos modelis. Sudaryta autorės

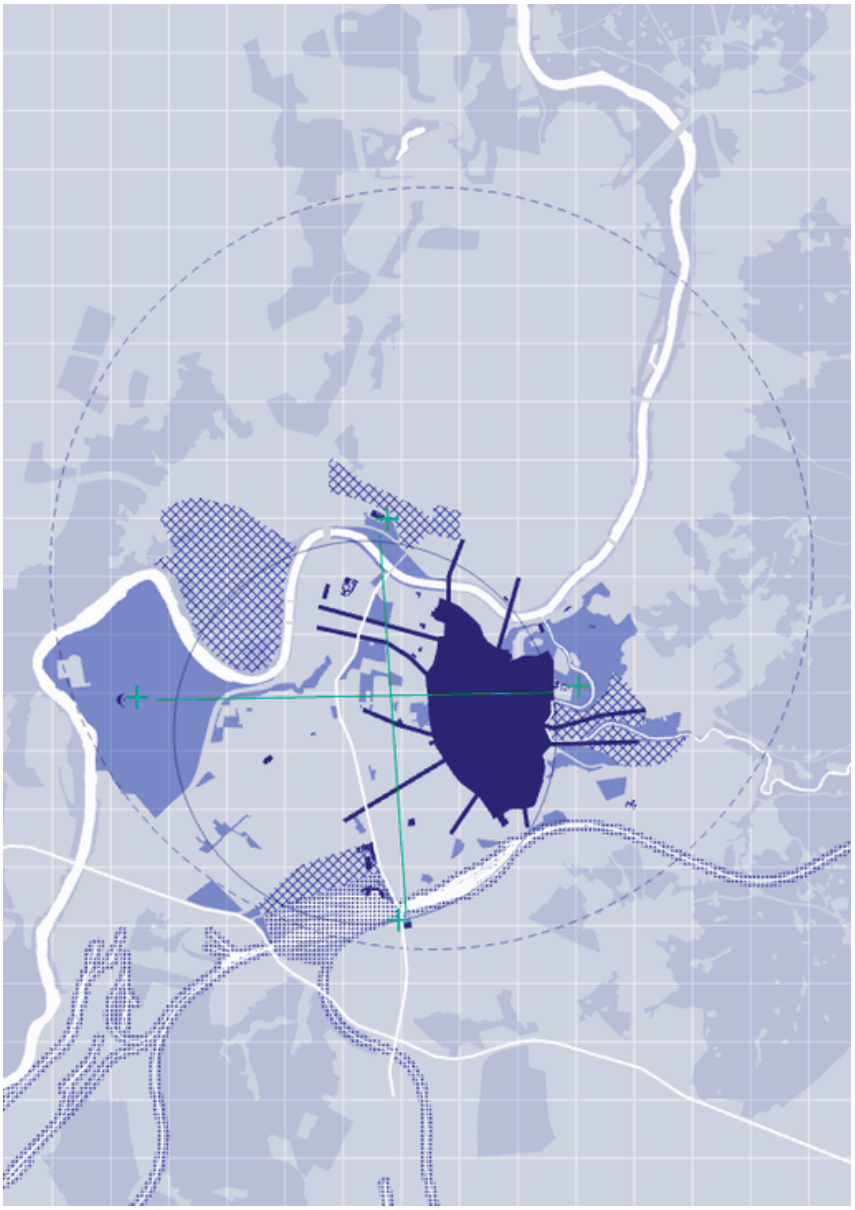
Peržengta riba

Trečioji transformacijos kryptis grindžiama ribos peržengimo strategija, kai buvusi paribio teritorija ne tik integruojama į miesto struktūrą, bet ir perimama kaip aktyvus urbanistinis mazgas. Strategijos principas schematiškai pavaizduotas bendrame miesto struktūros modelyje (žr. 70 pav.). Pritaikymas Vilniaus grįžračio teritorijai vizualizuotas modeliavimo pavyzdyje (žr. 71 pav.).

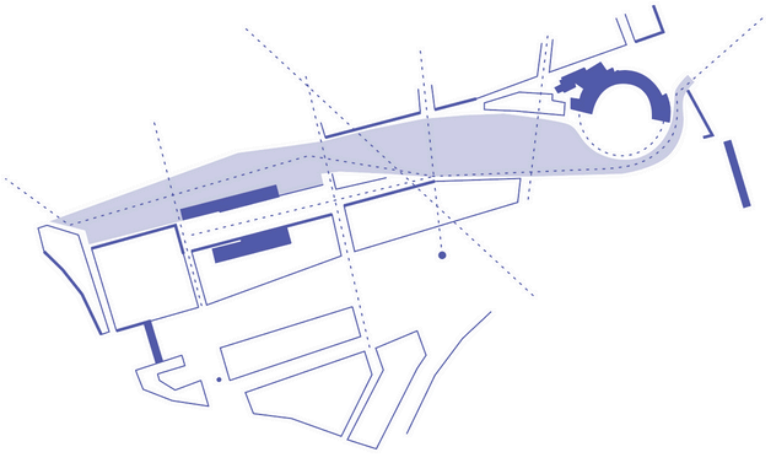
Analogija remiasi Jernbanebyen projektu Kopenhagoje, kur buvusi geležinkelio remonto zona transformuojama į tankiai užstatytą, mišrios paskirties kvartalą, peržengiant istorinę ribą tarp infrastruktūrinės pramoninės paskirties ir gyvo miesto audinio. Vilniaus atveju ši strategija pasireiškia siūlymu dalį geležinkelio zonos užstatyti gyvenamosiomis ar viešosiomis funkcijomis, tokiu būdu peržengiant tiek fizinį, tiek funkcinį ribos pobūdį.

Tokio pobūdžio intervencija ne tik naikina ribą kaip struktūrinį elementą, bet ir paribio vakuumą paverčia vientisa miesto dalimi – urbanistiniu branduoliu, generuojančiu naują miesto tankio, srautų ir veiklų centrą. Tai yra intensyviausia transformacijos forma, reikalaujanti tiek infrastruktūrinio pertvarkymo, tiek socialinės integracijos. Riboženklio išnykimas čia nėra tik topografinis – jis perrašo teritorijos statusą miesto sąmonėje, paversdamas ją nebe kraštu, o centru. Tokia peržengta riba sukuria galimybę suformuoti naują identitetą teritorijai, kuri ilgą laiką buvo apibrėžiama tik per savo atskirtį.

3.1.4. Kompleksinė transformacijos strategija

74 pav. Kompleksiškos transformacijos strategija miesto lygmeniu: suminkštinimo, pabrėžimo ir peržengimo principų integracija. Sudaryta autorės

76 pav. Kompleksiškos strategijos principais formuojamas Vilniaus grįžračio teritorijos transformacijos modelis. Sudaryta autorės

Paribio slenkstis

Tai integruota ir kompleksiška transformacijos strategija, jungianti ribos suminkštinimo, pabrėžimo ir peržengimo principus į vieningą daugiasluoksnę intervenciją. Ji grindžiama prielaida, kad paribio teritorijos yra heterogeniškos — jose skirtingi ribos segmentai pasižymi nevienodu istoriniu, morfologiniu ir socialiniu krūviu, todėl reikalauja skirtingų sprendimų.

Vienose vietose riba „tirpinama“ žaliųjų jungčių pagalba, kai siekiama užtikrinti ekologinį ar rekreacinį perėjimą, kitose ji pabrėžiama architektūrinėmis kompozicijomis ir viešosiomis erdvėmis, o trečiose — peržengiama įtraukiant naujas funkcijas ir kuriant aktyvų miesto branduolį. Šie principai miesto lygmens transformacijos logikoje pateikti apibendrintoje schemoje (žr. 74 pav.), o jų veikimo principas vizualizuotas tipologinėje diagramoje (žr. 75 pav.). Strategijos pritaikymas Vilniaus grįžračio teritorijoje išreiškiamas transformacijos modelyje (žr. 76 pav.), kur ribos skaidymas į skirtingus segmentus leidžia taikyti diferencijuotą, vietos sąlygoms jautrią urbanistinę taktiką.

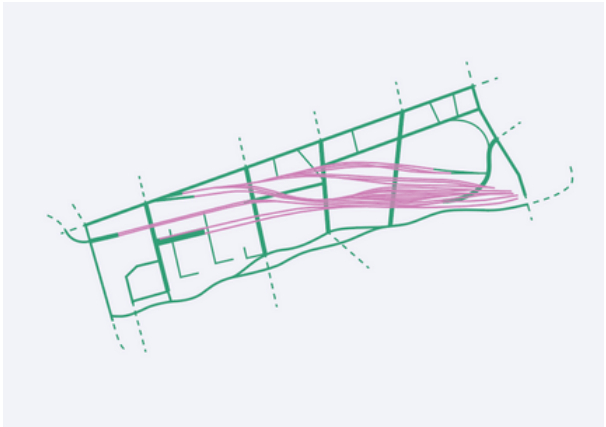
Tokiu būdu riba nebenaikinama, bet perrašoma kaip daugiasluoksnis miesto karkaso elementas, apjungiantis miesto identitetą formuojančius gamtinius, struktūrinius ir socialinius sluoksnius.

3.2. Urbanistinio paribio vakuumo transformacijos principai

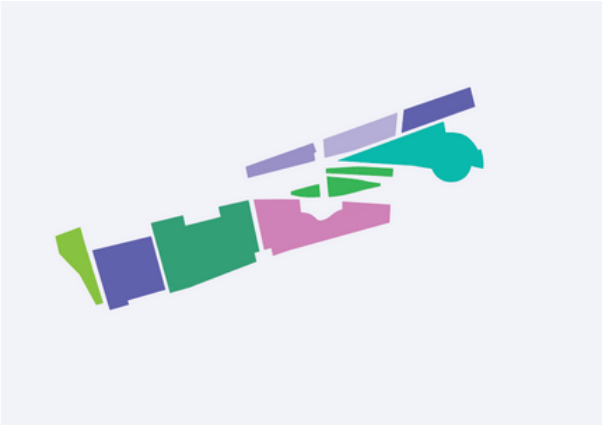
77 pav. Žaliasis paribio tinklas. Sudaryta autorės

Žaliosios urbanistinės tuštumos transformuojamos į jungiamąją struktūrą, įveikiančią miesto paribio izoliaciją. Teritorijos, ilgą laiką buvusios fragmentuotos ir atsietos nuo miesto audinio, tampa aktyviomis erdvėmis, stiprinančiomis ekologinį, socialinį ir funkcinį tęstinumą (žr. 77 pav.)

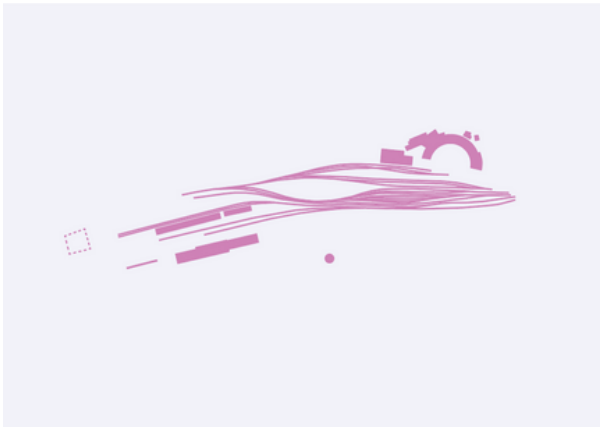
78 pav. Judėjimo tinklas. Sudaryta autorės

Tinklas į audinį įpina naujus judėjimo srautus, peržengiančius paribio barjerus. Jis sujungia išskaidytas miesto zonas, transformuodamas urbanistinį vakuumą į integruotą, dinamišką struktūrą (žr. 78 pav.).

79 pav. Kvartalų mozaika. Sudaryta autorės

Teritorija suskaidoma į mažesnius, savitą charakterį turinčius kvartalus, formuojamus pagal esamą kontekstą, galimybes ir iššūkius. Toks principas leidžia kurti įvairialypę miesto struktūrą, kurioje paribio tuštumos transformuojamos į aktyvias kasdienio gyvenimo erdves (žr. 79 pav.).

80 pav. Istorinis karkasas. Sudaryta autorės

Teritorijos transformacija paremta vietos identiteto išsaugojimu ir sustiprinimu. Išlieka istoriniai geležinkelio bėgiai, pramoniniai sandėliai ir grįžračio struktūra, sugrąžinamas tradicinis turgus, o vertingas bokšto siluetas pabrėžiamas kaip vizualinis akcentas. Esami elementai tampa naujos urbanistinės struktūros pagrindu, kuri ne naikina atmintį, o ją perkuria (žr. 80 pav.)

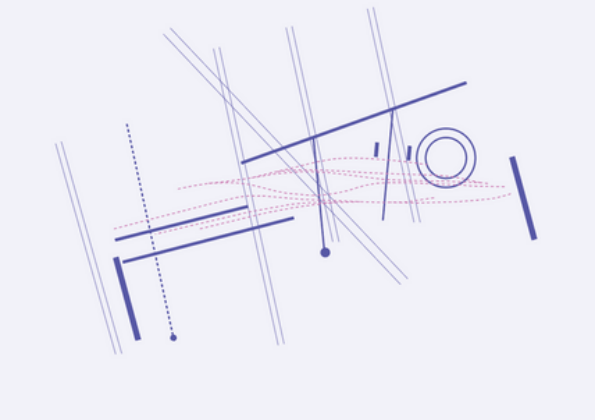
81 pav. Savininkiškumas. Sudaryta autorės

Urbanistinės tuštumos skaidomos į viešas ir privačias erdves, formuojant aiškų nuosavybės, atpažįstamumo ir atsakomybės struktūrinį pagrindą. Tokia sistema stiprina savininkiškumo jausmą: bendruomenės įtraukiamos į vietos kūrimą, o įvairių tipų erdvės įgauna emocinę vertę ir ilgalaikį socialinį stabilumą (žr. 81 pav.).

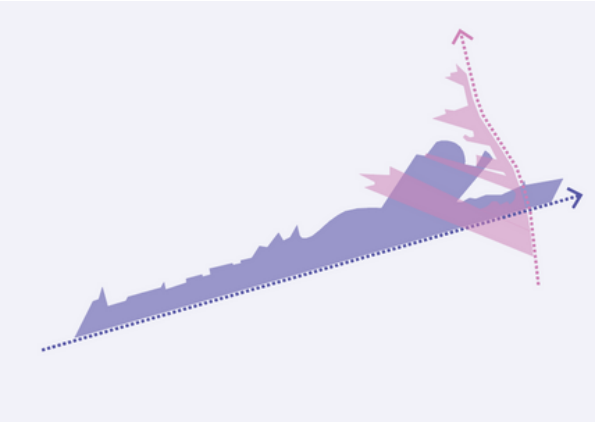
82 pav. Ribos įveikimo strategijos. Sudaryta autorės

Tinkle įkūnijami skirtingi ribos įveikimo būdai – kai kur ji peržengiama, kitur suminkštinama ar architektūriškai pabrėžiama. Šios strategijos leidžia formuoti daugiasluoksnį miesto audinį, kuriame fizinė, socialinė ir simbolinė riba tampa ne kliūtimi, o miesto patirties dalimi (žr. 82 pav.).

83 pav. Įsisavinta struktūra. Sudaryta autorės

Teritorijos erdvinė sandara perplanuojama siekiant struktūrinės integracijos su aplinkiniu miesto audiniu. Urbanistiniai ryšiai tęsiami ir sustiprinami, o dominuojančios linijos teritorijoje padeda formuoti orientaciją, perėjimus bei funkcinę darnią tarp miesto dalių (žr. 83 pav.).

84 pav. Centro vartai. Sudaryta autorės

Teritorija veikia kaip vizualinė ir funkcinė įžanga į miesto centrą. Apžvelgiamumas tiek atvykstant traukiniu, tiek įvažiuojant automobiliu sukuria svarbų pirmąjį įspūdį. Todėl čia formuojamos erdvės turi būti patrauklios akiai ir pasiūlyti patirties vertę – veiklas, paslaugas ar atmosferą, dėl kurios norėtųsi stabtelti ar sugrįžti (žr. 84 pav.).

3.3. Laiko struktūros: dinaminiai vakuumai paribyje

Urbanistinė erdvė nėra statiška – ji kinta laiko ritmu. Dienos, savaitės ir metų ciklai formuoja skirtingas miesto būsenas, kuriose kai kurios teritorijos trumpam ištuštėja. Šie dinaminiai vakuumai – tai ne trūkumai, o būtinos pauzės miesto ritme, leidžiančios kvėpuoti, prisitaikyti ir persiskirstyti pagal sezonus, darbo struktūrą ar žmonių buvimo įpročius.

Ypač svarbu tai urbanistiniame paribyje – ten, kur miestas dažniausiai susiduria su neapibrėžtumu. Paribio teritorijose vakuumai dažnai atsiranda chaotiškai: jos tampa apleistos, monofunkcės, prarandančios ryšį su miesto audiniu. Kryptingai planuojant tokius vakuumus, šios ribinės zonos įgauna ritmišką struktūrą, leidžiančią joms išlikti aktyvioms, bet kintančioms.

Kai viena vieta ilsisi, kita veikia: žiemą gyvybė traukiasi į vidų, vasarą išsilieja į lauką. Darbo dienomis aktyvūs paslaugų mazgai, savaitgaliais – kultūrinės ir poilsio zonos. Naktį ištuštėja biurai, bet bunda gyvenamieji kvartalai. Šie lūžio ritmai formuoja miesto kvėpavimo sistemą, kuri leidžia visai teritorijai išlikti gyvai be nuolatinės perkrovos.

Toks vakuumų planavimas nėra tuštumos neigimas – tai laike pagrįstas erdvės valdymas. Paribys tampa ne stagnacijos zona, o kvėpuojantis miesto audinys, gebantis prisitaikyti, keistis ir palaikyti erdvinį balansą. Tuštuma čia tampa iš anksto suplanuota miesto būsena – laikina, bet būtina.

Žiemos vakuumai

Vasaros vakuumai

85 pav. Sezoniniai vakuumai. Sudaryta autorės

Teritorija reaguoja į metų laikų ritmą – joje visada palaikomas gyvybingumas, tačiau skirtinguose jos segmentuose. Žiemą ištuštėja atviros žaliosios erdvės – parkai, aikštės, viešosios zonos tampa mažiau naudojamos dėl oro sąlygų. Tuomet aktyvumas persikelia į pastatų vidų, pusiau uždaras erdves ar urbanistinius perėjimus tarp jų. Tuo tarpu vasarą situacija keičiasi – išvakuumėja interjerai, o gyvenimas išsiplečia į lauką: veikia turgūs, terasos, žaidimų zonos, atsiranda sezoninės veiklos ir rekreacinės struktūros.

Šis kintantis vakuumas nėra trūkumas, o teritorijos tvarumo požymis – skirtingos jos dalys pakaitomis perima aktyvumo centrus, taip sukurdamos funkcinį sezoniškumo audinį, kuriame kiekvienas metų laikas turi savą gyvybės geografiją (žr. 85 pav.).

Darbo dienos vakuumai

Savaitgalio vakuumai

86 pav. Savaitės vakuumai. Sudaryta autorės

Teritorijos gyvybingumas kinta ne tik sezoniškai, bet ir pagal savaitės ritmą. Darbo dienomis ištuštėja rekreacinės ar kultūrinės zonos – jose sumažėja lankytojų, o aktyvumas koncentruojasi biurų, institucijų, paslaugų erdvėse. Savaitgaliais situacija apsiverčia – administraciniai kvartalai išvakuumėja, o viešosios erdvės, turgūs, kultūros vietos tampa traukos centrais.

Šis dinaminis savaitės vakuumų keitimasis leidžia teritorijai nuolat išlikti aktyvia, bet vis kitoje vietoje – tarsi ritmiškai kvėpuojanti miesto struktūra, kurios skirtingi segmentai pakaitomis įgyja gyvybingumo vaidmenį (žr. 86 pav.).

Nakties vakuumai

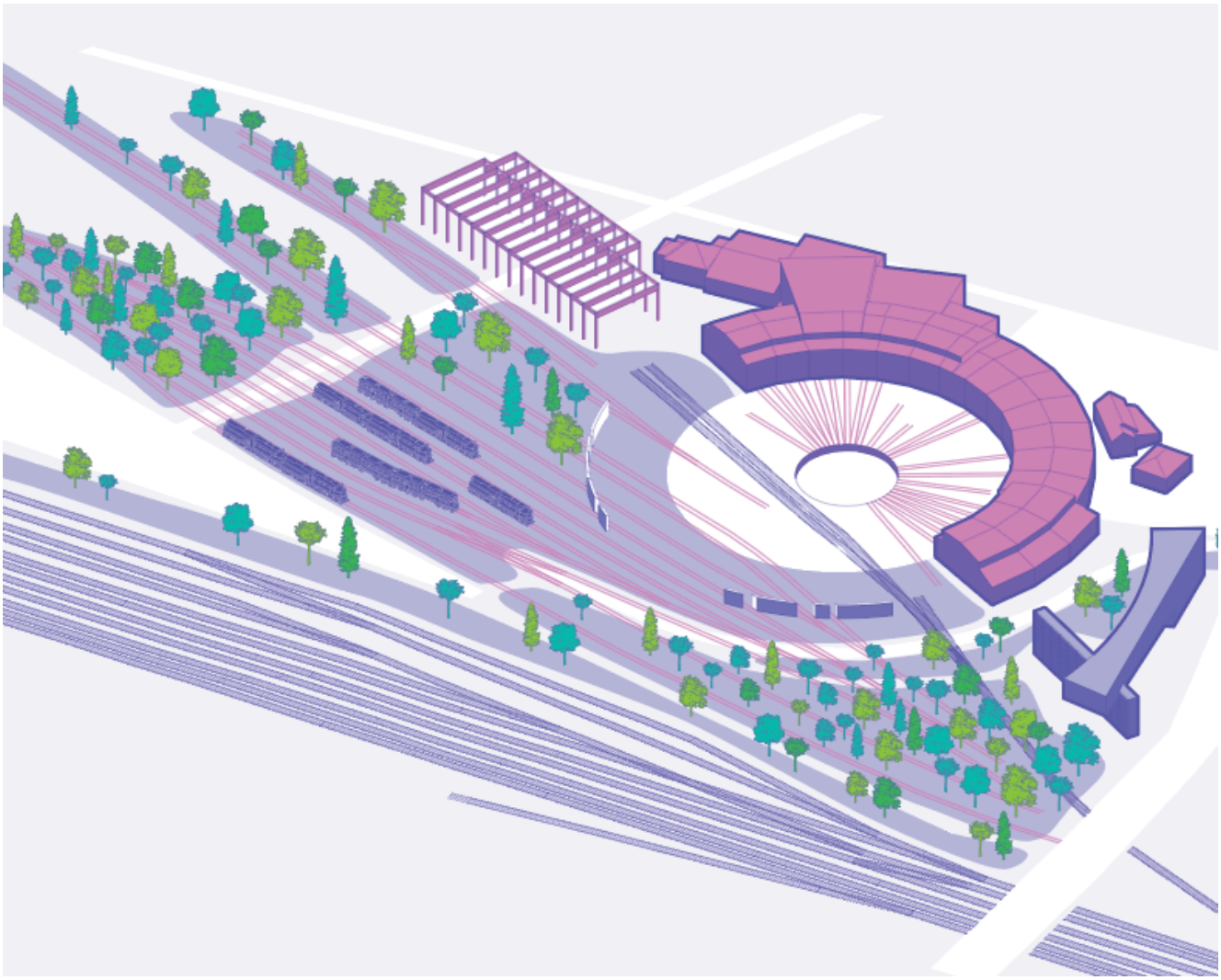
Dienos vakuumai

87 pav. Paros vakuumai. Sudaryta autorės

Paros ciklas keičia teritorijos aktyvumo epicentus – dieną ištuštėja gyvenamosios zonos, o intensyviai veikia komercinės, paslaugų ir darbo vietos. Naktį situacija apsiverčia – biurų kvartalai nurimsta, o gyvybė grįžta į gyvenamąsias, rekreacines ir laisvalaikio erdves.

Šis paros vakuumų svyravimas užtikrina, kad skirtingos teritorijos dalys ritmiškai keistųsi tarpusavyje, leidžiant visai struktūrai išlikti aktyvia visą parą. Tokiu būdu formuojama laiko dinamika pagrįsta miesto pusiausvyra (žr. 87 pav.).

3.4. Kvartalų charakteristikos ir jų vaidmuo teritorijoje

88 pav. Paribio slėnis. Sudaryta autorės

Ši teritorija veikia kaip suminkštinta miesto riba – neblokuojanti, bet įtraukianti. Ji aiškiai atpažįstama, tačiau lieka vizualiai ir funkciškai atvira, todėl tampa rekreaciniu slenksčiu tarp intensyvaus miesto ir atviresnių kraštovaizdžio zonų. Teritorija lengvai apžvelgiama iš visų pusių, o jos centre kuriama aktyvaus ir pasyvaus laisvalaikio zona, apjungianti istorinį paveldą ir šiuolaikines veiklas (žr. 88 pav.).

Autentiškas grįžratis išsaugomas kaip struktūrinis akcentas, bet keičia paskirtį – virsta multifunkciniu pastatu, veikiančiu visą parą. Dieną čia vyksta parodos, dirbtuvės, edukaciniai užsiėmimai ar maisto halė, o vakare – koncertai, kino seansai, kultūros renginiai. Tokiu būdu jis tampa dinamišku miesto impulsu, jungiančiu dienos ir nakties ritmus.

Aplink esančios struktūros taip pat perinterpretuojamos: buvęs traukinių remonto pastatas paliekamas tik kaip karkasas ir tampa riedlenčių parku po atviru stogu. Kitur atsiranda aktyvios veiklos – laipiojimo sienos, lauko treniruokliai, parkūras, o pasyviosios zonos siūlo hamakus, skaitymo pavėsines, instaliacijas ar gultus tarp želdynų.

Šalia įkuriamas bėgių parkas, perkeltas iš buvusios stoties prieigos. Čia eksponuojami seni traukiniai, rengiamos ekskursijos, o tarp jų periodiškai vyksta vietinės mugės ir turgeliai. Tokiu būdu teritorija tampa gyva miesto patirties dalimi, kurioje jungiasi atmintis, judėjimas ir atsipalaidavimas.

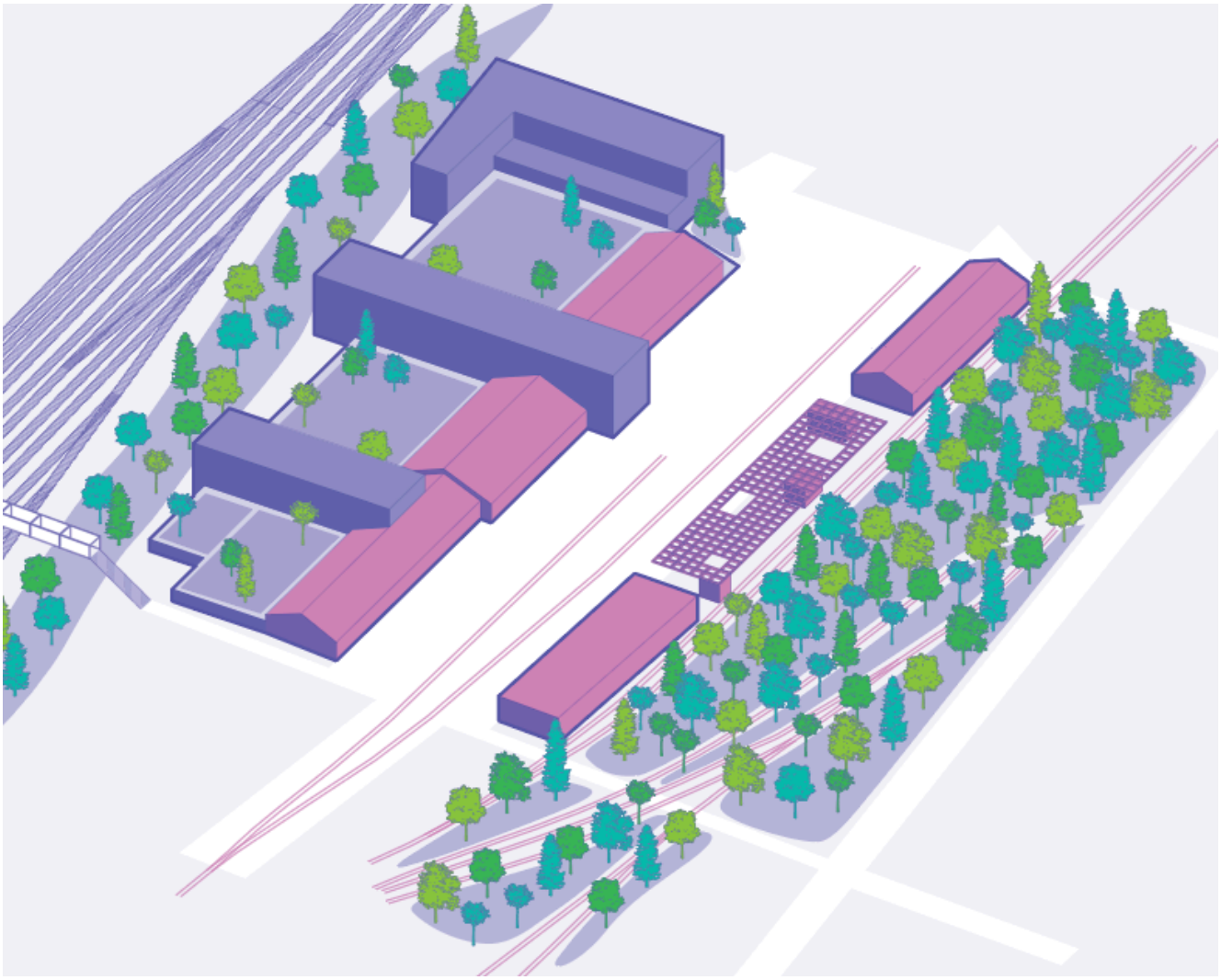

89 pav. Perėjimo juosta. Sudaryta autorės

Šis kvartalas formuoja tolygų perėjimą nuo intensyvesnio miesto audinio link ramios rekreacinės aplinkos. Jo struktūra palaipsniui išskleidžia judesio intensyvumą, transformuodama miestietišką ritmą į labiau buitinį, kasdienį. Čia dominuoja gyvenamosios funkcijos, kuriose jungiasi skirtingo mastelio būstai – nuo kompaktiškų iki šeimoms skirtų tipologijų.

Kvartalas neapsiriboja tik gyvenimo infrastruktūra – čia integruojami edukaciniai ir bendruomeniniai elementai. Teritorijoje numatoma mokykla ar edukacijos centras, kuriame galėtų vykti formalus ugdymas ar alternatyvios kūrybinės dirbtuvės – tai vieta, kuri generuoja dienos srautą ir palaiko kvartalo gyvybingumą.

Tarp gyvenamųjų tūrių įterpiamos pusiau viešosios kiemų erdvės, kuriuose telkiasi bendruomeninis gyvenimas: vaikų žaidimų aikštelės, kiemo sodai, stalai bendriems pietums ar nedidelės renginių aikštelės. Ši perėjimo juosta ne tik mažina ribą tarp miesto ir rekreacinės teritorijos, bet ir pati tampa aktyvia gyvenimo riba, kurioje kasdienybė ir aplinkos lėtumas susipina (žr. 89 pav.).

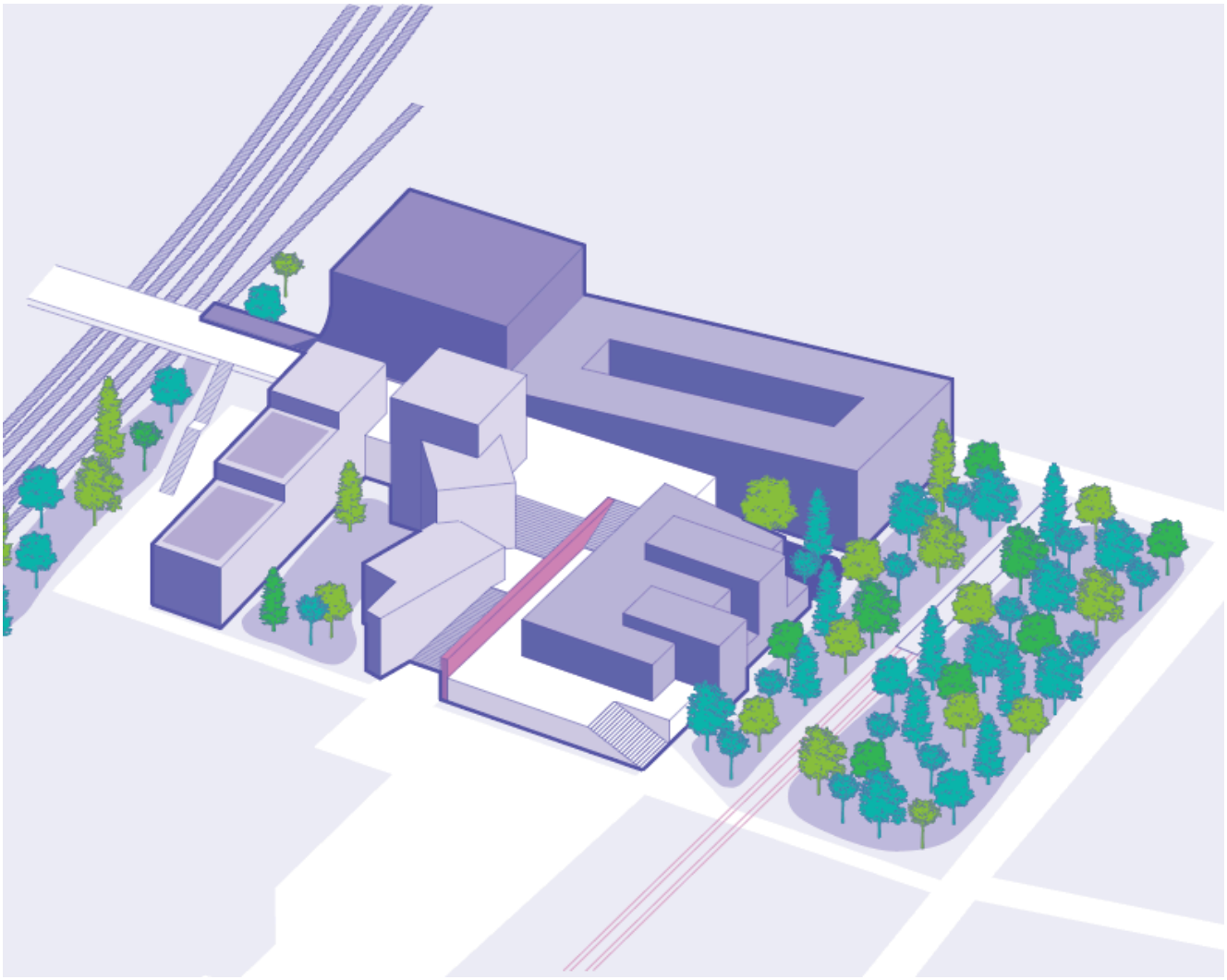

90 pav. Paraštės ritmas. Sudaryta autorės

Ši teritorija eksperimentuoja su gyvenimo galimybe prie geležinkelio – vieta, kuri įprastai būtų išstumiama į miesto pakraščius, čia tampa prieinamo būsto zona, integruojama į urbanistinį audinį. Tarp bėgių ir esamų struktūrų kuriama gyvenamoji aplinka, kurioje žmonės ne vengia triukšmo, o bando prisijaukinti jo ritmiką kaip miesto realybės dalį. Šie pastatai numatomi kaip prieinamas ar socialinis būstas, skirtas įvairioms socialinėms grupėms – jauniems žmonėms, laikinai atvykstantiems darbuotojams, menininkams ar naujakuriams.

Tarp senųjų prekių sandėlių (rožiniai tūriai) formuojama atvira aikštė, bet ji neskirta turgui ar dirbtuvėms – teritorija tampa lėtosios viešosios infrastruktūros vieta. Sandėliai perkonstruojami į tylos, susikaupimo ar mažo mastelio kultūros infrastruktūrą: čia gali atsirasti skaitykla, tylos salė, ekspozicijų galerija, mini bendruomenės kino erdvė ar net erdvės, skirtos individualiam darbui, mokymuisi ar pasyvios rekreacijos praktikoms – nuo šachmatų iki medžių stebėjimo.

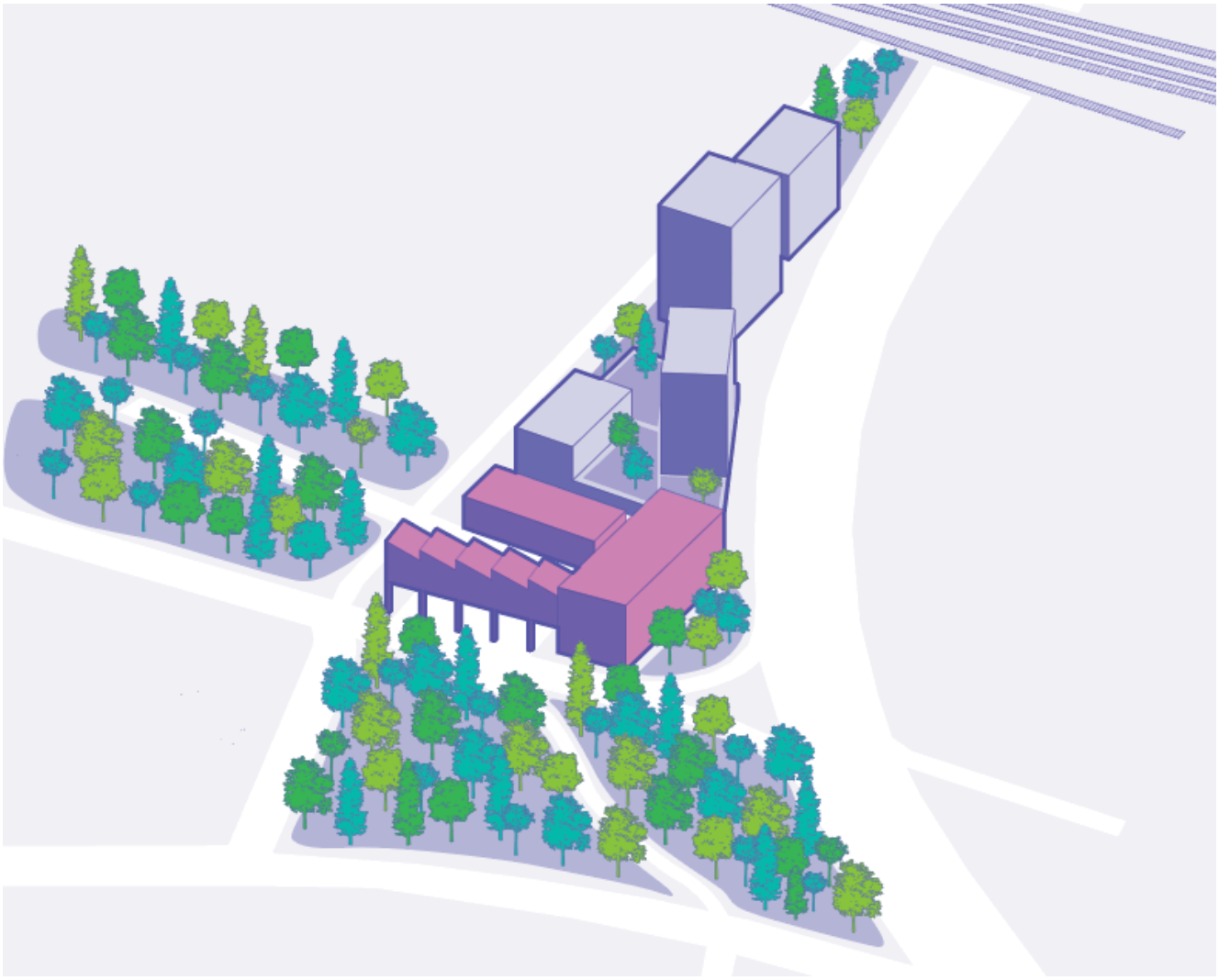
Aikštė tarp pastatų tampa neformalia bendruomenės ašimi – tai ne komercinė, o sąmoningai rami viešoji erdvė, skirta tylam buvimui, susitikimams be triukšmo, gyvenimui šalia judesio, bet ne jo viduje. Ši teritorija įkūnija miesto paraštes, kurių nereikia ištrinti – jas galima perinterpretuoti (žr. 90 pav.).

91 pav. Stoties vartai. Sudaryta autorės

Šis kvartalas formuojamas aplink naująją stotį, kuri tampa svarbiausiu įėjimo tašku į teritoriją. Ji veikia ne tik kaip mobilumo infrastruktūra, bet ir kaip dienos miesto paleidimo platforma – atvykstantys iš kitų miestų keleiviai gali tiesiogiai pasiekti greta esančius biurus ir paslaugas, be tarpinės kelionės į centrą. Tai miesto vartų principas – pirmas įspūdis ir funkcinis junginys viename (žr. 91 pav.).

Šalia stoties įkuriami biurų kompleksai, orientuoti į nuomojamas darbo vietas, kūrybines agentūras, bendradarbystės erdves ar administracinius centrus. Tačiau tai ne vien darbo zona – kvartalas pasiūlo mišrią infrastruktūrą, reaguojančią į šiuolaikinį miesto lankytojo poreikį. Žmonės čia gali atvykti, dirbti, užkąsti, ilsėtis ar net pasilikti nakvynei.

92 pav. Pakraštys. Sudaryta autorės

Šis kvartalas žymi teritorijos kraštą, tačiau neveikia kaip užsklanda – per jį tęsiasi žaliųjų jungčių sistema, išlaikomi vizualiniai ir fiziniai ryšiai su likusia miesto struktūra. Kvartale sąmoningai pabrėžiama riba tarp intensyvios Tūkstantmečio gatvės ir vidinių teritorijos erdvių – ši riba tampa ne atskyrimo, o organizavimo elementu.

Čia atkuriama buvusi prekybininkų turgaus funkcija, perinterpretuojama kaip šiuolaikinis maisto turgus, veikiantis kaip pietų ritmą palaikanti susibūrimo vieta dirbantiems aplinkiniuose biuruose. Ši kasdienybės infrastruktūra kuria trumpalaikius socialinius ryšius ir tampa gyvu miesto pulsavimo tašku.

Palei judrią gatvę formuojamas ofisų buferis, akustiškai ir vizualiai apsaugantis vidinį kvartalo gyvenimą bei užtikrinantis perimetro aiškumą. Kvartalas veikia kaip perėjimo zona, jungianti centro ribas su aktyvia vidine struktūra.
(žr. 92 pav.).

3.5. Ribos įveikimo scenarijai

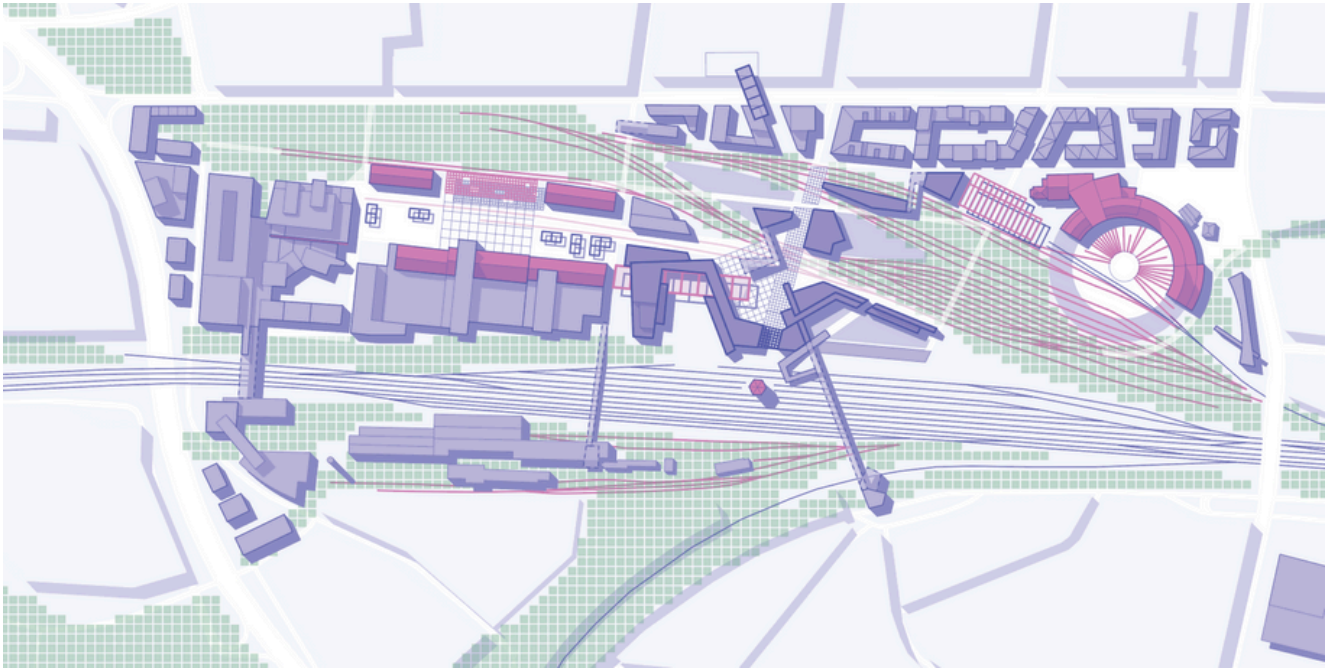
Analizuojama teritorija ilgą laiką buvo urbanistinis paribys – funkciškai ir fiziškai atribota nuo miesto struktūros, perskelta geležinkelio, nutraukta Tūkstantmečio gatve ir okupuota infrastruktūrinių likučių. Šis vakuumas ne tik fragmentavo miesto audinį, bet ir sustabdė urbanistinius procesus abipus jo. Tačiau šiame projekte vakuumas tampa neeliminuojamu, o perkonstruojamu reiškiniu – jis reorganizuojamas, ritmiškai išskleidžiamas ir susluoksniuojamas, priklausomai nuo laiko, funkcijos ir intensyvumo (žr. 93 pav.).

Centrinis principas – ribos kaip urbanistinio instrumento valdymas. Čia taikomi trys ribos įveikimo būdai:

- Riba pabrėžiama, kai ji tampa aiškia struktūrine linija – pvz., kraštinėje teritorijos dalyje suformuojamas ofisų perimetras ties Tūkstantmečio gatve, kuris akustiniu ir vizualiniu būdu pažymi miesto ribą, bet neišjungia sąsajų.
- Riba suminkštinama, kai buvusios barjerinės teritorijos – kaip grįžračio zona ar rekreacinis parkas – tampa miesto įtraukos taškais, kur judėjimas vyksta lėčiau, o ribinė padėtis padeda kurti rekreacijos struktūrą, kuri pritraukia, o ne stabdo.
- Riba peržengiama trijose svarbiausiose vietose, kur suformuojami nauji perėjimai į Naujininkų pusę. Vienas jų – tiesioginis pėsčiųjų ir dviračių ryšys su Naujininkų gatvių struktūra. Du kiti jungia Naujininkų šiaurę per urbanistinę salą – tarp geležinkelio bėgių ir Tūkstantmečio gatvės. Ši sala iki šiol buvo neartikuliuotas, struktūriškai pakibęs laukas, tačiau dabar sustiprinama ir įjungiama į žaliųjų jungčių sistemą.

Šioje saloje pratęsiama žaliųjų jungčių linija, kuri ne tik užtikrina ekologinį ir rekreacinį tęstinumą, bet ir nuveda į Panerių erozinį kalvyną – natūralią miesto slenkstį, kuri tampa tiek rekreaciniu išėjimu, tiek simboline kraštovaizdžio perėja į naujas miesto patirtis.

Visa teritorijos transformacija vyksta per kvartalinių segmentų ir laike funkcionuojančių vakuumų sinergiją: kai kur formuojamas gyvenamasis audinys, kitur – rekreacinės ar kultūrinės zonos, kai kur paliekamos pauzės, kurios veikia tik tam tikru laiku ar sezonu. Žalia ašis, stoties mazgas, multifunkciniai centrai, prieinamas būstas, urbanistiniai eksperimentai – visa tai jungiasi į vieną kvėpuojančią sistemą, kurioje urbanistinis paribys ne panaikinamas, bet sąmoningai perrašomas kaip lankstus, prieinamas ir visuotinis miesto audinys.

93 pav. Koncepcinis brėžinys. Sudaryta autorės

3.6. Detalizuojamas fragmentas

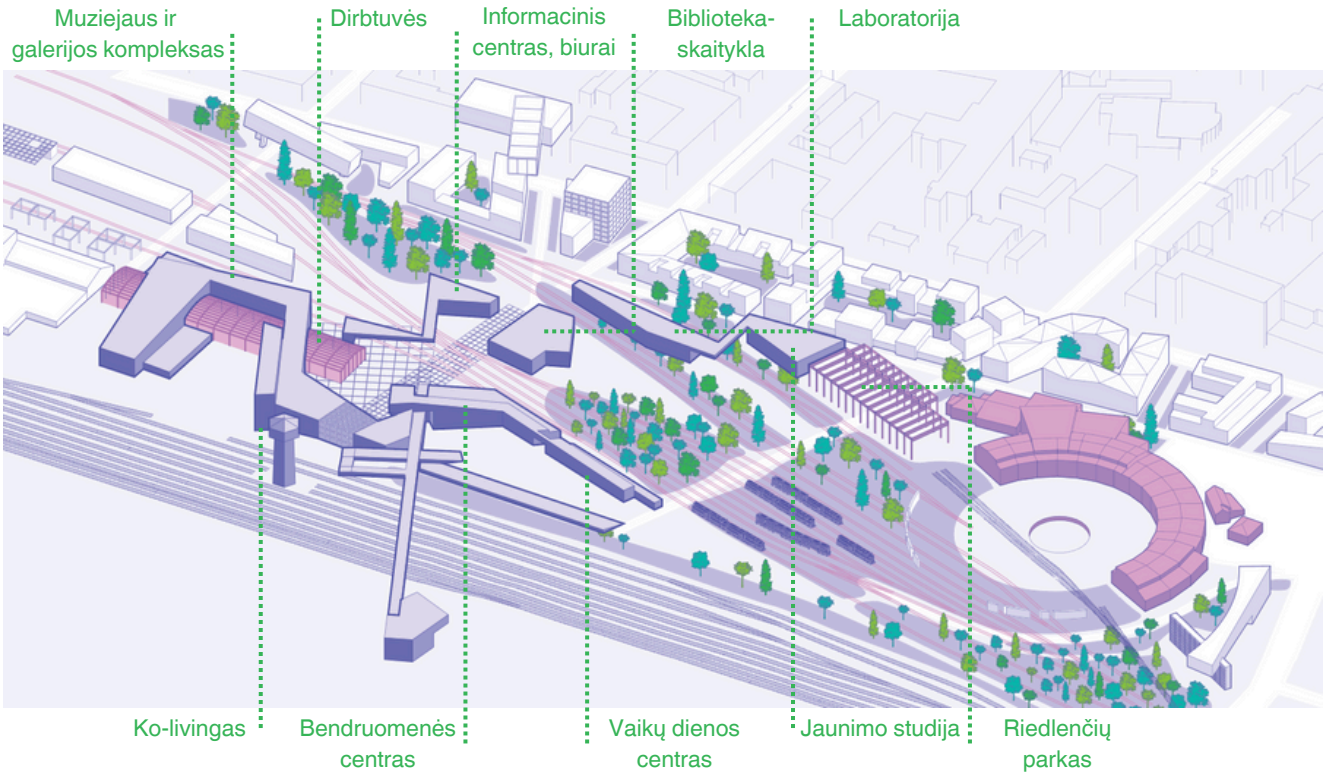
Iš visos urbanistinės teritorijos struktūros detalizuojamai analizei sąmoningai pasirinktas kvartalas, kuriame susipina esminės koncepcinės kryptys. Ši vieta nėra periferinė – tai teritorijos stuburo taškas, kuriame kertasi tiek fizinės, tiek mentalinės jungtys (žr. 94 pav.).

Ši teritorija tampa raktiniu ribos įveikimo tašku, nes čia susiformuoja:

- peržengiama riba į Naujininkus – per naujai projektuojamą tiltą, jungiantį abi miesto puses, ilgą laiką buvusias fiziškai ir simboliškai atskirtas,
- suminkštinta vizualinė riba – kuriama aiški regimoji ašis į senąjį bokštą, paverčiant jį orientyru ir identiteto švyturiu,
- struktūrinė žaliųjų jungčių ašis, kertanti teritoriją skersai ir jungianti ją su rekreaciniu tinklu.

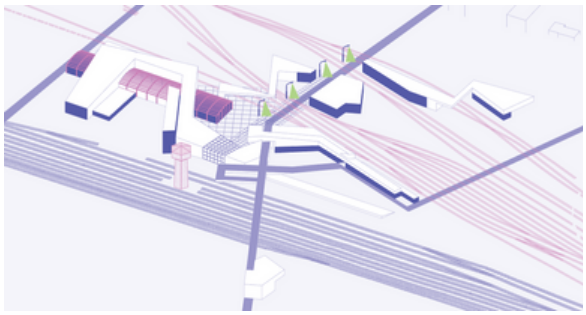
Funkciškai ši zona įkūnija visą paribio transformacijos spektrą: nuo darbo infrastruktūros ir mobilumo sistemų iki rekreacinių perėjų, kultūrinių erdvių bei aktyvaus judėjimo. Ji talpina konfliktą tarp triukšmo ir tylos, tarp greito srauto ir lėtos patirties – ir būtent todėl tampa ideali miesto ribos virsmo scena.

Ši teritorija taip pat yra topologinis mazgas – per ją galima įeiti, pereiti, sustoti, pasilikti ar pasukti. Jos erdvinė struktūra leidžia vienu metu patirti miesto tankį, struktūrinį ritmą, atminties fragmentus ir ateities transformacijos potencialą. Tai intensyvi urbanistinė siūlė, kurioje paribio vakuumas ne tik ištirpsta – jis tampa miesto formavimo įrankiu.

94 pav. Detalizuojamos teritorijos aksonometrija. Sudaryta autorės

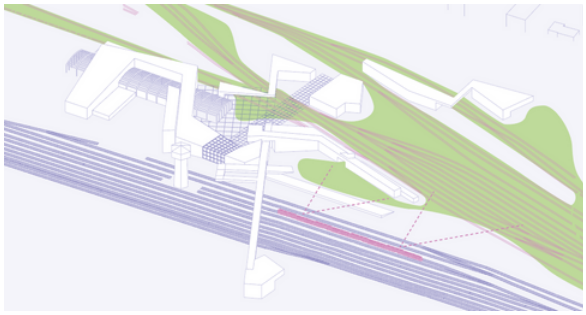
Detalizuojamoje teritorijoje saugumo aspektas sprendžiamas pasitelkiant integruotą priemonių rinkinį iš urbanistinių paribio vakuumo transformavimo schemos (žr. 95 pav.). Čia saugumas kuriamas ne tik per fizines priemones, bet ir per erdvinės struktūros logiką bei socialinį buvimą:

95 pav. Saugumo užtikrinimas. Sudaryta autorės

- Apšvietimas: Visos pagrindinės viešosios erdvės – tiltas, skverai ir judėjimo takai – projektuojamos taip, kad būtų gerai apšviesti, taip sumažinant vizualinį neapibrėžtumą ir stiprinant subjektyvų saugumo pojūtį.
- „Akys gatvėje“: Gyvenamosios paskirties tūriai išdėstomi taip, kad jų langai būtų orientuoti į viešąsias erdves ir pagrindines jungtis. Tokiu būdu kuriamas natūralus stebėjimo laukas – gyventojai, esantys namuose, mato, kas vyksta lauke, taip prisidėdami prie neformalios socialinės kontrolės be tiesioginio įsikišimo.
- Atviri pirmi aukštai: Komercinės ir paslaugų funkcijos pirmuose aukštuose – kavinės, įėjimai į ofisus ar laukiamosios zonos – palaiko vizualinį skaidrumą bei užtikrina, kad pagrindinės viešosios erdvės būtų gyvybingos ir stebimos tiek iš vidaus, tiek iš išorės.
- Erdvės, naudojamos skirtingu paros metu: Įvairių funkcijų pasiskirstymas užtikrina, kad skirtingos zonos būtų aktyvios nevienodu metu. Pavyzdžiui, stotis ir biurai aktyvūs dieną, o tiltą kertančios jungtys ar želdynai – vakarais. Teritorija nesustoja funkcionuoti, todėl joje nesusidaro „mirties zonų“.
- Erdvės, naudojamos skirtingu paros metu: Įvairių funkcijų pasiskirstymas teritorijoje užtikrina, kad skirtingos zonos būtų aktyvios skirtingais paros laikais. Dieną lankomi muziejai, galerijos, laboratorijos, biblioteka ar informacinės erdvės, vakarais gyvybingumą perima bendruomenės centras, co-livingo erdvės, barai ar kavinės. Funkcijos persidengia, bet nesikerta, todėl teritorija niekada neištuštėja, o erdvinis ritmas tampa dinamiškas ir saugus.
- Esamų struktūrų priežiūra: Apleistos arba pramoninės kilmės struktūros teritorijoje perinterpretuojamos, o ne paliekamos nykti – jos tampa viešųjų erdvių dalimi, apšviečiamos ir įtraukiamos į kasdienį maršrutą, taip eliminuojant potencialias nesaugias vietas.

Detalizuojamoje teritorijoje pralaidumas planuojamas kaip erdvinės struktūros pagrindas, leidžiantis efektyviai įveikti ribas ir susieti miesto dalis. Vadovaujantis urbanistinių paribių transformavimo priemonių rinkiniu (žr. 1 pav.), taikomos šios priemonės:

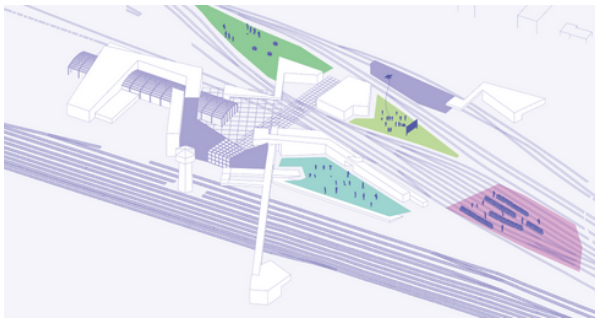

96 pav. Pralaidumo užtikrinimas. Sudaryta autorės

- Geras apžvelgiamumas: Pagrindinės pėsčiųjų ir žaliųjų jungčių kryptys išlaiko vizualinį aiškumą, užtikrinant krypties nuovoką, orientaciją ir saugumo jausmą. Tiltai, takai ir laiptinės projektuojamos taip, kad jungtys būtų lengvai matomos iš įvairių taškų.
- Kvartalų skaidymas ir aiški gatvių hierarchija: Skirtingo pobūdžio srautai (vietiniai, jungiamieji, perimetriniai) aiškiai išskiriami: pagrindinės jungtys veda link Naujininkų, o vidiniai maršrutai struktūruoja kvartalo mastelio judėjimą, išlaikant orientaciją tarp viešų ir pusiau viešų erdvių.
- Lygiareikščių ribų gatvės įveiklinimas: Riba tarp paribio ir miesto struktūros nebėra vientisas barjeras – gatvės suformuojamos kaip aktyvūs perėjimai, kuriuose funkcinės ir erdvinės ribos veikia ne kaip kliūtys, o kaip perėjimo zonos.

- Vizualinių jungčių fonas per ribą: suminkštinimas: Žalieji takai, laisvalaikio zonos ir vizualiniai koridoriai orientuojami taip, kad sumažintų barjerinį efektą – ypač tai matoma teritorijos centrinėje dalyje, kur ribos vizualiai tirpdomos ir integruojamos į bendrąją struktūrą.
- Vizualinių jungčių fonas per ribą: pabrėžimas: Kituose taškuose, priešingai – riba sąmoningai paryškinama kaip orientyras, pvz., tiltų struktūros ar ašių užbaigos taškai nukreipia į išskirtinius orientyrus (pvz., bokštą ar viešąjį želdyną), sustiprinant miesto navigaciją.
- Jungtys per ribą: Teritorijoje projektuojamos trys esminės perėjos per ribą – ties Naujininkų jungtimi, tarp geležinkelio ir Tūkstantmečio gatvės formuojamos „salos“, bei erozinių kalvynų link vedanti žaliųjų jungčių ašis. Šios jungtys peržengia miesto struktūrinius slenksčius ir atveria teritoriją ne tik kaip pereinamą, bet kaip integruotą miesto dalį.

Remiantis urbanistinėmis priemonėmis (žr. 5 lentelė ir 97 pav). Įvairovės užtikrinimo schema, detalizuojamoje teritorijoje įvairovė įgyvendinama per funkcijų, struktūrų, erdvių ir laikinių scenarijų sluoksniavimą. Ši įvairovė yra neatsiejama nuo miesto paribio regeneracijos logikos, nes būtent ji leidžia teritorijai prisitaikyti, veikti skirtingiems vartotojams ir kontekstams, o kartu – likti gyvybinga.

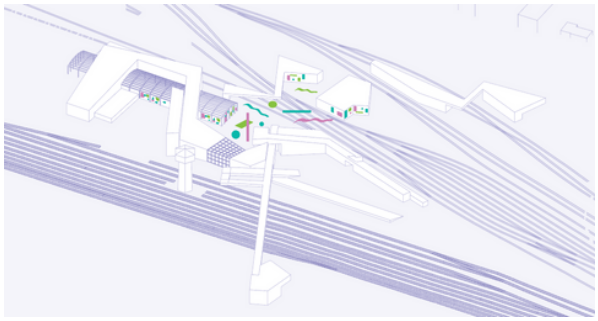
97 pav. Įvairovės užtikrinimas. Sudaryta autorės

Urbanistinėje detalizacijoje įvairovė veikia kaip strateginė teritorijos išskaidymo ir aktyvavimo priemonė, taikant įvairius principus iš urbanistinių vakuumų transformavimo priemonių rinkinio (žr. 1 pav.):

- Pastatų tipologinė įvairovė: Teritorijoje suprojektuoti skirtingų tipologijų tūriai – nuo moduliškų co-living'o pastatų iki kultūros funkcijų (galerijos, laboratorijos, bendruomenės centro) ar komercinių objektų. Tai leidžia ne tik skirtingiems žmonėms čia gyventi ar dirbti, bet ir sukuria architektūrinę ritmiką, palaikančią vizualinį aktyvumą.
- „Lankstūs“ pastatai: Dalis tūrių projektuojami su galimybe keisti funkciją laike, o kai kurie jų sąmoningai planuojami kaip daugiafunkciai iš principo. Vienas tokių – senasis sandėlis, kuriame įkuriamos dirbtuvės: tai ne statiška funkcija, bet atvira struktūra, pritaikyta kūrybinėms veikloms, laikinoms rezidencijoms, bendruomenės iniciatyvoms ar net sezoniniam adaptavimui (pvz., uždaroms mugėms ar edukacijai). Tokia funkcinė adaptacija išsaugo industrinį karkasą, bet leidžia jam nuolat generuoti naujas prasmes, išlikti aktualiam kintančiame miesto audinyje.
- Laikinos funkcijos / eksperimentiniai projektai: Teritorijoje įtraukiamos erdvės, kurios skiriamos laikiniems meniniams, bendruomeniniams ar edukaciniams įvykiams. Vienas iš plotų pažymėtas kaip eksperimentinė zona, kuri gali būti naudojama vietos iniciatyvoms, instaliacijoms ar sezoninėms veikloms.
- Funkcinis ir socialinis maišymasis: Įvairios paskirtys (biblioteka, galerija, informacijos centras, kavinės, bendruomenės erdvės) išdėstomos mišriai – taip neformaliai maišosi lankytojų srautai, socialinės grupės ir dienos režimai, sukurdami ne vien tikskirtingų funkcijų teritoriją, bet ir skirtingų žmonių teritoriją.
- Įvairių veiklų skatinimas šalia ribos: Būtent ribinė zona – virš bėgių ir aplink tiltą – tampa įvairių veiklų epicentru. Skirtingos erdvės pasiūlo tiek pasyvią rekreaciją (žali parkai), tiek aktyvias zonas (laikinas sporto ar žaidimų struktūras), tiek komercines veiklas.
- Naujų veiklų pasiūla anapus ribos: Įvairovė nėra uždaroma vienoje pusėje – ji sąmoningai tęsiama per ribą link Naujininkų. Tai leidžia ne tik veikloms sklisti tolyn, bet ir sukuria įvairovės ritmą, kuris skatina atradimą, o ne stagnaciją.

Šioje teritorijoje savininkiškumo jausmas stiprinamas per kelis kryptingai suplanuotus sluoksnius, remiantis urbanistinių priemonių rinkiniu (žr. 99 pav.):

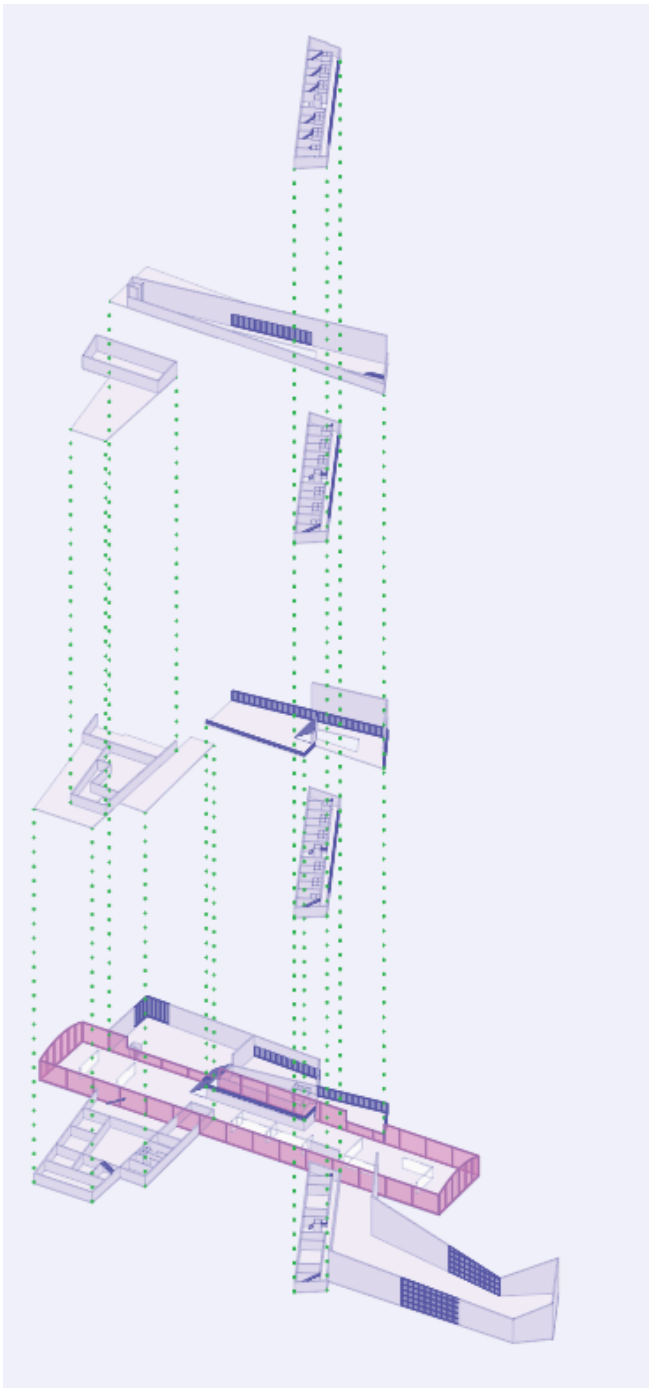
- Mažosios architektūros elementai: Viešosiose erdvėse numatomi atpažįstami, žmogaus mastelio elementai – suoliukai, pavėsinės, takų ženklinimas, augalų salelės ar kiti dalyvaujamojo dizaino akcentai, kurie ne tik kviečia naudotis erdve, bet ir ją „prisijaukinti“.

98 pav. Savininkiškumo užtikrinimas. Sudaryta autorės

- Bendruomenės menas ir identitetas: Strateginėse vietose, ypač perėjimo taškuose ir prie želdynų, integruojamos bendruomenės iniciatyva atsirandančios sieninės tapybos, mažos skulptūros, informaciniai stendai, kuriuose gali atsispindėti vietos istorija, atmintis ar net konkrečių grupių tapatybė.
- Viešųjų erdvių su šeimininkais struktūra: Teritorijoje kuriamos įvairaus mastelio erdvės – nuo mažų kiemų, kišeninių parkų, kurie gali būti aiškiai „priskirti“ gretimiems pastatams ar grupėms, iki bendrų centrinių erdvių, kuriose gali vykti bendruomenės renginiai ar šventės. Tai kuria erdvės šeimininko modelį – kai žinoma, kas už ją atsakingas ar ją prižiūri.
- Atskirų erdvių atpažįstamumas: Kompoziciškai skirtingi kvartalo segmentai turi aiškius charakterius – tai padeda suteikti vietai konkretų vardą, funkciją ir gyventoją. Pvz., viena zona siejama su dirbtuvėmis, kita – su maisto erdve, dar kita – su poilsiu ar informacija.
- Aiškiai užbrėžiamos ribos tarp privačios ir visuomeninės erdvės: Per tūrių orientavimą, kiemų struktūrą, želdinius ir grindinio tipologijas apibrėžiamos pusiau viešosios zonos: tokios kaip co-living'o kiemai ar bendruomenės centro prieigos, kurios kviečia dalyvauti, bet turi aiškius „slenksčius“. Tai palaiko tvarką ir įpareigoja naudotojus jaustis atsakingais.

3.7. Funkcinė įvairovė ir veiklų pasiskirstymas

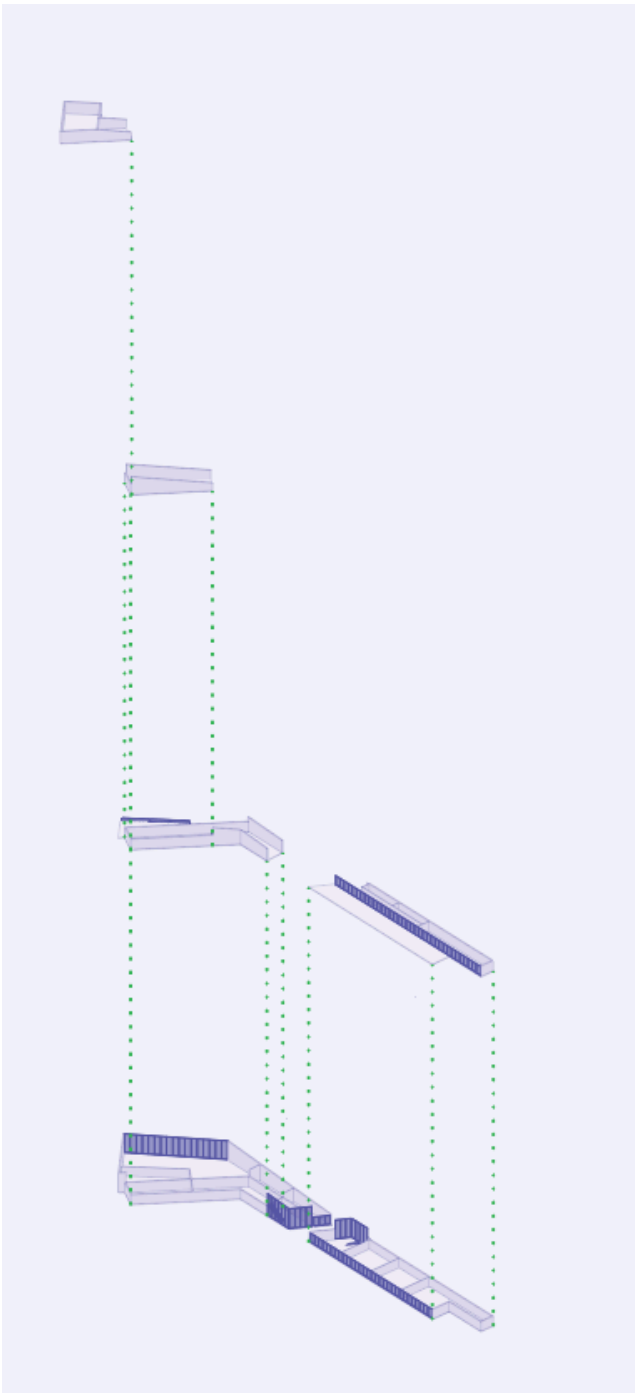

99 pav. Kūrybos kompleksas. Sudaryta autorės

Šis kūrybos kompleksas – tai daugiau nei muziejus, galerija ar dirbtuvės. Tai daugiasluoksnė kultūrinė platforma, veikianti kaip nuolatinės veiklos, patirties ir buvimo erdvė. Jo pridėtinis komponentas – co-livingo aneksas – užtikrina, kad čia ne tik lankomasi, bet ir gyvenama, kuriama, bendraujama. Tokiu būdu kompleksas įkūnija gyvybės ciklą: nuo idėjos iki įgyvendinimo, nuo viešosios patirties iki asmeninio kūrybinio proceso (žr. 99 pav.).

Urbanistinio paribio vakuumo kontekste šis kompleksas atlieka kelias esmines funkcijas:

- Užpildo funkcinį vakuumą kūrybine veikla: teritorija, kuri anksčiau buvo utilitari, fragmentuota ir atskirta, dabar tampa miesto idėjų dirbtuve. Šis kultūrinis tankis ne tik aktyvina erdves, bet ir suteikia naują jų reikšmę.
- Kursto socialinį dinamizmą: co-livingo aneksas užtikrina, kad vieta nebūtų vien parodų ar renginių centras, o nuolatinės kūrybinės bendruomenės terpė, kur žmonės įsitraukia ne tik kaip žiūrovai, bet ir kaip kūrėjai, organizatoriai, šeimininkai.
- Veikia kaip minkštosios ribos inkliuzas: komplekso architektūra pabrėžia vertikalų sąsajų tinklą (žr. schemą), jungiantį skirtingas platformas, aukštus, funkcijas. Tai peržengia ribą tarp viešo ir privataus, tarp proceso ir rezultato, kviečia būti ir „viduje“, ir „ant ribos“.
- Suteikia paribiui naują tapatybę: vietoje apleisto sandėlio ar buvusios pramoninės struktūros čia atsiranda šiuolaikinės kūrybos centras, veikiantis kaip miesto kraštinės vizitinė kortelė. Tai svarbu ne tik funkcine, bet ir simboline prasme – paribys tampa potencialu, o ne problema.
- Skatina lanksčią, ilgalaikę transformaciją: dirbtuvės ir co-living'as planuojami kaip lankstūs, adaptuojami tūriai. Jie gali keisti paskirtį laike, augti ar transformuotis pagal poreikį, todėl ši erdvė niekada nesustingsta, o tai būtina paribio teritorijose, kur reikalingas atsparumas pokyčiams.

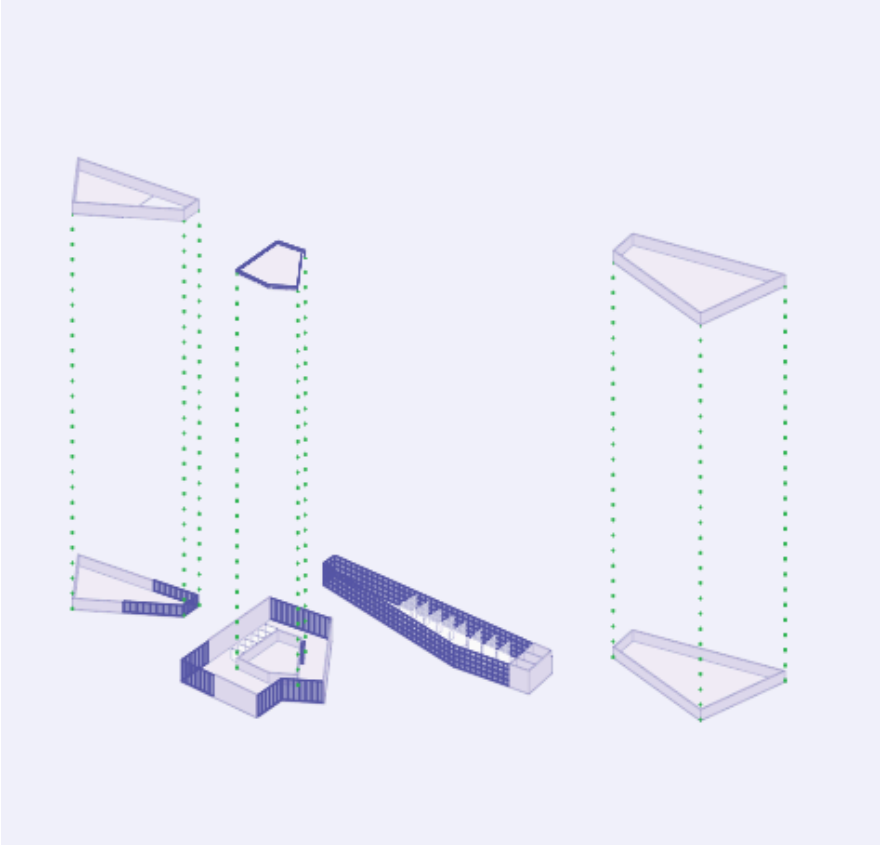

100 pav. Bendruomenės kompleksas. Sudaryta autorės

Bendruomenės kompleksas yra viena svarbiausių teritorijos struktūrinių dalių – tai vietos gyvybingumo, bendruomeniškumo ir tarpusavio ryšių erdvė. Jame įkuriamas bendruomenės centras ir vaikų dienos centras, o greta formuojama aktyvi lauko zona, skirta judėjimui, susitikimams ir žaidimams (žr. 100 pav.).

Šis kompleksas reikšmingas keliais aspektais:

- Įtvirtina kasdienybę teritorijoje: bendruomenės centras sukuria pastovios veiklos židinį – tai ne erdvė vienkartiniams renginiams, o nuolatinio naudojimo vieta, kur žmonės ateina dėl pagalbos, susitikimų, veiklų ar tiesiog buvimo kartu.
- Suteikia emocinį saugumą ir vietos tapatybę: vaikų dienos centras – tai ne tik edukacijos vieta, bet ir vietos bendruomenės įsipareigojimo simbolis. Jis leidžia kurti ilgalaikius socialinius ryšius, formuoti priklausymo jausmą, kuris itin svarbus buvusiose neapibrėžtose ar apleistose paribio zonose.
- Kuria daugiakryptę prieigą prie erdvės: kompleksas architektūriškai išskaidytas ir atviras – tai ne „užsidaręs objektas“, o į miestą reaguojanti struktūra, kuri kviečia užeiti, praeiti, užsibūti. Tokiu būdu pati architektūra stiprina atvirumo ir prieinamumo principą.
- Papildo lauko erdvių sistemą: greta esanti aktyvi lauko zona – tai perėjimo erdvė tarp intymios ir viešosios patirties. Čia formuojamos erdvės vaikų žaidimams, pasisėdėjimui, lauko renginiams ar net bendruomenės sodui. Tai užtikrina, kad teritorija „kvėpuoja“ kartu su jos naudotojais.
- Stiprina vietos savininkiškumą: ši erdvė veikia kaip bendruomenės atstovybė fizinėje aplinkoje – tai vieta, kuri aiškiai turi šeimininką, todėl čia natūraliai formuojasi priežiūros, atsakomybės ir priklausymo struktūra.

101 pav. Interaktyvusis centras. Sudaryta autorės

Interaktyvi miesto erdvė, kurioje koncentruojasi tiek kultūriniai, tiek informaciniai, tiek fizinio judėjimo procesai. Įvairių paskirčių – laboratorijos, bibliotekos-skaityklos, jaunimo studijos, riedlenčių parko, informacinio centro ir mini biurų – sinergija čia sukuria daugiabalsę, adaptabilią ir ritmiškai kintančią struktūrą (žr. 101 pav.).

Šis kompleksas nėra vienalytis nei funkcine, nei erdvine prasme. Priešingai – jo fragmentiška, bet kryptinga struktūra įgalina tiek pereinamumą, tiek užsibuvimą, tiek veiklų įvairovę.

Tai aktualu paribio vakuumo transformacijai dėl kelių esminių priežasčių:

- Jungia formalias ir neformalias veiklas. Čia dera tiek viešosios paslaugos (biblioteka, informacinis centras), tiek kūrybinės iniciatyvos (jaunimo studija, laboratorija), tiek rekreaciniai objektai (riedlenčių parkas). Tokio tipo funkcinis maišymasis padeda pašalinti ribą tarp „vartotojo“ ir „kūrėjo“, skatindamas bendrakūrybą ir dalyvavimą.
- Veikia skirtingu paros metu. Dieną aktyvios bibliotekos, informacijos centrai ir laboratorijos, vakare – jaunimo studija, sporto zona, riedlenčių parkas, taip pat mini biurai, veikiantys įvairiais ritmais. Šis laikinis persidengimas neleidžia teritorijai ištuštėti, mažina „mirties zonų“ atsiradimo riziką ir užtikrina pastovų erdvinį gyvybingumą.
- Kviečia tiek įsitraukti, tiek stebėti. Skirtingos erdvės ir jų orientacija leidžia būti aktyviu dalyviu (pvz., laboratorijose ar parke), bet ir neformaliu stebėtoju – viešose sėdėjimo, laukimo, skaitymo erdvėse. Tai skatina emocinio ryšio su vieta kūrimą: čia galima būti pagal savo ritmą ir poreikį, be prievartos įsitraukti.
- Sudaro ritmingą, daugiakryptę sistemą tarp judesio, žinių ir bendruomenės. Šis kompleksas formuoja savaime susietą tinklą – informacija, kūryba, fizinis judėjimas ir bendruomeninis buvimas čia ne egzistuoja greta, o persipina. Judėjimo takai per parko zonas veda į skaityklą, iš jos – į biurus, iš biurų – į lauko veiklas. Tokia neformali, bet kryptinga struktūra leidžia vietai tapti ne „objektu“, o urbanistiniu audiniu.

3.8. Apibendrinimai ir išvados

Urbanistinio paribio vakuumo transformacija pasirinktoje Vilniaus miesto teritorijoje atskleidžia, kad efektyviausias būdas spręsti paribių neveiksnumą – ne siekti jų visiško panaikinimo, o kurti naują jų veikimo logiką. Vietoj to, kad būtų paprasčiausiai užstatomi ar užpildomi, šie vakuumai sąmoningai išsaugomi kaip ritmingos, funkcionaliai kintančios erdvės, kurios skirtingais metų ir paros laikais atlieka skirtingus vaidmenis miesto gyvenime.

Pagrindinė projekto strategija grindžiama ribos sampratos perkodavimu – paribio teritorijoje riba ne tik žymi, bet ir jungia. Skirtingose vietose ji pabrėžiama, suminkštinama arba peržengiama, taip suformuojant skirtingo intensyvumo perėjimus tarp miesto centro ir Naujininkų struktūros. Tokie sprendimai leidžia ribą paversti aktyviu perėjimo sluoksniu, o ne barjeru.

Analizuojant detaliai modeliuojamą teritorijos dalį, matyti, kad čia susitelkia esminiai projekto principai – vizualinių, emocinių, fizinių, funkcinių ir rekreacinių ryšių sankirta, padedanti įtvirtinti teritorijos svarbą viso miesto atžvilgiu. Projektu numatyti pastatai ir viešosios erdvės kuriami ne tik funkcionaliai, bet ir kaip socialiniai įtraukimo instrumentai, jungiantys skirtingus miesto vartotojus – nuo jaunimo iki šeimų, nuo dirbančiųjų iki kūrėjų.

Ypač svarbus išlieka ritmiškumo principas – tai ne tik architektūrinis, bet ir urbanistinis modelis, leidžiantis teritorijai būti gyvai ir adaptuotis prie natūralių miesto ciklų. Vakuumo logika čia perrašoma – ji ne ištrinama, o transformuojama į planuotą, sąmoningai valdomą tuštumą, kuri atlieka buferinę, perėjimo ar net kvietimo funkciją. Vasarą tokios erdvės tampa intensyviomis bendruomenės susitikimo vietomis, o žiemą – tylesnėmis, bet vis dar strategiškai svarbiomis jungtimis tarp struktūrų.

Taip pat svarbu pažymėti, kad įvairūs kompleksai – kūrybinis, bendruomeninis, interaktyvus – kiekvienas savaip prisideda prie teritorijos aktyvinimo. Jie jungia formalius ir neformalius procesus, veikia skirtingu paros ritmu, palaiko įtraukties, stebėjimo ir dalyvavimo galimybę, bei prisideda prie funkcijų, naudotojų ir patyrimų įvairovės.

Apibendrinant galima teigti, kad šio darbo vertė slypi ne tik architektūrinėse ar funkcinėse sprendiniuose, bet ir urbanistinėje filosofijoje – kaip sukurti struktūrą, kurioje paribio vakuumas išlieka atpažįstamas, bet neapleistas; tuščias, bet ne neaktyvus; ribinis, bet ne atskiriantis. Tai konceptualus atsakas į fragmentuotų miestų problematiką ir siūlymas, kaip sukurti įtraukią, daugiaryšę, emociškai paveikią miesto kraštinę.

4. Išvados. Galutinės magistro studijų tezės

- Baigiamajame darbe analizuota **urbanistinių paribių vakuumų** problema **Vilniaus miesto centrinėje** dalyje, siekiant konceptualiai ir praktiškai atsakyti į klausimą, kaip šie **urbanistinio audinio plyšiai** gali būti transformuojami į **gyvybingas, įtraukias** ir **žmogaus patirčiai jautrias erdves.** Darbe **teorinis tyrimas** derinamas su **metodiniu modeliavimu** bei **konkrečios teritorijos projektavimu**, todėl išvados remiasi visų šių etapų **sinteze**.
- Pirmiausia, tyrimo **teorinėje dalyje** apibrėžta **urbanistinio vakuumo** sąvoka. **Vakuumas** suprantamas ne vien kaip fiziškai **apleista** ar **neišnaudojama erdvė**, bet kaip **psichogeografinis reiškinys — erdvė**, kurioje susilpnėja **miesto tąsa**, išblėsta **urbanistinis identitetas**, o **žmogaus ryšys su aplinka** tampa neapibrėžtas. Atsižvelgiant į tai, išskirtos pagrindinės priežastys, formuojančios tokius **paribius: infrastruktūrinės** ir **funkcinės ribos, socialinė fragmentacija, trūkstama vizualinė orientacija.**
- **Analitinėje-metodinėje dalyje** atlikta **daugiakriterinė urbanistinių ribų analizė *ArcGIS Pro*** aplinkoje, kurios pagrindu identifikuotos **probleminės teritorijos**. Jos **klasifikuotos** pagal **ribos tipą, poveikį miesto struktūrai** ir galimą **transformacijos pobūdį**. Tyrimo metu suformuluota **strateginė transformacijos schema**, paremta **trimis ribos įveikimo modeliais** – jos **peržengimu, suminkštinimu** ir **pabrėžimu**. Šie modeliai leido išlaikyti **teritorijos specifiškumą**, bet kartu **perkonstruoti paribius** kaip **sąsajas** tarp skirtingų **miesto struktūrų**.
- Remiantis analize, parengta **kompleksinė transformacijos strategija**, integruojanti **kraštovaizdžio struktūrą, vizualinius ryšius, socialinės įtraukties principus**. **Urbanistinis sprendinys** konstruojamas kaip **daugiapakopė sistema**, kurioje **vakuumai** planuojami sąmoningai – kaip **ritminiai miesto audinio segmentai**, užtikrinantys **perėjimus** tarp **tankių, stimuliuojančių miesto zonų** ir **fragmentiškų, atsitraukusių paribių** – **potencialių įtraukios transformacijos vietų**.
- **Projektinėje dalyje** konkretizuota viena **prioritetinė teritorija — Vilniaus „grįžračio“ prieigos**, kuri išsiskiria **konvergencine padėtimi** tarp **Naujamiesčio** ir **Naujininkų**, tarp **geležinkelio infrastruktūros** ir **žaliųjų miesto struktūrų**. Tai teritorija, kurioje susikerta svarbios **miesto kryptys: žaliųjų jungčių sistema, vizualinės ašys** link **istorinių dominančių**, ir **urbanistinės jungtys** per naujai projektuojamus tiltus.
- **Detalizavimo metu** pritaikytas **priemonių rinkinys saugumui, įvairovei** ir **pralaidumui** užtikrinti. Projektuojamos **viešosios erdvės** pasižymi **funkciniu** ir struktūriniu skirtingumu: vienos jų skirtos **ilgalaikiam buvimui**, **bendruomenės veikloms**, kitos — **judėjimui, susisiekimui** ar **trumpalaikėms veikloms**. Erdvės planuojamos kaip **tarpusavyje susijusi sistema**, kuri keičiasi priklausomai nuo **paros laiko, sezono** ar **žmonių aktyvumo**. Tokiu būdu išvengiama **vienpusiško erdvių naudojimo** ir užtikrinama, kad teritorija būtų **gyvybinga visą laiką**.
- Erdvės sudaro dinamišką **ritmą**, kintantį pagal **paros laiką, sezoniškumą** ar **socialinį aktyvumą**. Pabrėžtina, kad tam tikri **urbanistiniai vakuumai** paliekami sąmoningai – kaip **žiemą ištuštėjantys parkai** ar **sezoninės veiklos erdvės** – leidžiant **miestui kvėpuoti**.

- Erdvės organizuojamos **kaip įvairialypė struktūra**, kurioje tam tikri **paribio vakuumai** paliekami sąmoningai — ne kaip **šalinami trūkumai**, bet kaip **planuoti miesto audinio lūžiai**. Šios erdvės veikia **kintamai**: skirtingais metų ar paros laikais jų **intensyvumas** ir **funkcijos keičiasi**. **Žiemą** mažiau naudojamos **viešosios erdvės** ar **rekreaciniai plotai** laikinai **praranda aktyvumą**, tačiau tuo pat metu **suaktyvėja** kiti — labiau **uždari, struktūriškai tankūs elementai**. Toks **dinamiškas vakuumų pasiskirstymas** leidžia teritorijai išlikti **gyvybingai be nuolatinio perkrovimo**, užtikrina perėjimus tarp **aktyvių** ir **pasyvesnių būsenų** bei suteikia miestui **struktūrinio kvėpavimo galimybę**.
- Galiausiai, darbas patvirtina, kad **urbanistiniai vakuumai nėra spragos, kurias būtina bet kokia kaina užstatyti. Tai — potencialios perėjimo, sustojimo** ar **funkcinių lūžių erdvės**, padedančios užtikrinti miesto audinio dinamiką. **Sąmoningas šių zonų planavimas paribio kontekste leidžia kurti** ne fragmentuotą, o tvarų, **stuktūriškai vientisą miestą**, kuriame užtikrinamas perėjimų aiškumas, funkcinė įvairovė ir urbanistinis pralaidumas.

Literatūros šaltiniai

1. Alexander, C., Ishikawa, S., ir Silverstein, M. (1977). *A pattern language: Towns, buildings, construction.* Oxford University Press.
2. Appleyard, D. (1981). *Livable Streets.* Berkeley: University of California Press.
3. Brighenti, A. M. (2013). The ambivalence of voids in urban space. *Ethnography*, 14(3), 359–384.
4. Brenner, N., & Schmid, C. (2015). *Towards a new epistemology of the urban? City*, 19(2–3), 151–182.
5. Daren Martin, PhD | Motivational Keynote Speaker. (2017, rugpjūčio 2). *The broken window theory of crime – Why the small stuff matters* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=D3D81JR0vVI
6. Franck, K. A., ir Stevens, Q. (Eds.). (2007). *Loose Space: Possibility and Diversity in Urban Life.* London: Routledge.
7. Gehl, J., (2023). *Miestai žmonėms.* LAPAS.
8. Gehl, J., Svarre, B. (2013). *How to study public life*
9. Hummels, C. (2020). *Why is space a vacuum?* Live Science. https://www.livescience.com/why-is-space-a-vacuum.html
10. Jacobs, J. (2007). *Didžiųjų Amerikos miestų mirtis ir gyvenimas* (vertė S. Giedrienė). Briedis.
11. Kelling, G. L., ir Wilson, J. Q. (1982). Broken windows. *The Atlantic Monthly, 249*(3), 29–38.
12. Lefebvre, H. (1974). *The Production of Space.* Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell
13. Lynch, K. (1960). *The Image of the City.* The M.I.T. Press
14. Madanipour, A. (2003). *Public and Private Spaces of the City.* London: Routledge.
15. Newman, O. (1972). *Defensible space: Crime prevention through urban design.* New York: Macmillan.
16. Sennett, R. (1990). *The Conscience of the Eye: The Design and Social Life of Cities.* New York: Knopf.
17. Soja, E. W. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places.* Oxford: Blackwell.
18. Tonkiss, F. (2013). *Cities by Design: The Social Life of Urban Form.* Cambridge: Polity Press.
19. Trigg, D. (2012). *The Aesthetics of Decay: Nothingness, Nostalgia, and the Absence of Reason.* New York: Peter Lang.
20. Zimbardo, P. G. (1969). The human choice: Individuation, reason, and order versus deindividuation, impulse, and chaos. In W. J. Arnold & D. Levine (Eds.), *Nebraska Symposium on Motivation* (Vol. 17, pp. 237–307). University of Nebraska Press.
21. Žiemelis, D., ir Ambrulevičiūtė, A. (2018). *Modernaus miesto plėtra: socioekologinės koncepcijos ir jų recepcija analizuojant 1870–1914 metų Vilniaus miesto struktūrą.* https://www.researchgate.net/publication/326895031_Modernaus_miesto_pletra_socioekologines_koncepcijos_ir_ju_recepcija_analizuojant_1870-1914_metu_Vilniaus_miesto_struktura

Paveikslų sąrašas

1 pav. Vakuumas: paralelės tarp kosmoso ir miesto erdvių. Sudaryta autorės 16
2 pav. Geležinkelio bėgių ribos poveikis aplinkai. Sudaryta autorės 16
3 pav. Trys gyvenamųjų namų tipai ir erdvių priklausomybė aplink juos (Newman, 1996, p. 36) 17
4 pav. Daugiabutis gyvenamasis namas ir erdvių priklausomybė aplink jį (Newman, 1996, p. 36) 17
5 pav. Diagrama, rodanti santyki tarp padidėjusio nusikalstamumo ir pastato aukščio ir kad nusikaltimai dažniausiai vyksta viešosiose erdvėse (Newman, 1996, p. 37) 17
6 pav. Cul-de-sac planas ir patekimas į jį, užtikrinantis saugumą bendruomenei (Newman, 1996, p. 40) 17
7 pav. Kadras iš vaizdo įrašo The broken window theory of crime – Why the small stuff matters (Daren Martin, PhD | Motivational Keynote Speaker, 2017) 18
8 pav. Vilniaus miesto miškų masyvai ir parkai. Sudaryta autorės 19
9 pav. Vilniaus miesto vandens telkiniai. Sudaryta autorės 19
10 pav. Vilniaus miesto geležinkelio bėgiai. Sudaryta autorės 20
11 pav. Vilniaus miesto keliai. Sudaryta autorės 20
12 pav. Vilniaus miesto pramoninės ir inžinerinės infrastruktūros teritorijos. Sudaryta autorės 20
13 pav. Vilniaus miesto gyventojų tankio pasiskirstymas. Sudaryta autorės 21
14 pav. Vilniaus miesto darbo vietų tankio pasiskirstymas. Sudaryta autorės 21
15 pav. Vilniaus miesto nusikalstamumo tankio pasiskirstymas. Sudaryta autorės 21
16 pav. Vilniaus miesto teritorijų klasterizacija pagal urbanistinius ir socialinius-ekonominius rodiklius. Sudaryta autorės 22
17 pav. Klasterizacija ir atrinktų teritorijų identifikavimas analizei. Sudaryta autorės 23
18 pav. Urbanistinio paribio vakuumo teritorijų išgryninimas taikant antrinę klasterizaciją. Sudaryta autorės 24
19 pav. Vilniaus urbanistinė struktūra iki geležinkelio bėgių nutiesimo. Sudaryta autorės 25
20 pav. Geležinkelio infrastruktūros plėtra ir jos poveikis pietinei Vilniaus miesto daliai XIX a. antroje pusėje. Sudaryta autorės 26
21 pav. Geležinkelio stoties ir su ja susijusių teritorijų plėtra XIX–XX a. sandūroje. Sudaryta autorės 26
22 pav. Geležinkelio stoties prieigų urbanizacija ir transporto infrastruktūros plėtra. Sudaryta autorės 27
23 pav. Dabartinis geležinkelio teritorijos vaizdinys kaip istorinės raidos rezultatas. Sudaryta autorės 27

24 pav. Urbanistinių paribių vakuumų tipologija pagal lankomumo ir priežiūros ašis. Sudaryta autorės 28
25 pav. Urbanistinių teritorijų transformacijos režimų tipologija pagal gyvybingumo ir humaniškumo ašis. Sudaryta autorės 29
26 pav. Pokyčio potencialo tipologija pagal ribos įtaką ir teritorijos gyvybingumo lygmenį. Sudaryta autorės 29
27 pav. Socialinio ir fizinio vakuumo tipologija teritorijoje pagal lankomumo ir priežiūros rodiklius. Sudaryta autorės 30
28 pav. Integruotų teritorijų eliminavimas iš paribių vakuumo analizės. Sudaryta autorės 30
29 pav. Urbanistinių vakuumų eliminacijos schema. Sudaryta autorės 30
30 pav. Transformacijos strategijų parinkimas pagal teritorijos funkcines savybes. Sudaryta autorės 31
31 pav. Humaniškų ir gyvybingų teritorijų eliminavimas iš transformacijos analizės. Sudaryta autorės 31
32 pav. Humaniškų ir gyvybingų teritorijų atskyrimo nuo transformacijos režimų schema. Sudaryta autorės 31
33 pav. Teritorijų diferenciacija pagal struktūrinio pokyčio potencialą. Sudaryta autorės 32
34 pav. Įsitvirtinusių struktūrų teritorijų eliminavimas iš transformacijos analizės. Sudaryta autorės 32
35 pav. Schema: teritorijos, neįtrauktos į transformacijos perspektyvos vertinimą. Sudaryta autorės 32
36 pav. Pjūvių analizė per teritorijas, kertančias ribas. Pjūviai 1 ir 2. Sudaryta autorės 33
37 pav. Pjūvis 1 33
38 pav. Pjūvis 2 33
39 pav. Pjūvių analizė per teritorijas, kertančias ribas. Pjūviai 3 ir 4. Sudaryta autorės 34
40 pav. Pjūvis 3 34
41 pav. Pjūvis 4 34
41 pav. Paribių transformacijos pavyzdžiai. Sudaryta autorės 37
42 pav. Fizinio ir socialinio vakuumo būsena: kvartalų struktūra, nutrūkstančios jungtys. Sudaryta autorės 38
43 pav. Fizinio ir socialinio vakuumo būsena: funkcinis pasiskirstymas. Sudaryta autorės 38

44 pav. Fizinio ir socialinio vakuumo būsena: vaidmuo urbanistiniame audinyje – užmarštis. Sudaryta autorės 38
45 pav. Suminkštinta riba želdynų sistemoje. Sudaryta autorės 39
46 pav. Urbanistinio vientisumo atkūrimas. Sudaryta autorės 39
47 pav. Naujas teritorijos vaidmuo – viešosios funkcijos. Sudaryta autorės 39
48 pav. Fizinio ir socialinio vakuumo būsena: kvartalų struktūra, nutrūkstančios jungtys. Sudaryta autorės 40
49 pav. Fizinio ir socialinio vakuumo būsena: funkcinis pasiskirstymas. Sudaryta autorės 40
50 pav. Fizinio ir socialinio vakuumo būsena: vaidmuo urbanistiniame audinyje – degradacija. Sudaryta autorės 40
51 pav. Išnykusio vakuumo būsena: nauja kvartalų struktūra, jungtys. Sudaryta autorės 41
52 pav. Išnykusio vakuumo būsena: funkcinis pasiskirstymas. Sudaryta autorės 41
53 pav. Išnykusio vakuumo būsena: bendra miesto sistema. Sudaryta autorės 41
54 pav. Socialinio vakuumo būsena: nutrūkusios struktūrinės jungtys. Sudaryta autorės 42
55 pav. Socialinio vakuumo būsena: funkcijų įvairovės nykimas. Sudaryta autorės 42
56 pav. Socialinio vakuumo būsena: vaidmuo urbanistiniame audinyje – neaktualumas. Sudaryta autorės 42
57 pav. Išnykusio vakuumo būsena: nauja kvartalų struktūra, jungtys. Sudaryta autorės 43
58 pav. Išnykusio vakuumo būsena: funkcinis pasiskirstymas. Sudaryta autorės 43
59 pav. Išnykusio vakuumo būsena: želdynų sistemos dalis ir miestas mieste. Sudaryta autorės 43
60 pav. Istorinė transformacijų analizė: paribio vakuumo atsiradimo priežastys. Sudaryta autorės 44
61 pav. Transformacijos modelių taikymo teritorijoms tipologija. Sudaryta autorės 46
62 pav. Transformacijos modelių palyginimas. Sudaryta autorės 48
63 pav. Urbanistinių paribių transformavimo priemonių klasifikacija. Sudaryta autorės 49
64 pav. Transformavimo principų taikymas Vilniaus grįžračio teritorijoje. Sudaryta autorės 50
65 pav. Urbanistinės transformacijos modeliai. Sudaryta autorės
66 pav. Žaliųjų jungčių sistemos schema. Sudaryta autorės 52
53

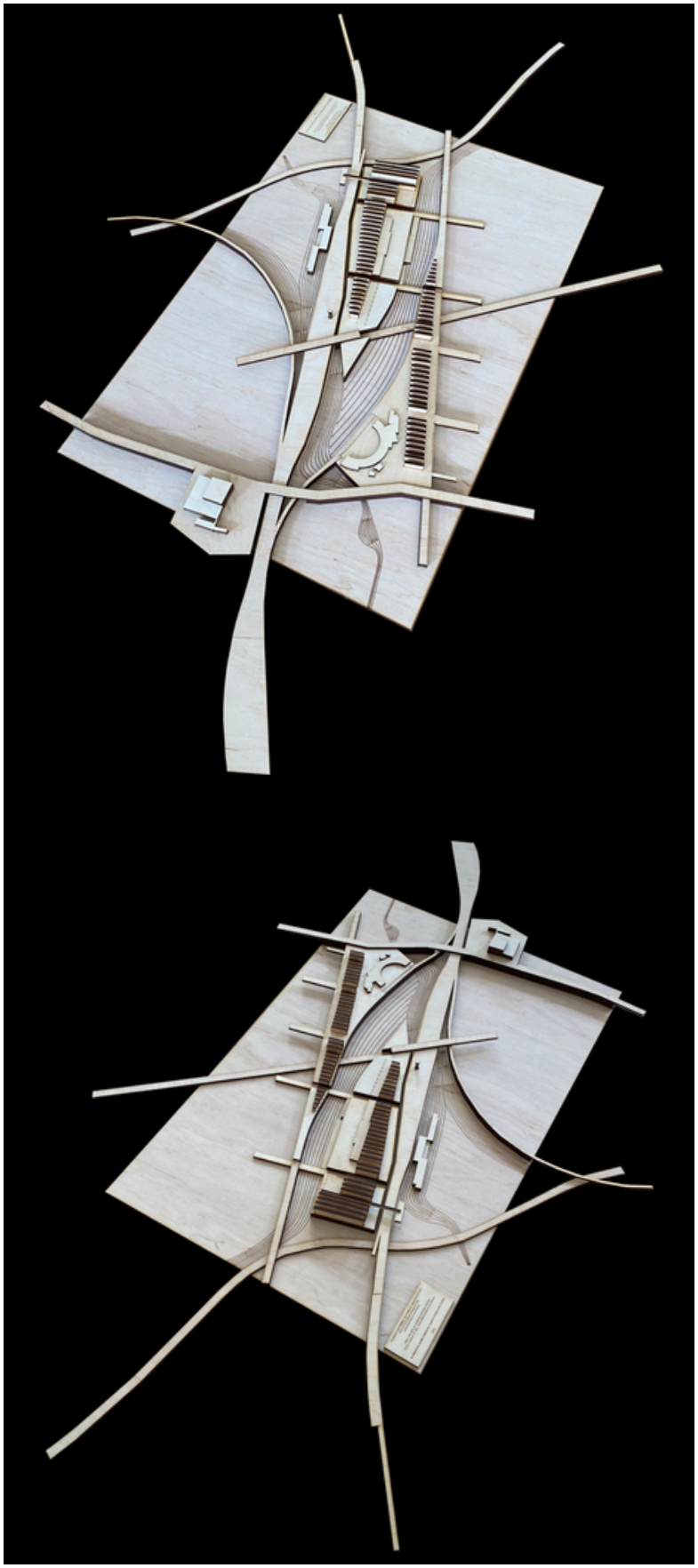
67 pav. Žaliųjų jungčių strategijos principu formuojamas Vilniaus grįžračio teritorijos transformacijos modelis. Sudaryta autorės 53
68 pav. Strategija: transformacija į stambesnės struktūros sistemą. Sudaryta autorės 54
69 pav. Stambesnės struktūros strategijos principu formuojamas Vilniaus grįžračio teritorijos transformacijos modelis. Sudaryta autorės 54
70 pav. Strategija: transformacija į urbanistinį mazgą. Sudaryta autorės 55
71 pav. Stambesnės struktūros strategijos principu formuojamas Vilniaus grįžračio teritorijos transformacijos modelis. Sudaryta autorės 55
74 pav. Kompleksiškos transformacijos strategija miesto lygmeniu: suminkštinimo, pabrėžimo ir peržengimo principų integracija. Sudaryta autorės 56
76 pav. Kompleksiškos strategijos principais formuojamas Vilniaus grįžračio teritorijos transformacijos modelis. Sudaryta autorės 56
77 pav. Žaliasis paribio tinklas. Sudaryta autorės 57
78 pav. Judėjimo tinklas. Sudaryta autorės 57
79 pav. Kvartalų mozaika. Sudaryta autorės 57
80 pav. Istorinis karkasas. Sudaryta autorės 57
81 pav. Savininkiškumas. Sudaryta autorės 58
82 pav. Ribos įveikimo strategijos. Sudaryta autorės 58
83 pav. Įsisavinta struktūra. Sudaryta autorės 58
84 pav. Centro vartai. Sudaryta autorės 58
85 pav. Sezoniniai vakuumai. Sudaryta autorės 59
86 pav. Savaitės vakuumai. Sudaryta autorės 60
87 pav. Paros vakuumai. Sudaryta autorės 60
88 pav. Paribio slėnis. Sudaryta autorės 61
89 pav. Perėjimo juosta. Sudaryta autorės 62
90 pav. Paraštės ritmas. Sudaryta autorės 63
91 pav. Stoties vartai. Sudaryta autorės 64
92 pav. Pakraštys. Sudaryta autorės 65
93 pav. Koncepcinis brėžinys. Sudaryta autorės 66
94 pav. Detalizuojamos teritorijos aksonometrija. Sudaryta autorės 67
95 pav. Saugumo užtikrinimas. Sudaryta autorės 68
96 pav. Pralaidumo užtikrinimas. Sudaryta autorės 68
97 pav. Įvairovės užtikrinimas. Sudaryta autorės 69
98 pav. Savininkiškumo užtikrinimas. Sudaryta autorės 70
99 pav. Kūrybos kompleksas. Sudaryta autorės 71
100 pav. Bendruomenės kompleksas. Sudaryta autorės 72
101 pav. Interaktyvusis centras. Sudaryta autorės 73

Lentelių sąrašas

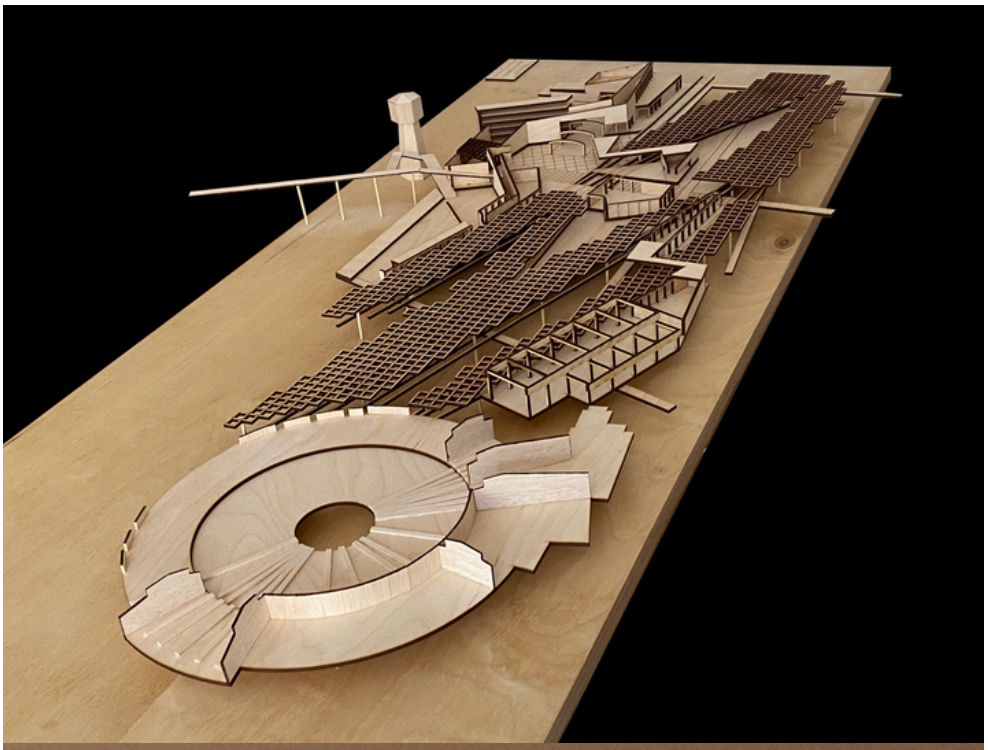
1 lentelė. Klasterių pasiskirstymas pagal kintamuosius. Sudaryta autorės 22
2 lentelė. Atrinktų ląstelių kintamųjų reikšmės pagal ribinių elementų dominavimą Vilniaus miesto centrinėje dalyje. Sudaryta autorės. 23
3 lentelė. Antrinės klasterizacijos metu atrinktų ląstelių kintamųjų reikšmės. Sudaryta autorės 24
4 lentelė. Urbanistinių paribių vakuumų transformacijos modelių palyginimas: ribos pokytis, urbanvakumo funkcija ir priklausomybė sistemai. Sudaryta autorės 46
5 lentelė. Urbanistinių paribių vakuumų transformavimo priemonių klasifikacija pagal įvairumo, pralaidumo, saugumo ir savininkiškumo kriterijus. Sudaryta autorės 47

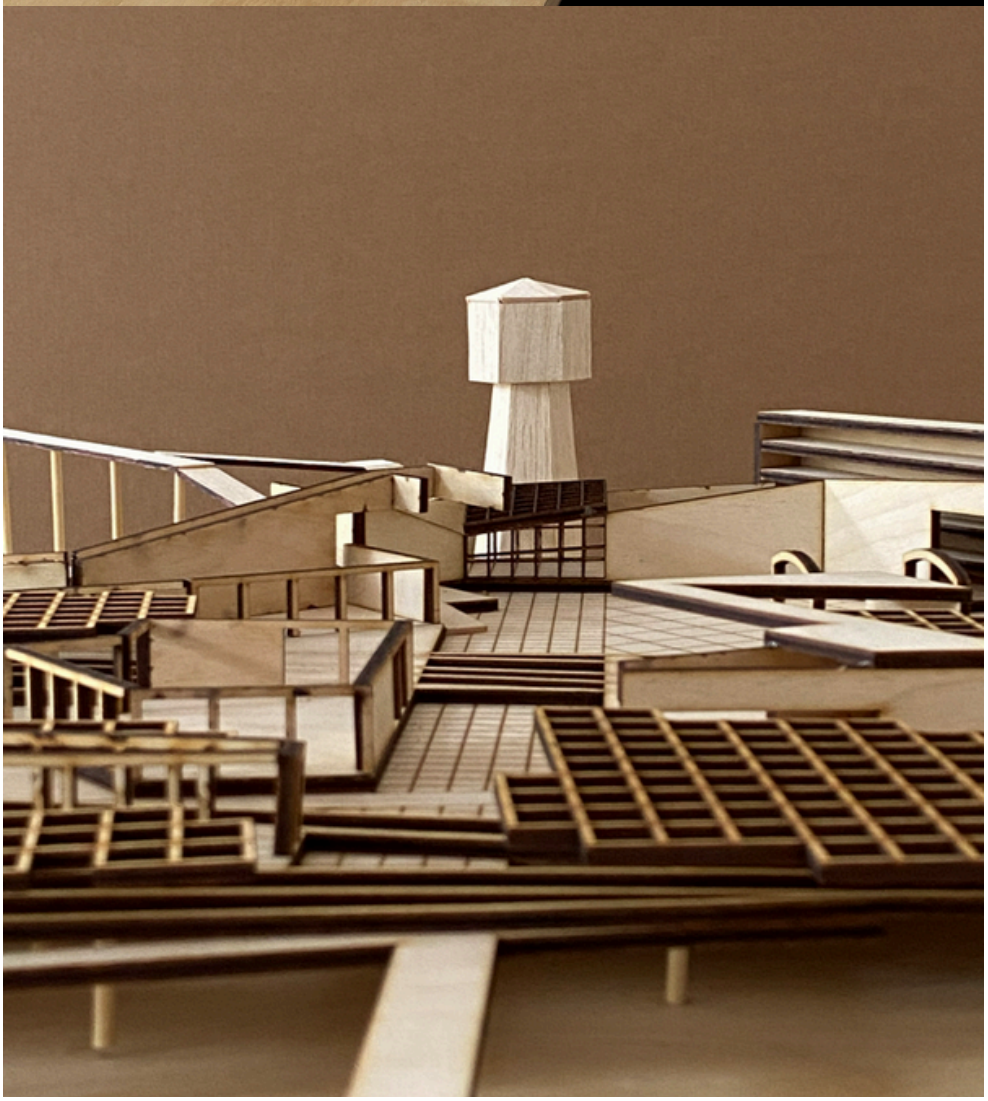
Priedai

M 1:2000 Maketo fotofiksacijos

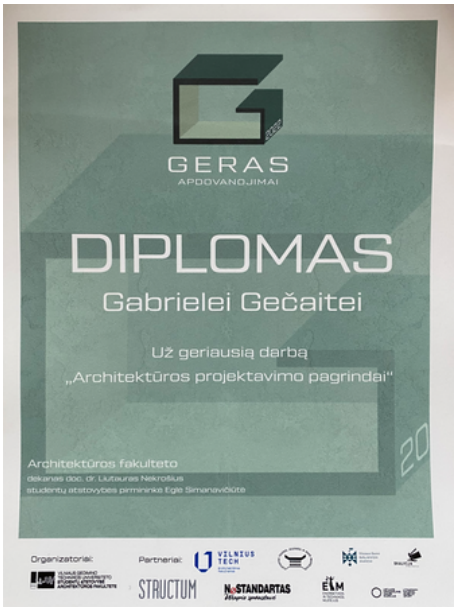
M 1:500 Maketo fotofiksacijos

Pasiekimai

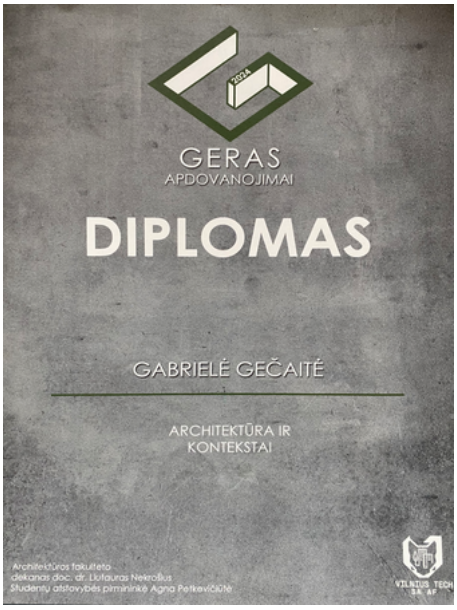
Nominacija „GERAS 2022“ už geriausią darbą modulyje „Architektūros projektavimo pagrindai"

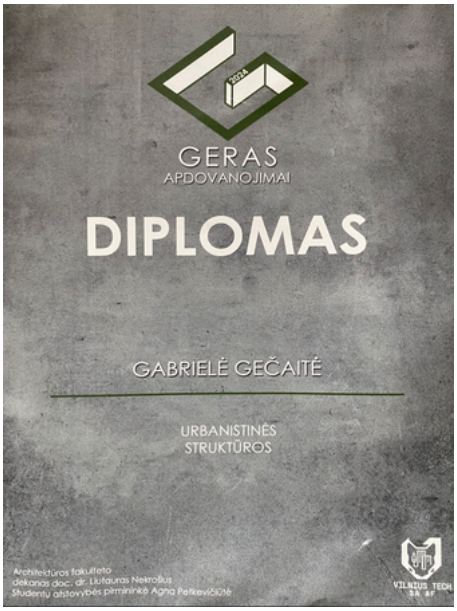
Nominacija „GERAS 2023“ už geriausią darbą modulyje „Architektūra ir technologija"

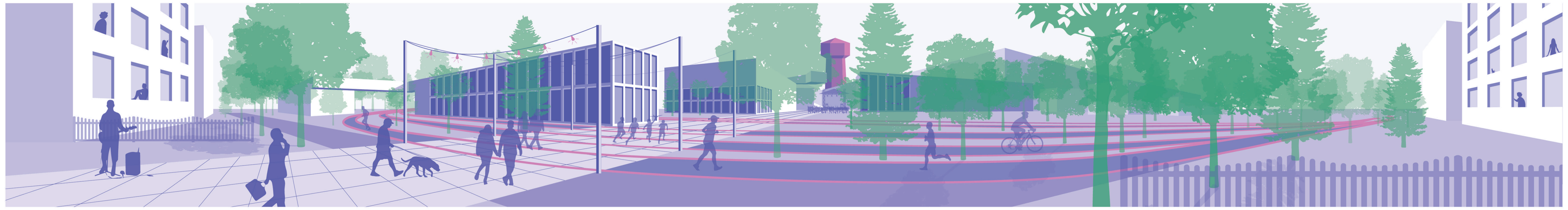

Nominacija „GERAS 2024“ už geriausią darbą modulyje „Architektūra ir kontekstai"

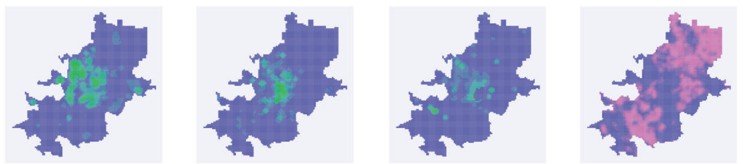
Nominacija „GERAS 2024“ už geriausią darbą modulyje „Urbanistinės struktūros"

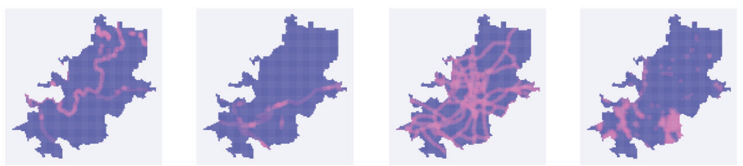

Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje

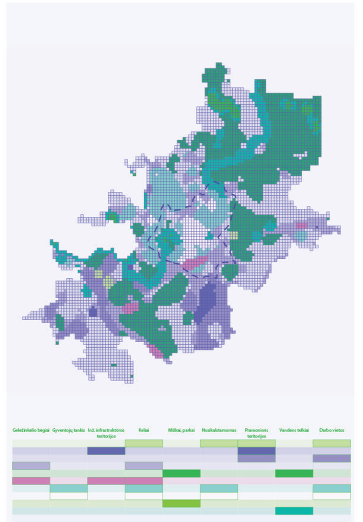
Miesto urbanistinį audinį sudaro tarpusavyje susiję elementai, tačiau kai kurios infrastruktūros ar uždaros zonos (pvz. greitkeliai, geležinkeliai, pramoninės teritorijos) jį skaldo ir trikdo darnų funkcionavimą. Dėl šių ribų masto ir neprieinamumo formuojasi apleistos, nenaudojamos teritorijos, neturinčios vertės miestui. Tokias zonas galima laikyti urbanistiniais vakuumais, kuriuos būtina identifikuoti ir įveiklinti. Viena jų – Vilniaus grįžračio ir jo prieigų teritorija, šiuo metu izoliuota nuo miesto struktūros, bet turinti transformacinį potencialą.

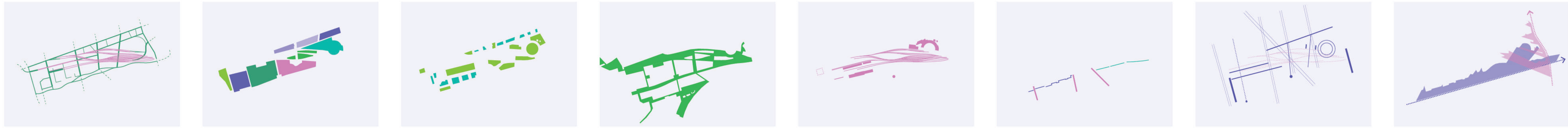
Gyventojų tankio pasiskirstymas | Darbo vietų tankio pasiskirstymas | Nusikalstamumo tankio pasiskirstymas | Miškų masyvai ir parkai

Vandens telkiniai | Geležinkelio bėgiai | Keliai | Pramoninė ir inžinerinė infrastruktūra

Vilniaus miesto urbanistinis audinys
Vilniaus miestas buvo išklasterizuotas *ArcGIS Pro* aplinkoje, naudojant Multivariate Clustering įrankį ir pasirinktus urbanistinius bei socialinius-ekonominius rodiklius. Atsižvelgiant į kintamųjų tarpusavio atstumus ir kaimyninių ląstelių panašumus, suformuoti klasteriai atskleidžia teritorijų skirtumus ir panašumus pagal pasirinktus kriterijus.

Judėjimo tinklas
Tinklas į audinį įpina naujus judėjimo srautus, peržengiančius paribio barjerus. Jis sujungia išskaidytas miesto zonas, transformuodamas urbanistinį vakuumą į integruotą, dinamišką struktūrą.

Skirtingi kvartalų charakteriai
Teritorija suskaidoma į mažesnius, savitą charakterį turinčius kvartalus, formuojamus pagal esamą kontekstą, galimybes ir iššūkius. Toks principas leidžia kurti įvairialypę miesto struktūrą, kurioje paribio tuštumos transformuojamos į aktyvias kasdienio gyvenimo erdves.

Savininkiškumas
Urbanistinės tuštumos skaidomos į viešas ir privačias erdves, formuojant aiškų nuosavybės, atpažįstamumo ir atsakomybės struktūrinį pagrindą. Tokia sistema stiprina savininkiškumo jausmą: bendruomenės įtraukiamos į vietos kūrimą, o įvairių tipų erdvės įgauna emocinę vertę ir ilgalaikį socialinį stabilumą.

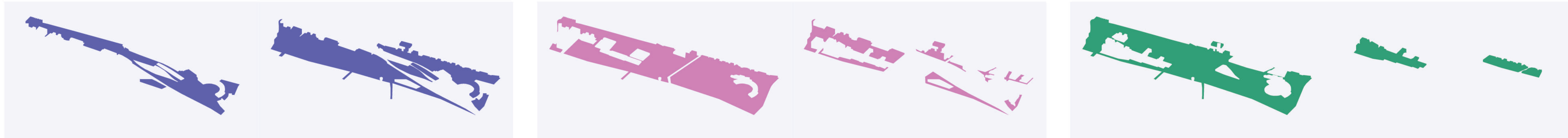
Žaliasis paribio tinklas
Žaliosios urbanistinės tuštumos transformuojamos į jungiamąją struktūrą, įveikiančią miesto paribio izoliaciją. Teritorijos, ilgą laiką buvusios fragmentuotos ir atsietos nuo miesto audinio, tampa aktyviomis erdvėmis, stiprinančiomis ekologinį, socialinį ir funkcinį tęstinumą.

Istorinis karkasas
Teritorijos transformacija paremta vietos identiteto išsaugojimu ir sustiprinimu. Esami elementai tampa naujos urbanistinės struktūros pagrindu, kuri ne naikina atmintį, o ją perkuria.

Santykis su riba
Tinkle įkūnijami skirtingi ribos įveikimo būdai – kai kur ji peržengiama, kitur suminkštinama ar architektūriškai pabrėžiama. Šios strategijos leidžia formuoti daugiasluoksnį miesto audinį, kuriame fizinė, socialinė ir simbolinė riba tampa ne kliūtimi, o miesto patirties dalimi.

Įsisavinta struktūra
Teritorijos erdvinė sandara perplanuojama, siekiant struktūrinės integracijos su aplinkiniu miesto audiniu. Urbanistiniai ryšiai tęsiami ir sustiprinami, o dominuojančios ašys teritorijoje padeda formuoti orientaciją, perėjimus bei funkcinę darną tarp miesto dalių.

Centro vartai
Teritorija veikia kaip vizualinė ir funkcinė įžanga į miesto centrą. Apžvelgiamumas tiek atvykstant traukiniu, tiek važiuojant automobiliu sukuria svarbų pirmąjį įspūdį.

Žiemos vakuumas
Žiemos vakuumas pasireiškia tuštėjančiose atvirose erdvėse – parkai, aikštės ir viešosios zonos tampa mažiau naudojamos, o aktyvumas persikelia į vidaus ir pusiau uždaras erdves.

Vasaros vakuumas
Atsiranda interjeruose – žmonės išeina į lauką, suaktyvėja turgūs, terasos, žaidimų zonos ir sezoninės veiklos.

Darbo dienos vakuumas
Atsiranda rekreacinėse ir kultūrinėse erdvėse – jos ištuštėja, o gyvybingumas persikelia į biurus, institucijas ir paslaugų zonas.

Savaitgalio vakuumas
Apima administracinius kvartalus – juose sumažėja judėjimas, o traukos taškais tampa viešosios erdvės, turgūs ir kultūros vietos.

Nakties vakuumas
Pasireiškia gyvenamosiose zonose – gyventojai išvyksta į darbą, o aktyvumas persikelia į komercines ir paslaugų erdves.

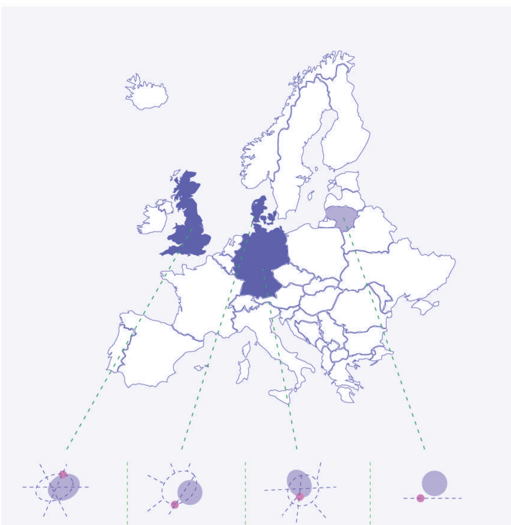
Dienos vakuumas
Apima biurų ir darbo zonas – jos ištuštėja, o gyvybė grįžta į gyvenamąsias, rekreacines ir laisvalaikio erdves.

Modeliavimas per socialinius-ekonominius rodiklius
Jei teritorija yra prižiūrima, bet nelankoma – joje formuojasi socialinis vakuumas. Jeilankoma, bet neprižiūrima – fiksuojamas fizinis vakuumas. Kai teritorija yra ir nelankoma, irneprižiūrima, ji tampa mišriu – fiziniu ir socialiniu – vakuumu.

Modeliavimas per funkcinę įvairovę
Jei teritorija yra humaniška,bet neaktyvi, jai tinka revitalizacijos strategija. Gyvybingai, bet technokratinei teritorijai taikomarehabilitacija. Jei teritorija yra ir technokratinė, ir neaktyvi, ji laikoma struktūriškai inertiška – tokiu atveju tikslinga konversijos strategija.

Modeliavimas per struktūrinį pokytį
Jeiteritorija yra paveikta ribos, tačiau pasižymi stagnacija, jos transformacijos perspektyva vertinama kaipminimali. Nepaveiktos ribos teritorija, kuri yra apleista, neužstatyta arba neturi gyventojų, laikomaturinčia vidutinį pokyčio potencialą.

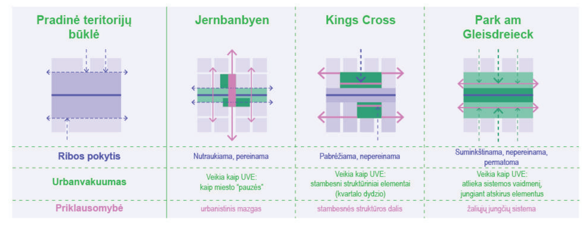

Kings Cross, Londonas, Anglija
tai buvusi apleista pramoninė teritorija šalia geležinkelio bėgių, ilgą laiką buvusi miesto periferijoje tiek geografiniu, tiek socialiniu požiūriu. Įgyvendinus transformacijos projektą, ji tapo gyvybinga, mišrios paskirties miesto dalimi, siūlančia kultūrą, švietimą, būstą ir kokybiškas viešąsias erdves.

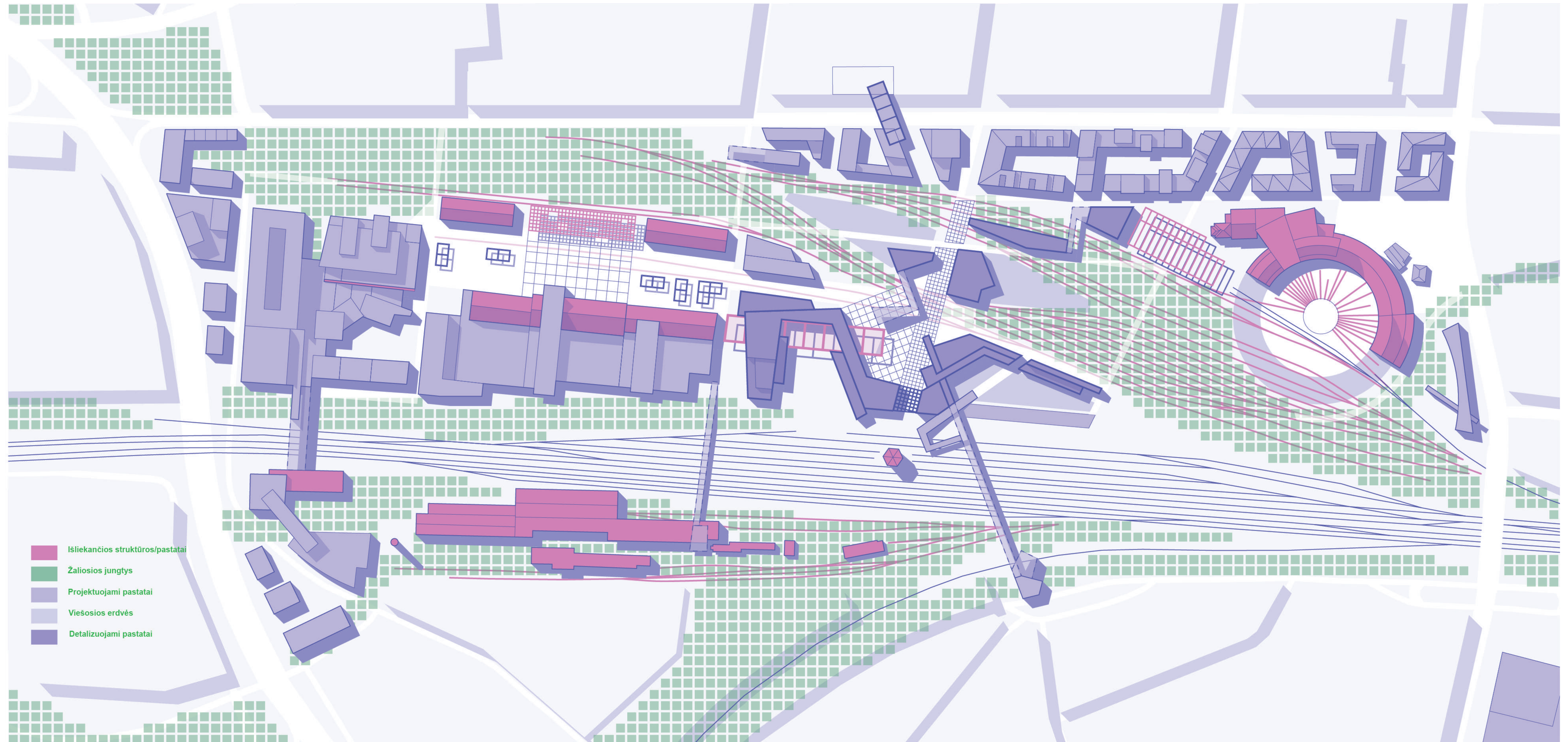
Jernbanebyen, Kopenhaga, Danija
buvęs geležinkelio remonto depas ilgą laiką veikė kaip izoliuotas urbanistinis paribio vakuumas. Šiuo metu teritorija transformuojama į mišrios paskirties kvartalą, peržengiant ribą tarp industrinio užkulisio ir miesto centro.

Park am Gleisdreieck, Berlynas, Vokietija
buvusi geležinkelio infrastruktūros teritorija, ilgą laiką veikusi kaip prekių stotis, o vėliau tapusi apleistu, degraduavusiu urbanistiniu paribiu. Transformacija į viešąjį parką atkūrė ryšius tarp anksčiau atskirtų miesto dalių ir suteikė teritorijai naują, bendruomeniškai vertingą funkciją.

Vilniaus grįžračio teritorija ir jo prieigos
urbanistinis paribio vakuumas, kuriame analizuojamos ribinės būklės, siekiant identifikuoti praktines urbanistines ir architektūrines transformacijos galimybes. Teritorija tiriama kaip potenciali perėjimo zona tarp miesto centro ir jo periferijos.

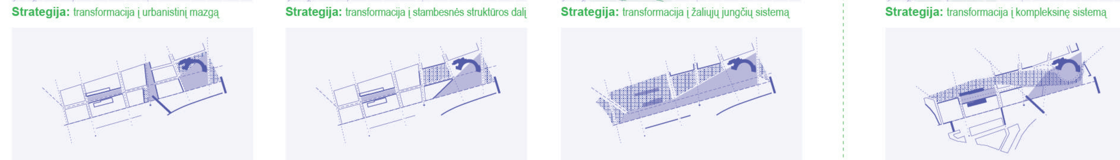

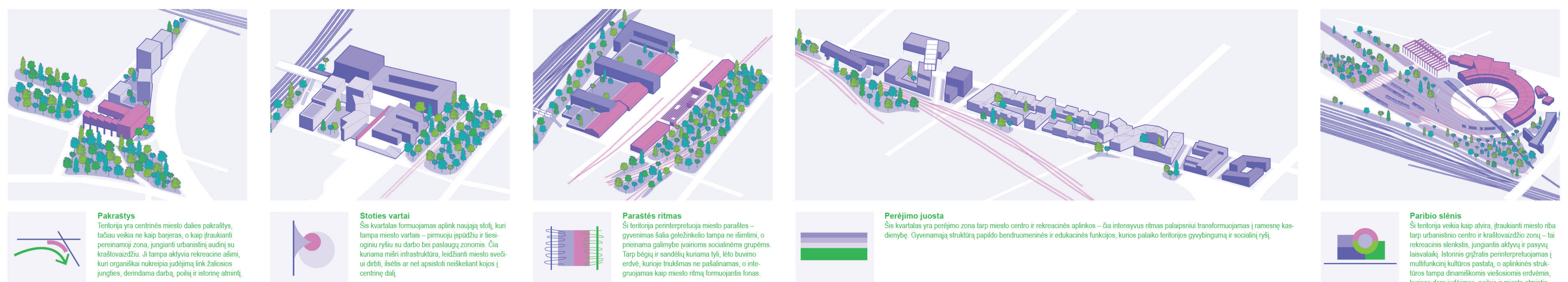
Koncepcijos brėžinys
M 1:1000

Strategija: transformacija į urbanistinį mazgą | **Strategija:** transformacija į stambesnės struktūros dalį | **Strategija:** transformacija į žaliųjų jungčių sistemą | **Strategija:** transformacija į kompleksinę sistemą

Teritorijos modelis: peržengiama riba | **Teritorijos modelis:** pabrėžiama riba | **Teritorijos modelis:** suminkštinama riba | **Teritorijos modelis:** riba įprasminama įvairiapusiškai

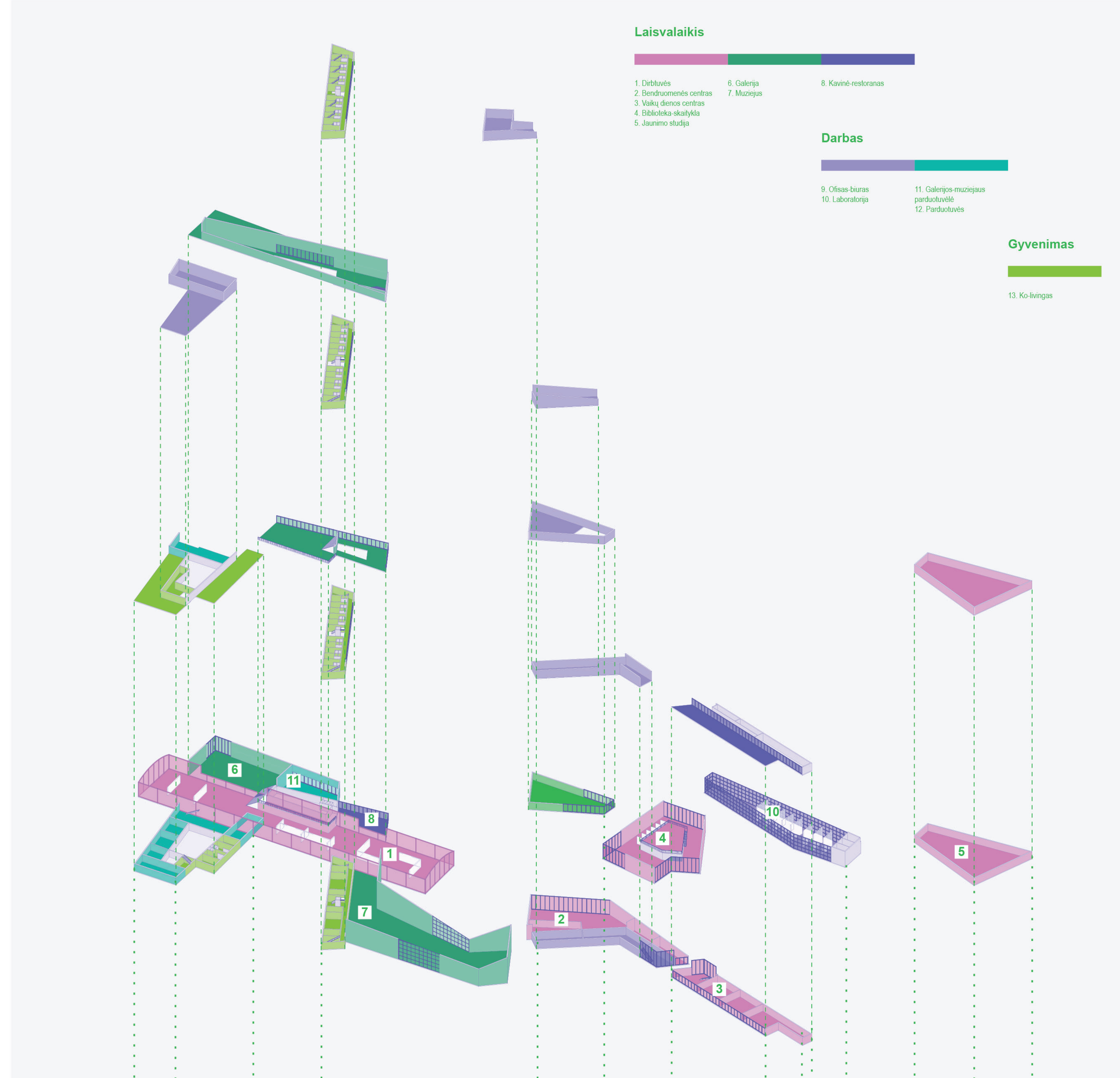
Pakraštys
Teritorija yra centrinės miesto dalies pakraštys, tačiau veikia ne kaip barjeras, o kaip įtraukianti pereinamoji zona, jungianti urbanistinį audinį su kraštovaizdžiu. Ji tampa aktyvia rekreacine ašimi, kuri organiškai nukreipia judėjimą link žaliosios jungties, derindama darbą, poilsį ir istorinę atmintį.

Stoties vartai
Šis kvartalas formuojamas aplink naująją stotį, kuri tampa miesto vartais – pirmuoju įspūdžiu ir tiesioginiu ryšiu su darbo bei paslaugų zonomis. Čia kuriama mišri infrastruktūra, leidžianti miesto svečiui dirbti, ilsėtis ar net apsistoti neiškeliant kojos į centrinę dalį.

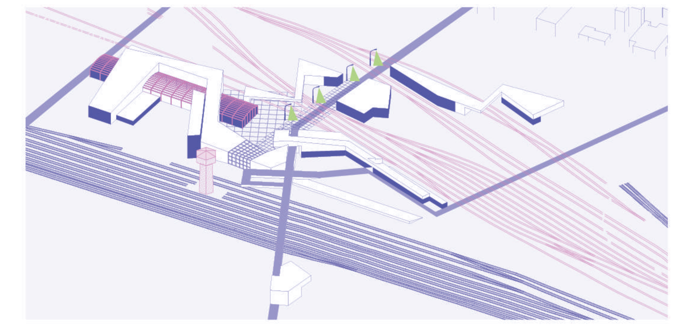
Paraštės ritmas
Ši teritorija perinterpretuoja miesto paraštes – gyvenimas šalia geležinkelio tampa ne išimtimi, o prieinama galimybe įvairioms socialinėms grupėms. Tarp bėgių ir sandėlių kuriama tyli, lėto buvimo erdvė, kurioje triukšmas ne pašalinamas, o integruojamas kaip miesto ritmą formuojantis fonas.

Perėjimo juosta
Šis kvartalas yra perėjimo zona tarp miesto centro ir rekreacinės aplinkos – čia intensyvus ritmas palaipsniui transformuojamas į ramesnę kasdienybę. Gyvenamąją struktūrą papildo bendruomeninės ir edukacinės funkcijos, kurios palaiko teritorijos gyvybingumą ir socialinį ryšį.

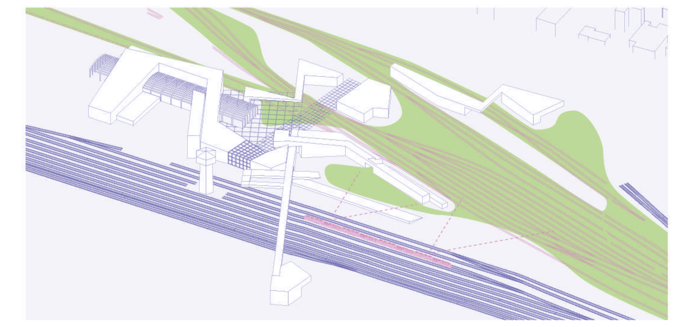
Paribio slėnis
Ši teritorija veikia kaip atvira, įtraukianti miesto riba tarp urbanistinio centro ir kraštovaizdžio zonų – tai rekreacinis slenkstis, jungiantis aktyvų ir pasyvų laisvalaikį. Istorinis grįžtatis perinterpretuojamas į multifunkcinį kultūros pastatą, o aplinkinės struktūros tampa dinamiškomis viešosiomis erdvėmis, kuriose dera judėjimas, poilsis ir miesto atmintis.

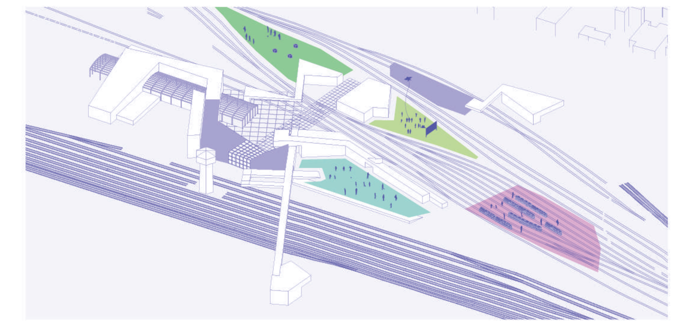
Detalizuojamos situacijos funkcinis pasiskirstymas
M 1:500

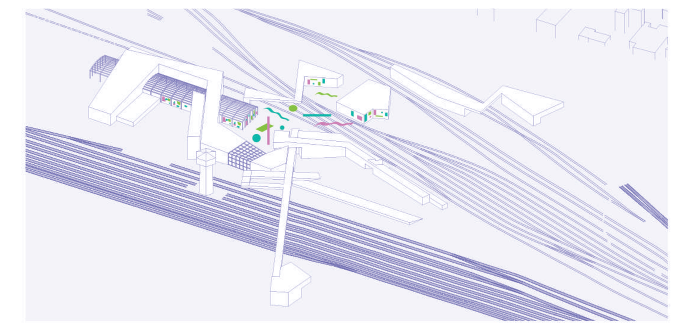
Saugumas
Teritorijos saugumas užtikrinamas per apšvietimą, pastatų orientavimą į viešąsias erdves ir aktyvius pirmuosius aukštus, kurie palaiko vizualinį ryšį ir socialinę kontrolę. Funkcijos paskirstytos taip, kad skirtingos zonos būtų gyvybingos skirtingu paros metu, išvengiant „mirties zonų". Nebenaudojami sandėliai integruojami į viešąją struktūrą, taip eliminuojant nesaugias vietas.

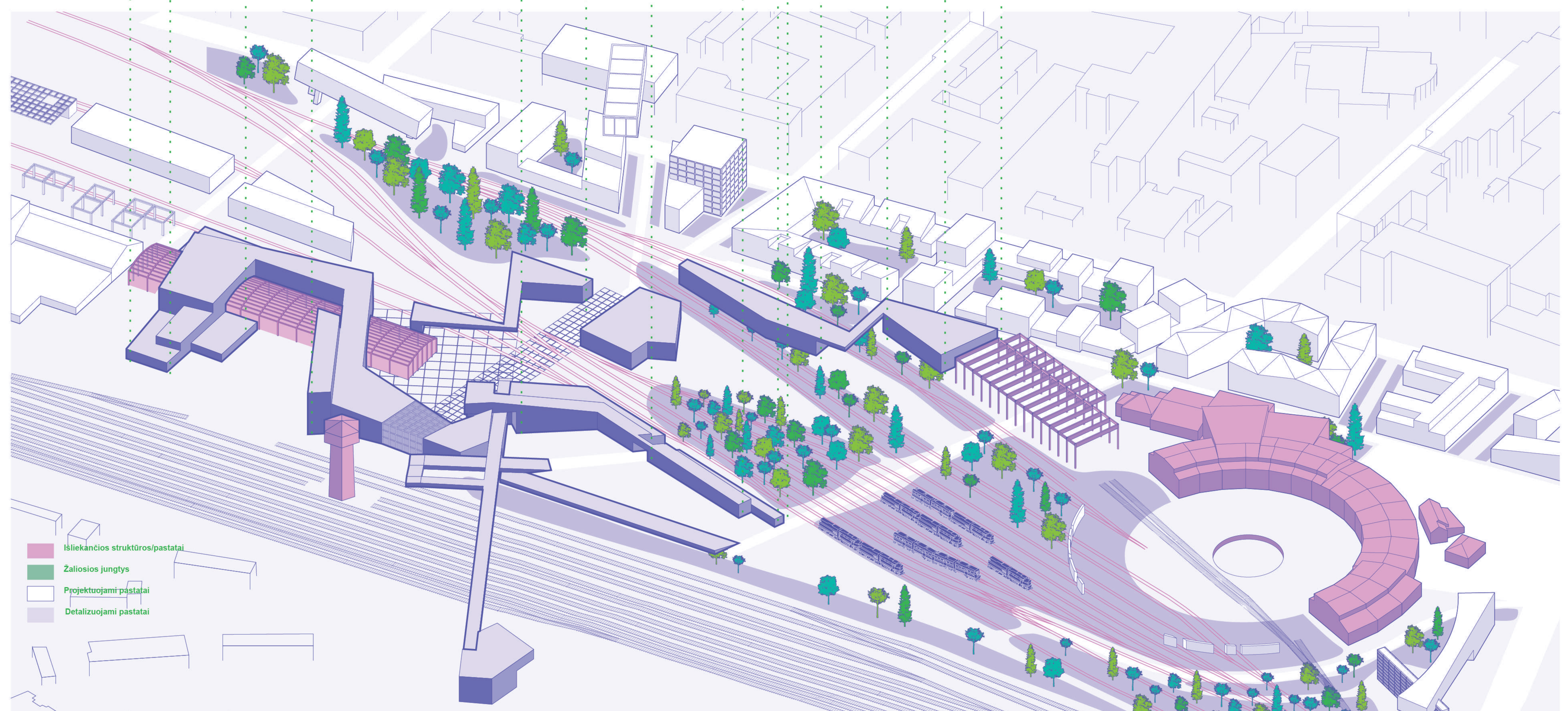
Pralaidumas
Detalizuojamoje teritorijoje pralaidumas tampa esminiu erdvinės struktūros principu, leidžiančiu įveikti miesto ribas ir stiprinti ryšį tarp skirtingų zonų. Projektuojami aiškūs judėjimo srautai, gerai apžvelgiamos jungtys ir aktyvios ribinės gatvės, kurios ne blokuoja, o sklandžiai veda per teritoriją. Vizualiniai koridoriai kai kur tirpdo ribą želdynais, kitur ją pabrėžia kaip orientyrą.

Įvairovė
Detalizuojamoje teritorijoje įvairovė kuriama sluoksniuojant skirtingas funkcijas, struktūras, laikinas veiklas ir tipologijas, leidžiančias teritorijai būti prisitaikančiai, gyvybingai ir atvirai įvairiems naudotojams bei miesto ritmams.

Savininkiškumas
Savininkiškumo jausmas teritorijoje stiprinamas per žmogaus mastelio architektūrinius elementus, bendruomenės meną bei aiškiai apibrėžtas viešąsias ir pusiau viešąsias erdves. Skirtingo mastelio kiemai ir kišeniniai parkai suteikia erdvėms šeimininkų, o atpažįstami kvartalo segmentai formuoja vietos identitetą. Tokia struktūra skatina atsakomybę, dalyvavimą ir emocinį ryšį su aplinka.

Detalizuojamos situacijos aksonometrinis vaizdas
M 1:500

Lygiagrečios jungties ribai pjūvis M 1:200

VILNIUS TECH
VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
URBANISTIKOS KATEDRA
VIENTISŲJŲ STUDIJŲ MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS 2025 m.
TEMA: Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje
DIPLOMANTAS: Gabrielė Gečaitė
VADOVAS: dr. doc. Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė

VILNIUS TECH
VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
URBANISTIKOS KATEDRA
VIENTISŲJŲ STUDIJŲ MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS 2025 m.
TEMA: Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje
DIPLOMANTAS: Gabrielė Gečaitė
VADOVAS: dr. doc. Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė

VILNIUS TECH
VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
URBANISTIKOS KATEDRA
VIENTISŲJŲ STUDIJŲ MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS 2025 m.
TEMA: Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje
DIPLOMANTAS: Gabrielė Gečaitė
VADOVAS: dr. doc. Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė

VILNIUS TECH
VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
URBANISTIKOS KATEDRA
VIENTISŲJŲ STUDIJŲ MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS 2025 m.
TEMA: Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje
DIPLOMANTAS: Gabrielė Gečaitė
VADOVAS: dr. doc. Inesa Alistratovaitė-Kurtinaitienė

Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje

Miesto urbanistinį audinį sudaro tarpusavyje susiję elementai, tačiau kai kurios infrastruktūros ar uždaros zonos (pvz. greitkeliai, geležinkeliai, pramoninės teritorijos) jį skaldo ir trikdo darnų funkcionavimą. Dėl šių ribų miesto ir neprieinamumo formuojasi apleistos, nenaudojamos teritorijos, neturinčios vertės miestui. Tokias zonas galima laikyti urbanistiniais vakuumais, kuriuos būtina identifikuoti ir įveiklinti. Viena jų – Vilniaus grįžračio ir jo prieigų teritorija, šiuo metu izoliuota nuo miesto struktūros, bet turinti transformacinį potencialą.

Gyventojų tankio pasiskirstymas

Darbo vietų tankio pasiskirstymas

Nusikalstamumo tankio pasiskirstymas

Miškų masyvai ir parkai

Vandens telkiniai

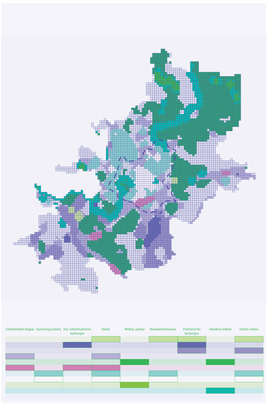
Geležinkelio bėgiai

Keliai

Pramoninė ir inžinerinė infrastruktūra

Vilniaus miesto urbanistinis audinys
Vilniaus miestas buvo išklasterizuotas ArcGIS Pro aplinkoje, naudojant Multivariate Clustering įrankį ir pasirinktus urbanistinius bei socialinius-ekonominius rodiklius. Atsižvelgiant į kintamųjų tarpusavio atstumus ir kaimyninių ląstelių panašumus, suformuoti klasteriai atskleidžia teritorijų skirtumus ir panašumus pagal pasirinktus kriterijus.

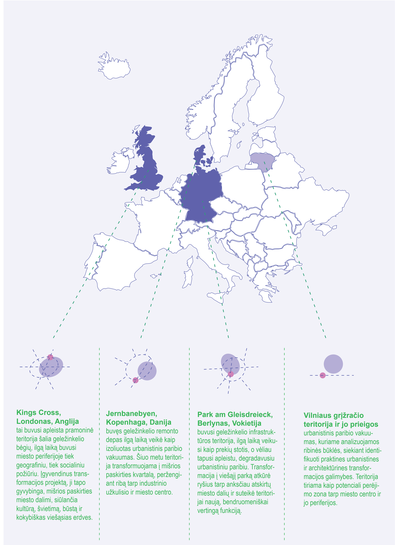
Modeliavimas per socialinius-ekonominius rodiklius
Jei teritorija yra prižiūrima, bet nelankoma – joje formuojasi socialinis vakuumas. Jeilankoma, bet neprižiūrima – fiksuojamas fizinis vakuumas. Kai teritorija yra ir nelankoma, ineprižiūrima, ji tampa mišriu – fiziniu ir socialiniu – vakuumu.

Modeliavimas per funkcinę įvairovę
Jei teritorija yra humaniška,bet neaktyvi, jai tinka revitalizacijos strategija. Gyvybingas, bet technokratinei teritorijai taikomarehabilitacija. Jei teritorija yra ir technokratinė, ir neaktyvi, ji laikoma struktūriškai inertiška – tokiu atveju tikslinga konversijos strategija.

Modeliavimas per struktūrinį pokytį
Jeiteritorija yra paveikta ribos, tačiau pasižymi stagnacija, jos transformacijos perspektyva vertinama kaimiminiai. Nepaveiktos ribos teritorija, kuri yra apleista, neužstatyta arba neturi gyventojų, laikomaturinčia vidutinį pokyčio potencialą.

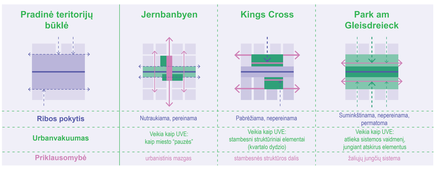

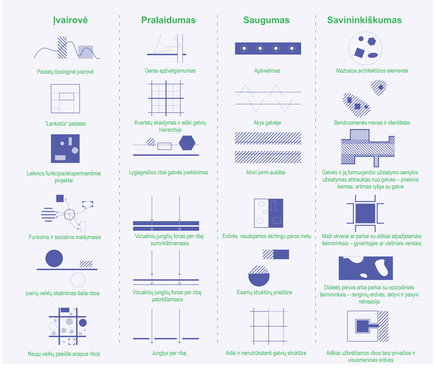
Kings Cross, Londonas, Anglija
tai buvusi apleista pramoninė teritorija šalia geležinkelio bėgių, ilgą laiką buvusi miesto periferijoje tiek geografiniu, tiek socialiniu požiūriu. Įgyvendinus transformacijos projektą, ji tapo gyvybinga, mišrios paskirties miesto dalimi, sidabrėje kultūra, švietimą, būstą ir kokybiškas viešąsias erdves.

Jernbanebyen, Kopenhaga, Danija
buvęs geležinkelio remonto depas ilgą laiką veikė kaip izoliuotas urbanistinis paribio vakuumas. Šiuo metu teritorija transformuojama į mišrios paskirties kvartalą, peržengiant ribą tarp industrinio užkulisio ir miesto centro.

Park am Gleisdreieck, Berlynas, Vokietija
buvusi geležinkelio infrastruktūros teritorija, ilgą laiką veikusi kaip prekių stotis, o vėliau tapusi apleistu, degradavusiu urbanistiniu paribiu. Transformacija į viešąjį parką atkūrė ryšius tarp anksčiau atskirtų miesto dalių ir suteikė teritorijai naują, bendruomeniškai vertingą funkciją.

Vilniaus grįžračio teritorija ir jo prieigos
urbanistinis paribio vakuumas, kuriame analizuojamos ribinės būklės, siekiant identifikuoti praktines urbanistines ir architektūrines transformacijos galimybes. Teritorija linama kaip potenciali perėjimo zona tarp miesto centro ir jo periferijos.

Strategija: transformacija į urbanistinį mazgą

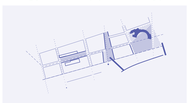
Strategija: transformacija į stambesnės struktūros dalį

Strategija: transformacija į Žaliųjų jungčių sistemą

Strategija: transformacija į kompleksinę sistemą

Teritorijos modelis: peržengiama riba

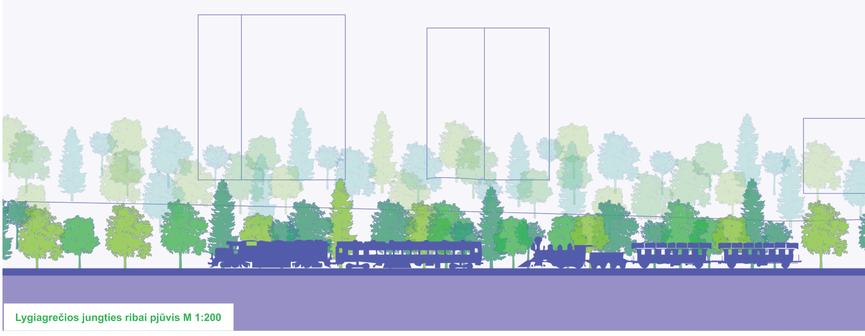
Teritorijos modelis: pabrėžiama riba

Teritorijos modelis: suminkštinama riba

Teritorijos modelis: riba įprasminama įvairiapusiškai

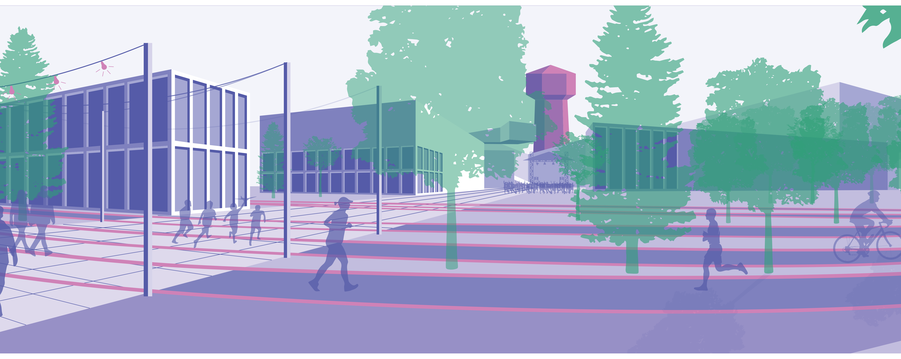

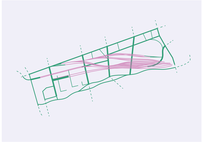
Lygiagrečios jungties ribai pjūvis M 1:200

VILNIUS TECH
VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
URBANISTIKOS KATEDRA

VIENTISŲJŲ STUDIJŲ MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS
2025 m.

TEMA: Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje
DIPLOMANTAS: Gabrielė Gečaitė
VADOVAS: dr. doc. Inesa Aldstatovaitė-Kurtinaitienė

Judėjimo tinklas
Tinklas į audinį įpina naujus judėjimo srautus,peržengiančius paribio barjerus. Jis sujungiaišskaidytas miesto zonas, transformuodamasurbanistinį vakuumą į integruotą, dinamiškąstruktūrą

Skirtingi kvartalų charakteriai
Teritorija suskaidoma į mažesnius, savitą charakterį turinčius kvartalus, formuojamuspagal esamą kontekstą, galimybes ir iššūkius.Toks principas leidžia kurti įvairialypę miestostruktūrą, kuriuje paribio tuštumostransformuojamos į aktyvias kasdieniogyvenimo erdves.

Savininkiškumas
Urbanistinės tuštumos skaidomos į viešas irprivačias erdves, formuojant aiškųnuosavybės, atpažįstamumo ir atsakomybės struktūrinį pagrindą. Tokia sistema stiprinasavininkiškumo jausmą; bendruomenėstraukiamos į vietos kūrimą, o įvairių tipų erdvėsjungauna emocinę vertę ir ilgalaikį socialinį stabilumą.

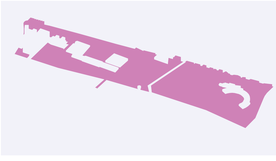

Žaliasis paribio tinklas
Žaliosios urbanistinės tuštumos transformuojamos į jungiamąjį struktūrą, įveikiančią miesto paribio izoliaciją. Teritorijos, įtąją laiką buvusios fragmentuotos ir atsietos nuo miesto audinio, tampa aktyviomis erdvėmis, stiprinančiomis ekologinį, socialinį ir funkcinį tęstinumą.

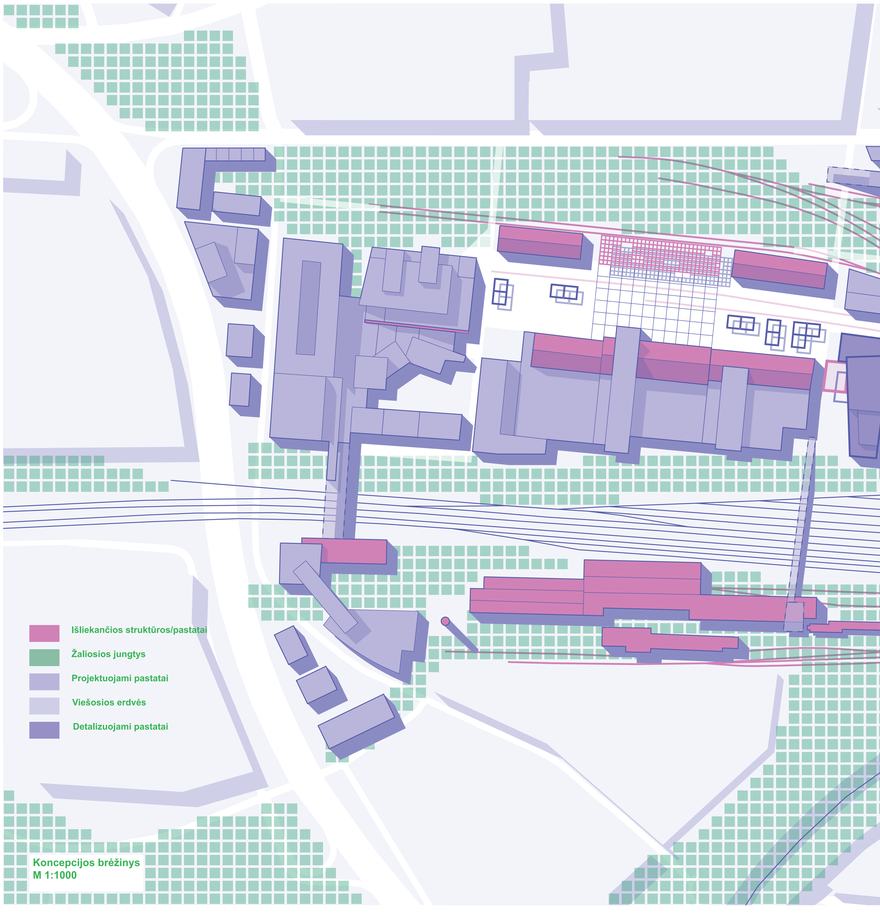

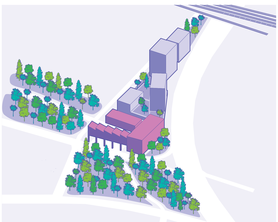
Žiemos vakuumas
Žiemos vakuumas pasireiškia tuščiajančiose atvirose erdvėse – parkai, aikštės ir viešosios zonos tampa mažiau naudojamos, o aktyvumas perskelia į vidaus ir pusiau uždaras erdves.

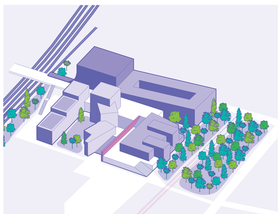
Vasaros vakuumas
Atsiranda interjeruose – žmonės išeina į lauką, suaktyvėja turgūs, terasos, žaidimų zonos ir sezoninės veiklos.

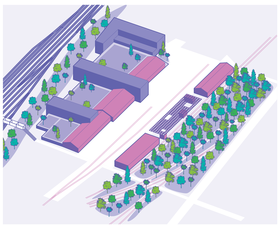

Darbo dienos vakuumas
Atsiranda rekreacinėse ir kultūrinėse erdvėse – jos ištuštėja, o gyvybingumas perskelia į biurus, institucijas ir paslaugų zonas.

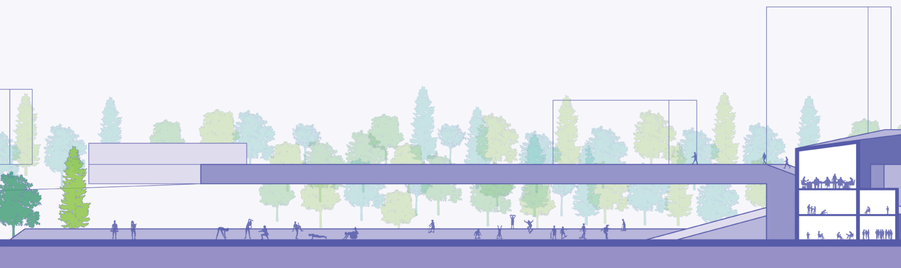
Pakraštys
Teritorija yra centrinės miesto dalies pakraštys, tačiau veikia ne kaip barjeras, o kaip įtraukianti pereinamoji zona, jungianti urbanistinį audinį su kraštovaizdžiu. Ji tampa aktyvia rekreacine ašimi, kuri organiškai nukreipia judėjimą link žaliosios jungties, derindama darbą, poilsį ir istorinę atmintį.

Stoties vartai
Šis kvartalas formuojamas aplink naująją stotį, kuri tampa miesto vartais – pirmuoju įspūdžiu ir tiesioginiu ryšiu su darbo bei paslaugų zonomis. Čia kuriama miški infrastruktūra, leidžianti miesto svečiui dirbti, ilsėtis ar net apsistoti neišeliant kojos į centrinę dalį.

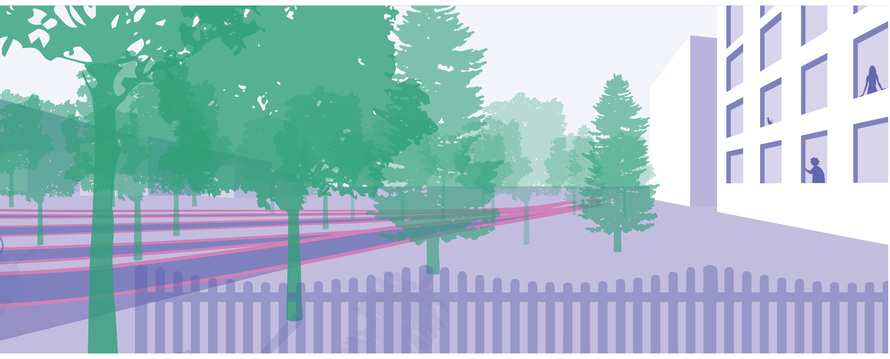
Paraštės ritmas
Ši teritorija perinterpretuoja miesto paraštes – gyvenimas šalia geležinkelio tampa ne išimtimi, o priešingai galimybe įvairioms socialinėms grupėms. Tarp bėgių ir sandėlių kuriama tylí, lėto buvimo erdvė, kurioje triukšmas ne pašalinamas, o integruojamas kaip miesto ritmą formuojantis fonas.

VILNIUS TECH
VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
URBANISTIKOS KATEDRA

VIENTISŲJŲ STUDIJŲ MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS
2025 m.

TEMA: Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje
DIPLOMANTAS: Gabrielė Gečaitė
VADOVAS: dr. doc. Inesa Aldstatovaitė-Kurtinaitienė

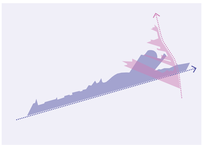
Istorinis karkasas
Teritorijos transformacija paremta vietos identiteto išsaugojimu ir sustiprinimu. Esami elementai tampa naujos urbanistinės struktūros pagrindu, kuri ne naikina atmintį, o ją perkuria.

Santykis su riba
Tinkle įkūnijami skirtingi ribos įveikimo būdai –kai kur ji peržengiama, kitur suminkštinama ar architektūriškai pabrėžiama. Šios strategijos leidžia formuoti daugiasluoksnį miesto audinį, kuriame fizinė, socialinė ir simbolinė riba tampa ne kliūtimi, o miesto patirties dalimi.

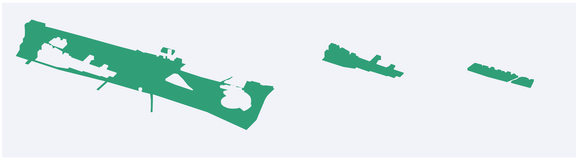
Įsisavinta struktūra
Teritorijos erdvinė sandara perplanuojama, siekiant s truktūrinės integracijos su aplinkiniu miesto audiniu. Urbanistiniai ryšiai tęsiami ir sustiprinami, o dominuojančios ašys teritorijoje padeda formuoti orientaciją, perėjimus bei funkcinę darną tarp miesto dalių.

Centro vartai
Teritorija veikia kaip vizualinė ir funkcinė įžanga į miesto centrą. Apžvelgiamumas tiek atvykstant traukiniu, tiek važiuojant automobiliu sukuria svarbų pirmąjį įspūdį.

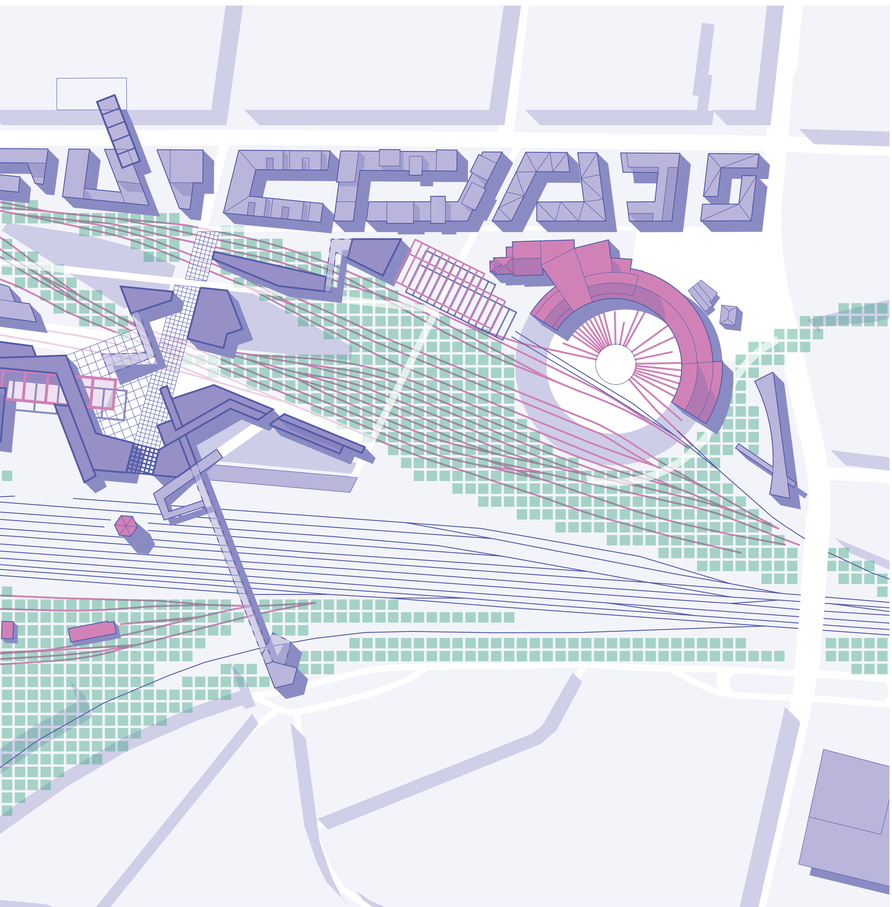

Savaitgalio vakuumas
Apima administracinius kvartalus – juose sumažėja judėjimas, o traukos taškais tampa viešosios erdvės, turgūs ir kultūros vietos.

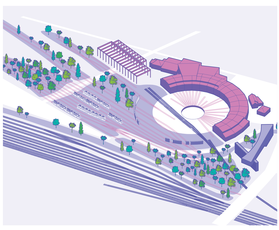

Nakties vakuumas
Pasireiškia gyvenamosiose zonose – gyventojai išvyksta į darbą, o aktyvumas persikelia į komercines ir pasiaugų erdves.

Dienos vakuumas
Apima biurų ir darbo zonas – jos ištuštėja, o gyvybė grįžta į gyvenamąsias, rekreacines ir laisvalaikio erdves.

Perėjimo juosta
Šis kvartalas yra perėjimo zona tarp miesto centro ir rekreacinės aplinkos – čia intensyvus ritmas palaipsniui transformuojamas į ramesnę kasdienybę. Gyvenamąją struktūrą papildo bendruomeninės ir edukacinės funkcijos, kurios palaiko teritorijos gyvybingumą ir socialinį ryšį.

Paribio slėnis
Ši teritorija veikia kaip atvira, įtraukianti miesto riba tarp urbanistinio centro ir kraštovaizdžio zonų – tai rekreacinis slėnikstis, jungiantis aktyvų ir pasyvų laisvalaikį, istorinis grįžratis perinterpretuojamas į multifunkcinį kultūros pastatą, o aplinkinės struktūros tampa dinamiškomis viešosiomis erdvėmis, kuriose dera judėjimas, poilsis ir miesto atmintis.

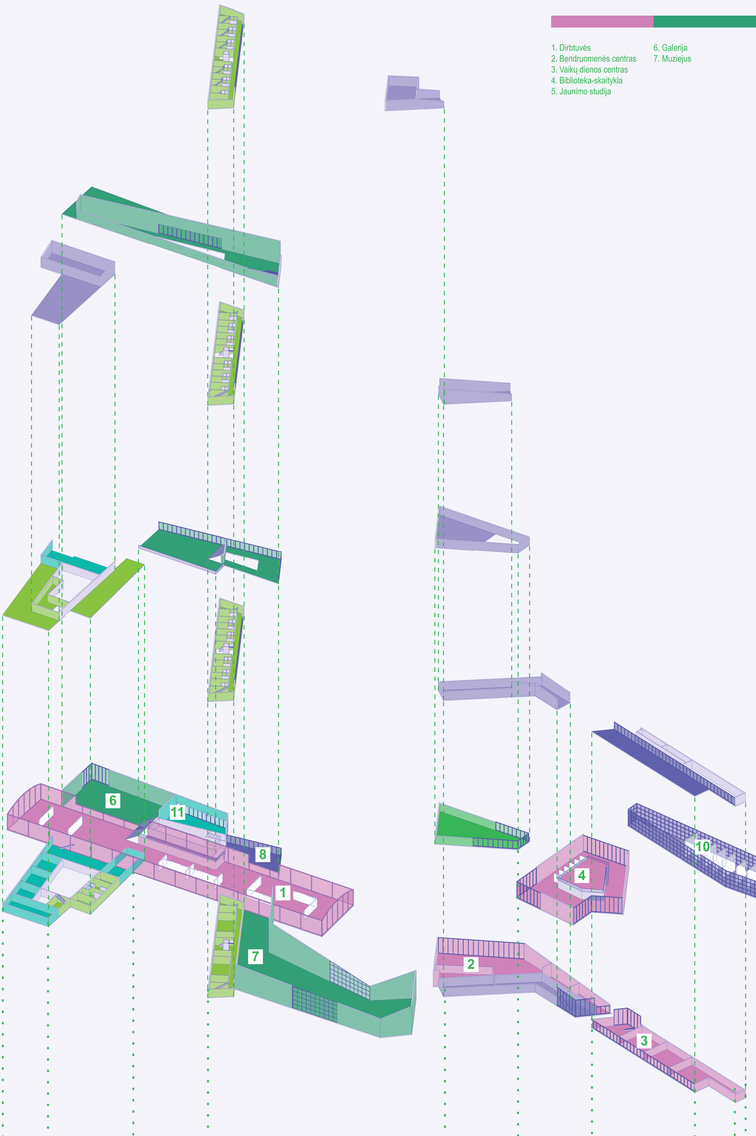
VILNIUS TECH
VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
URBANISTIKOS KATEDRA

VIENTISŲJŲ STUDIJŲ MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS
2025 m.

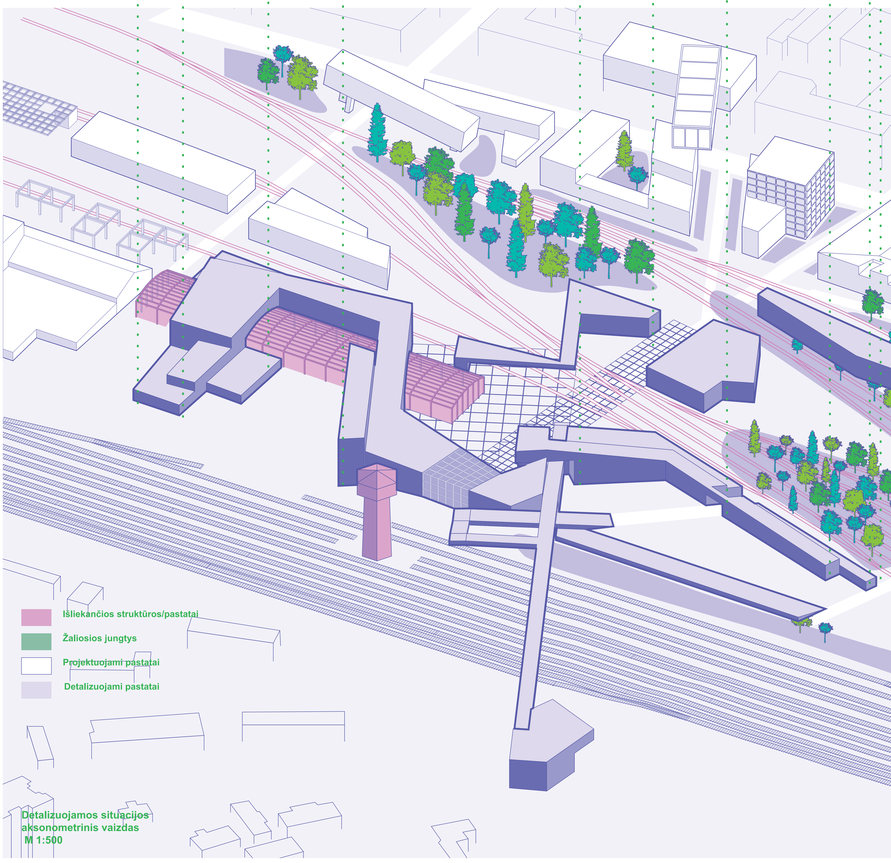
TEMA: Paribių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje
DIPLOMANTAS: Gabrielė Gečaitė
VADOVAS: dr. doc. Ineza Aldstratovaitė-Kurtinaitienė

Laisvalaikis

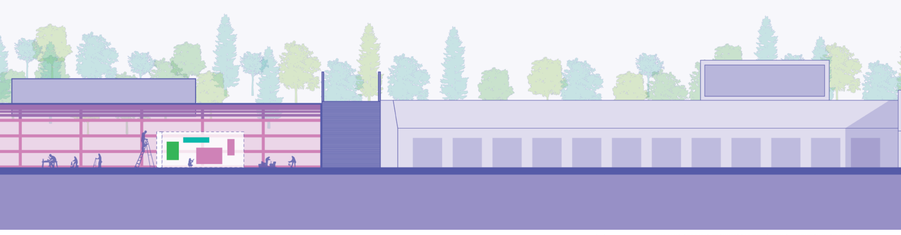
1. Dirbtuvės
2. Bendruomenės centras
3. Vaikų dienos centras
4. Biblioteka-skaityklа
5. Jaunimo studija
6. Galerija
7. Muziejus

Detalizuojamos situacijos
funkcinis pasiskirstymas
M 1:500

Detalizuojamos situacijos
aksonometrinis vaizdas
M 1:500

VILNIUS TECH
VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
URBANISTIKOS KATEDRA

VIENTISŲJŲ STUDIJŲ
MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS
2025 m.

TEMA: Particių vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje
DIPLOMANTAS: Gabrielė Gečaitė
VADOVAS: dr. doc. Inesa Aldstatovaitė-Kurtinaitienė

Planšeto nr. 4

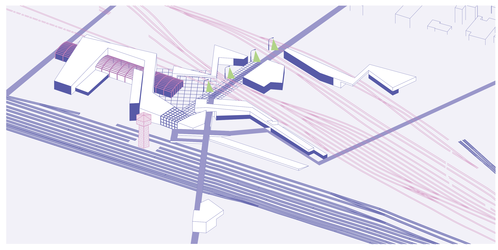
8. Kavinė-restoranas

Darbas

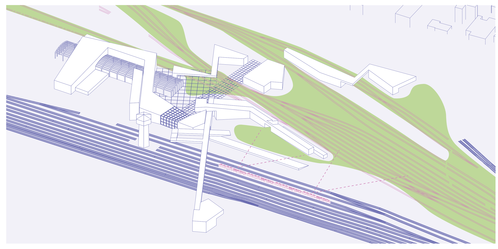
9. Ofisas-biuras
10. Laboratorija
11. Galerijos-muziejaus parduotuvėlė
12. Parduotuvės

Gyvenimas

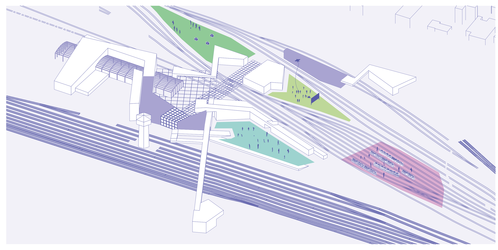
13. Ko-livingas

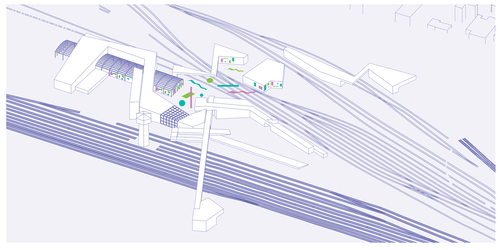
Saugumas
Teritorijos saugumas užtikrinamas per apšvietimą, pastatų orientavimą į viešąsias erdves ir aktyvius pirmuosius aukštus, kurie palaiko vizualinį ryšį ir socialinę kontrolę. Funkcijos paskirstytos taip, kad skirtingos zonos būtų gyvybingos skirtingu paros metu, išvengiant „mirties zonų“.
Nebenaudojami sandėliai integruojami į viešąją struktūrą, taip eliminuojant nesaugias vietas.

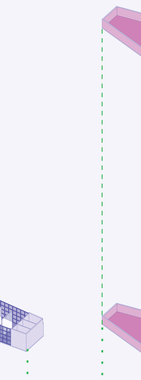
Pralaidumas
Detalizuojamoje teritorijoje pralaidumas tampa esminiu erdvinės struktūros principu, leidžiančiu įveikti miesto ribas ir stiprinti ryšį tarp skirtingų zonų. Projektuojami aiškūs judėjimo srautai, gerai apžvelgiamos jungtys ir aktyvios ribinės gatvės, kurios ne blokuoja, o sklandžiai veda per teritoriją. Vizualiniai koridoriai kai kur tirpdo ribą žeidynais, kitur ją pabrėžia kaip orientyrą.

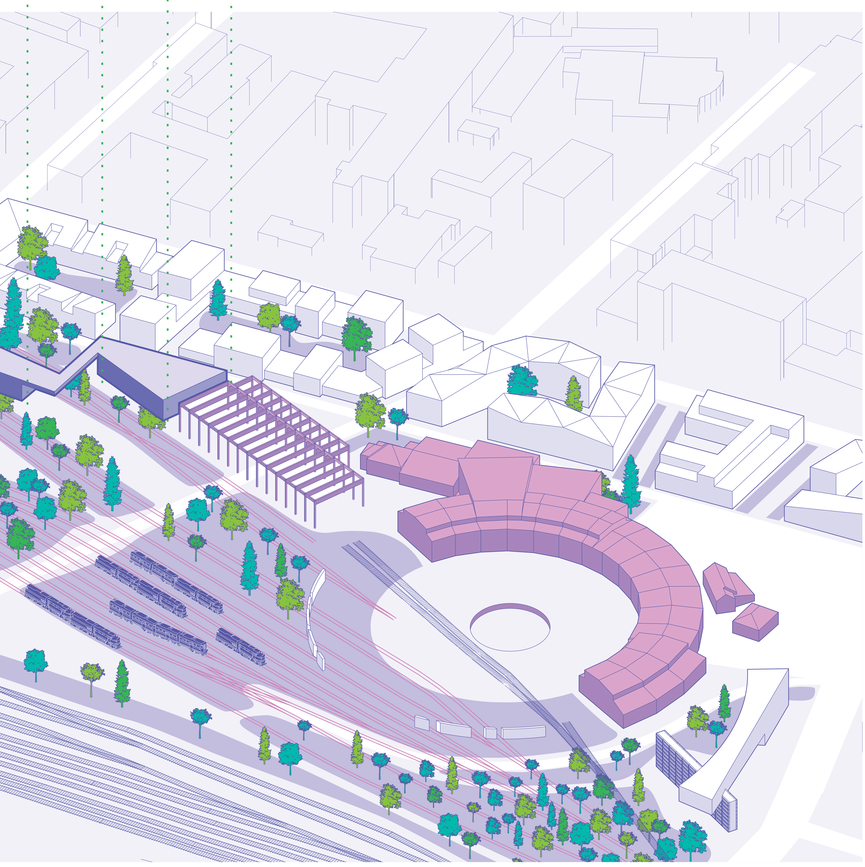

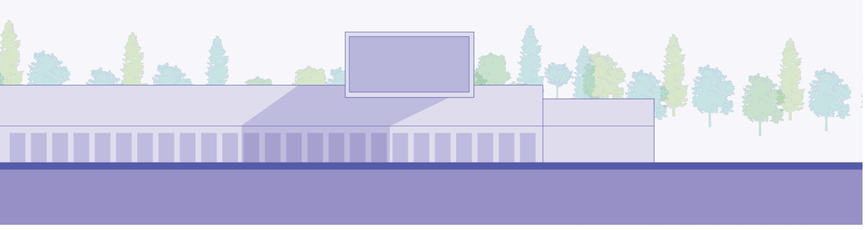
Įvairovė
Detalizuojamoje teritorijoje įvairovė kuriama sluoksniuojant skirtingas funkcijas, struktūras, laikinas veiklas ir tipologijas, leidžiančias teritorijai būti prisitaikančiai, gyvybingai ir atvirai įvairiems naudotojams bei miesto ritmams.

Savininkiškumas
Savininkiškumo jausmas teritorijoje stiprinamas per žmogaus mastelio architektūrinius elementus, bendruomenės meną bei aiškiai apibrėžtas viešąsias ir pusiau viešąsias erdves. Skirtingo mastelio kiemai ir kišeniniai parkai suteikia erdvėms šeimininkų, o atpažįstami kvartalo segmentai formuoja vietos identitetą. Tokia struktūra skatina atsakomybę, dalyvavimą ir emocinį ryšį su aplinka.

VILNIUS TECH
VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
URBANISTIKOS KATEDRA

VIENTISŲJŲ STUDIJŲ MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS
2025 m.

TEMA: Pamiškų vakuumų transformacija Vilniaus miesto urbanistiniame audinyje
DIPLOMANTAS: Gabrielė Gečaitė
VADOVAS: dr. doc. Inesa Ališstratovaitė-Kurtinaitienė

Planšeto nr. 5